

T.C.
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
GENEL SOSYOLOJİ VE METODOLOJİ PROGRAMI

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ YAZILI ANLATILARDA
ÇİNGENELERİN DIŞLANMA BİÇİMLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan:
20136220 Simge MERT

Danışman:
Doç. Dr. Şükrü Aslan

İSTANBUL- 2016

Simge MERT tarafından hazırlanan **Erken Cumhuriyet Dönemi Yazılı ve Sözlü Anlatılarda Romanların Dışlanma Biçimleri** adlı bu çalışma aşağıda adları yazılı jüri üyelerince Oybirliğiyle / ~~Oyçokluğuyla~~ Yüksek Lisans Tezi olarak Kabul Edilmiştir.

Kabul (Sınav) Tarihi : 02 / 09 / 2016

(Jüri Üyesinin Ünvanı , Adı , Soyadı ve Kurumu) :

İmzası :

Jüri Üyesi : Doç.Dr. Şükrü ASLAN (Danışman)

Jüri Üyesi : Doç.Dr. Umut Tümay ARSLAN

Jüri Üyesi : Doç.Dr. Gonca GİRGİN TOHUMCU (İTÜ Öğr.Üy.)

Yedek Jüri Üyesi : Yrd.Doç.Dr. Aylin DİKMEN

Yedek Jüri Üyesi : Yrd.Doç.Dr. Egemen YILGÜR
(Nişantaşı Ü. Öğr.Üy.)

TEŞEKKÜR

Bu tezin hazırlanması ve yazım sürecindeki katkılarından ötürü danışmanım Doç. Dr. Şükrü ASLAN' a, Doç. Dr. Umut Tümay ARSLAN' a, Doç. Dr. Gonca GİRGİN TOHUMCU'ya, başta bölüm başkanımız Prof. Dr. Ali AKAY olmak üzere tüm Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyoloji Bölümü akademik kadrosuna yardım ve işbirlikleri için, Atatürk Kitaplığı ve Cumhuriyet Gazetesi arşiv çalışanlarına sağladıkları kaynaklar için teşekkür ederim. Ayrıca tüm çalışma boyunca en büyük destekçim olan eşime, aileme ve motivasyon kaynağım olan kızıma teşekkür ediyorum.

ÖZET

Althusserci bir yaklaşım ile kişisel ideolojinin edinimsel üretim sürecinde toplum ve devlet aktarımlarının etkili oluşu sebebiyle, ön yargı ve ayrımcılık kavramlarını devlet ideolojisi üzerinden okumak faydalı olmaktadır. Bu çalışmada Çingenerin ötekiliği, devlet ideolojisinin söyleme etkisi üzerinden anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Althusser'in devlet aygıtları bağlamında yasalara, devletin ideolojik aygıtları bağlamında ise gazete haberlerine odaklanılan çalışmada, var olan dışlayıcı söylemlerin vücuda getirilmesinde ya da yeniden üretilmesinde devletin nasıl rol aldığı sorusu çalışmanın asıl problematiğini oluşturmaktadır. Ulus devlet pratiklerinin egemen olduğu Erken Cumhuriyet döneminde kimlik üzerinden vatandaş inşasında Kıpti/ Çingene kavramlarına yüklenen anlamlar ile günümüz algısı ilişkilendirilmeye çalışılmıştır. Devlet söylemini temsilen Çingenelere yönelik yasa maddelerinin Çingeneri nasıl dışladığı incelenmiş, derinlemesine mülakatlarla çalışma zenginleştirilmiştir. Basının etkisini temsilen Cumhuriyet gazetesinin 1929-1950 yılları arasındaki Çingene/Kıpti haberleri Teun Van Dijk'ın eleştirel söylem analizi yöntemi ile incelenmiştir. Çalışma ile ötekiliğin oluşmasında devlet söylemi ve aygıtlarının aktif rolü olduğu bulgusuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Roman/ Çingene/ Kıpti, Erken Cumhuriyet, Dışlanma, Cumhuriyet Gazetesi, Eleştirel Söylem Analizi.

SUMMARY

The transfer of social and state conventions are influential in the actual production process of personal ideology. Thus, it is beneficial to discuss the concepts of ethnicity, alienation and discrimination through the state ideology. This study aims to explain the alienation of Romans through the effect of the state ideology on the rhetoric. The state's role in the production or reproduction of the existing discriminative rhetoric constitutes the main problem of Althusser's study, which focuses on news reports in the context of the state's ideological apparatuses. In the construction of citizenships through identity during the early republican period, in which nation state practices dominate, an association is tried to be established between the meaning attributed to the concepts of Romans/Copts /Gypsies and the current perception of these concepts. The study discusses how laws regarding Romans as a representation of the state rhetoric discriminated Romans and this is enriched with detailed discussions. As a representation of the effect of the press, some of news reports on Gypsies/Copts published on the Cumhuriyet Daily between the years of 1929 and 1950 are analyzed with Teun Van Dijk's discourse analysis method. The study arrives as the state rhetoric and the state apparatuses have an active role in the emergence of alienation.

Keywords: Roma/Gypsy/Copt, The Early Republican Period, Discrimination, The Cumhuriyet Daily, Discourse Analysis Method.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
TEŞEKKÜR	II
ÖZET	III
SUMMARY	IV
İÇİNDEKİLER	V
RESİMLER LİSTESİ	VI
1. GİRİŞ	1
2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	16
3. ÖTEKİ KİMLİK OLARAK ÇİNGENELER	20
3.1. Çingenelerin Kökenleri	20
3.1.1. Mitolojik ve Geleneksel Anlatılarda Çingeneler	22
3.1.2. Peripatetik Bağlamında Çingenelik	27
3.2. Türkiye’de Çingenelere Genel Bakış	29
3.2.1. Farklı Tanımlamalarla Türkiye Çingeneleri: Dom- Rom- Lom	31
3.2.2. Yazılı Kaynaklarda Çingene Tanımları	33
3.2.3. Yasalar Aracılığıyla Dışlanan Çingeneler	35
4. ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE TÜRK BASINI	40
4.1. Erken Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Gazetecilik	40
4.2. Cumhuriyet Gazetesi	48
5. CUMHURİYET GAZETESİNDE ÇİNGENELER	57
6. SONUÇ	82
7. EKLER	85
8. KAYNAKÇALAR	96
9. ÖZGEÇMİŞ	108

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1. Kocası Tarafından Satılan Kadın

Resim 2. Mahalle Halkından Biri

Resim 3. Hadiseyi Çıkaranlardan Bir Grup

Resim 4. Gazeteyi Çıkaran Kıpti Öğrenci

Resim 5. Falcı Çingene Kızı

Resim 6. Bebeği Temin Ettiği İddia Edilen Sağlık Çalışanları

Resim 7. Dansı İle Cezbeden Güzel Çingene Kadın

Resim 8. Dilendirilen Çocuklar

GİRİŞ

“Ben”in farkındalığı kazanıldığı anda ortaya çıkan, “ben olmayana” yöneltilecek ötekileştirme davranışı, olumsuz kalıp yargılar ve davranışlarla desteklendiğinde dışlanma süreci ortaya çıkar. Parçası olduğumuz toplumdan edinilen olumlu ya da olumsuz kalıp yargıların grupları birbirinden ayırma, değerlendirme, farklılaştırma gibi işlevleri vardır. Bu işlevler çevremizi tanımaya yardımcı olurken önyargıların oluşmasına da neden olabilir.¹

Özellikle doğrudan temas halinde bulunma imkanı olmayan ya da yeterince tanınmayan bir gruba dair edinimler, çoğu zaman çevreden edinilen bilgilerle kodlanarak zihinde bir model oluşturulmaya çalışılır. Toplumsal bir grubun parçası olan bireyin, Van Dijk'ın deyimiyle grubunun kültürel ortak alanında bulunan bilgi paketi sayesinde her bilgiyi edinmek için özel çaba sarf etmesine gerek yoktur.² Kültürel ortak alandaki bilgiler o kadar nettir ki, sorgulanmasına gerek kalmadan içselleştirilmektedir. Böylece birey çevresindeki hatta kendinden önce yaşamış kişilerin deneyimlerini kendine aktarmış olur. Bireysel deneyimler, ortak alandaki bilgiler ve grubun diğer aktarımları harmanlanarak kişisel ideolojinin oluşum sürecinde rol oynamaktadır. İdeoloji, söylemler aracılığıyla sürekli yeniden inşa edilir ve dünyayı algılamakta kullanılan bir filtre misali konuşulan ve yapılanları denetler.³ Grubun üyesi birey, devleti oluşturan topluluğun da bir parçası olarak devletin ideolojisinin tezahürünü kısmen de olsa bu ortak alanda bulmakta, kişisel deneyimlerle ve çevreden edinilen bilgiler ışığında kişisel formasyonunu oluşturarak devlet ideolojisinin günlük yaşamda hayat bulmasına aracı olmaktadır. İdeoloji, ayrımcılık da dahil olmak üzere egemen grubun pratiklerini oluşturmaktadır.⁴ Farklı etnik, dini ya da politik grupların üyeleri arasındaki ilişkileri tanımlayan toplumsal pratikleri kullanarak egemen grup, hükmedilen grup üyelerini farklı şekillerde

¹Melek GÖREGENLİ, **Temel Kavramlar: Önyargı, Kalıpyargı ve Ayrımcılık**, 21-24.

²Ortak alana dair ayrıntılı bilgi için Bkz: Teun VAN DİJK, **Söylem ve İdeoloji**, 27.

³Bkz. (2), DİJK, 39, 41.

⁴Bkz. (2), DİJK, 41, 46.

marjinalleştirebilir, dışlayabilir ya da bir sorun haline getirebilir, egemen olmayan grup mensuplarını görmezden gelebilir, yaşam alanlarına kabul etmeyebilir, çeşitli şiddet biçimlerine maruz bırakabilir. İdeoloji kaynaklı bu ayrımcılık örnekleri söylem aracılığı ile de görünür hale gelmektedir.

Devlet elindeki manipülatif araçlar sayesinde kendi ideolojisini bireylere benimsetme, kabul ettirme lüksüne sahiptir. Althusser, İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları adlı eserinde devletin ideolojisini yerleştirmede ve “ideal vatandaş” inşasında kullandığı aygıtlardan söz eder. Devletin baskı aygıtları ve ideolojik aygıtları olmak üzere iki gruba ayrılan bu araçlar sayesinde devlet, ideolojisini yeniden üretmek ve yerleştirmek adına geniş imkana sahiptir. Polis, yargı, hapisane, ordu gibi baskı aygıtları ile şiddetle kontrol altına alınan grupları, özel alanda yer alan ve bireyleri daha iç içe olduğu ideolojik aygıtlar aracılığıyla da etki altına almak mümkündür. Devlet ve birey ideolojisinin arasında böylesi bir bağ varken toplumda karşılaşılan ayrımcılık uygulamalarının müsebbibi konumunda devletin nasıl rol aldığı tartışılmalıdır.

Bilinen tarih boyunca yaşadığı her coğrafyada dışlanmış bir topluluk olan Çingeneler, zihinlerde varolan önyargılar ile karşı karşıya kalmışlıklarıyla evrensel ölçekte “öteki” olmanın gururlu temsilcileri gibidirler.⁵ “...Geçmişlerinin bir sonucu olarak, Çingeneler, özel korumaya ihtiyaç duyan, dezavantajlı ve savunmasız özel bir azınlık tipi haline gelmiştir.”⁶ Nesilden nesile dışlanmışlık halinin aktarımı mevcut kalıp yargıların ve ideolojinin yeniden üretimi ile sağlanmıştır.

Halk arasında yayılan anlatılarda Çingeneler; putperestlik, dinden dönmüşlük, hırsızlık, sihirbazlık, büyücülük, cadılık, çocuk hırsızlığı, casusluk, hainlik, ahlaksızlık, dinsizlik, erdemsizlik, pis olmak gibi negatif anlamlar yüklü ifadelerle damgalanmışlardır.⁷ Mevcut atasözlerinde ve deyimlerde, kitaplardaki/ sözlüklerdeki

⁵ Yan YOORS, **Çingeneler: Opre Roma!**, 11.

⁶ Anita DANKA, **Türkiye'de Roman Hakları ve Hukuki Çerçeve**, 49. Kararın tam metni için Bkz: <http://www.errc.org/cikk.php?cikk=2945>, Son güncelleme tarihi 10.07.2016.

⁷ Guenter LEWY'den Akt. Suat Kolukırık, **Dünden Bugüne Çingeneler Kültür Kimlik Dil Tarih**, 114.

tanımlamalarda da negatif betimlemelerle yer almış olan Çingener ötekiliği, söylemlerle tekrar tekrar yeniden üretilmiş ve grup içinde dahi ayrımcı uygulamalara sebep olmuştur. “Çingene” kelimesine yüklü aşağılayıcı, küçük düşürücü, suçlayıcı nitelendirmeler sebebi ile “Roman” kimliğini tercih edenlerin yanında bu negatiflikten arındırılmış bir Çingenelik kuranlar da mevcuttur.⁸ Yapılmış saha çalışmalarında dile getirilen “Romanlar temiz, çalışkan ve ahlaklı insanlardır, Çingener ise pis, gezgin hırsızlardır...”⁹ ifadesi geneli kapsayan bir söylem olmasa da grup içinde Çingene/ Roman ayrımı olduğunun göstergesidir.¹⁰

Yasalarda yer alış biçimleri, Çingenerin devlet tarafından da dışlandığının kanıtı olmuştur. Ulus devlet anlayışının hakim olduğu, ideal vatandaş kavramının oluşturulduğu Erken Cumhuriyet Döneminde, vatandaşlığın homojen yapıya büründürülerek tek çatı altına toplanmaya çalışılmasına rağmen Çingenerin mevcut vatandaşlığa kazandırma çalışmalarının dışında tutularak, asimilasyon pratiklerine dahil edilmelerine rağmen ötekilikleriyle özel olarak vurgulandıkları yasa maddeleri ile vatandaş tanımından ve “Türklük”ten ayrı tutulmaları dikkat çekicidir. 1920lerde ümmet anlayışı, 1930lar sonrası Türklük bağlamında benimsenen “ideal vatandaş” oluşturma projesine Çingener, Müslüman nüfus olarak da Türkçe konuşan nüfus olarak da dahil edilmemiş, yasalarla aracılığıyla devlet tarafından ayrı bir yerde tutulmuş ve ötekileştirilmişlerdir.¹¹ İçişleri Bakanlığı'nın vatandaşlığa alma ile ilgili genelgesinde, Polisin Merasim ve Topluluklardaki Rolüne ve Polis Karakolları Teşkilatlanmasına Dair Talimatnamede, Yabancıların Türkiye'de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanunda, 1934 tarihli 2510 sayılı İskan Kanununda Romanlar dışlayıcı, aşağılayıcı, ötekileştirici ifadelerle bir arada kullanılmıştır. 1926'da çıkarılan 788 sayılı Memurin Kanunu, doğrudan işaret edilmese de Romanların istihdam sorununa temel teşkil eden etmenlerden biri olarak nitelendirebileceğimiz maddeler içermektedir.

⁸Tülin YANIKDAĞ, **Türkiye'de Yaşayan Romanların Sorunlarına Genel Bir Bakış**, Bkz. (8), KOLUKIRIK, 60.

⁹Kaynak Kişi S.A, 52 Yaşında, Roman, Kadın, Edirne.

¹⁰Adrian MARSH, **Etnisite ve Kimlik: Çingenerin Kökeni**, 23.

¹¹Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Döneminde yapılan nüfus sayımlarında Romanes yerine Kıptice kullanımı araştırmaya dahil edilmiştir. Kıptice'ye dair ayrıntılı bilgi için Bkz: Fuat DÜNDAR, **Türkiye Nüfus Sayımlarında Azınlıklar**, 24-52, 99-101.

Son dönemde Çingenelere dair çalışmaların sayısının artması popülerliği beslerken, popülerlik de çalışmaları teşvik ederek bir döngü temin etmiştir. Yüzyılı aşkın süredir dönem dönem gündeme gelen Çingeneler, Avrupa’da gerçekleşen 1971’deki Dünya Roma Kongresi, Avrupa Konseyi tarafından 1993’te azınlık statüsünün tanınması, 2000- 2010 yıllarının “Roman 10 Yılı” olarak ilan edilmesi gibi gelişmeler sonucunda dezavantajlı konumlarından uzaklaştırılmaya çalışılmıştır. Türkiye de, AB uyum sürecinde Avrupa’daki gelişmelerden etkilenmiştir. 2006 yılının Dünya çapında Roman Yılı ilan edilmesi, kentsel dönüşüm projeleri, Roman açılımı ve meclise etnik kimliği ile giren ilk milletvekili Özcan Purçu'nun varlığı Çingene çalışmalarında merakın aktif tutulmasında rol oynamıştır. .

2006 yılının Roman yılı ilan edilmesi, sivil toplum kuruluşlarınca gerçekleştirilen birkaç girişim dışında Çingenelerin hayatında belirgin bir değişikliğe sebep olamamıştır. Televizyon programlarında kültürel öge olarak yer verilen Roman dansı ve müziği ile zihinlerde var olan rengarenk giyimli, iyi dans edip müzik yapan kişilere ait imgelem daha görünür hale getirilmiştir. Çingenelerin yaşam koşullarının iyileştirilmesi adına ilan edilen Roman yılı ironik biçimde kentsel dönüşüm projeleri ile yaşam alanlarından uzaklaştırılarak zarar gördükleri bir yıl olmuştur.

Kentsel dönüşüm zaman içerisinde eskiyen, yıpranan, köhneleşen ya da potansiyel arsa değeri üst yapının değerini geçen ve çoğunlukla yoksul kesimin üzerinde yaşadığı kent dokusunun, günün değerlerine uygun biçimde yenilenmesi, değiştirilmesi, geliştirilmesi, bazen de yeniden oluşturulması eylemi olarak tanımlanmaktadır.¹² 17 Ağustos 1999 depremi sonrası tartışılmaya başlanan dönüşüm projeleri 2005 yılında çıkan 5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması adlı yasanın kabulü ile gündeme oturmuştur. Özellikle arsa değeri üst yapıdan yüksek olan yapılaşmalarda dikkat çeken nokta, dönüşüme gözden kolay çıkarılabilir gruplarla ve yerleşim birimleri ile başlanmasıdır. En kolay gözden çıkarılabilen gruplar ise emek

¹² Pelin Pınar ÖZDEN, “Türkiye’de Kentsel Dönüşümün Uygulanabilirliği Üzerine Düşünceler”, 217.

yoğun üretimde ucuz işçi gücü sağlayan ve etkin devlet politikasının olmadığı konut alanında enformel yollardan gecekondu inşaa eden, süreç içinde aflarla ve yasalarla meşruiyet kazandırılan gecekonducular ve marjinal gruplardır.¹³ Zamanla kent merkezinde kalan gecekondu bölgeleri ve çöküntü alanları içinde yaşayanları ile birlikte kentten temizlenmeye çalışılmış ve araç olarak da kentsel dönüşüm projeleri kullanılmıştır.

Maddi durumları sebebiyle yerleşik olarak bulundukları mekânların, yerleşim birimlerinin en uç ya da en yoksul bölgeler olması sebebiyle Çingeneler, kentsel dönüşüm projelerinden ciddi derecede etkilenmişlerdir. Çingene mahallelerinde uygulanan bir dizi kentsel dönüşüm projesi mevcuttur. Bu projelerin uygulanması sırasında Çingeneler zorunlu tahliye uygulamalarıyla mağdur olmaktadır. 2005 yılından bu yana Çingenelerin yoğunlukla yaşadığı, İstanbul Kağıthane, Gaziosmanpaşa, Küçükbakkalköy, Karadeniz Ereğli, Bursa Kamberler, Sakarya, Erenler Yenimahalle'de ve daha birçok Roman mahallesinde yıkımlar yapılmıştır. Ankara Çiçin Mahallesinde 170 ev yıkılmışken, Sulukule kentsel dönüşüm projesi ile gündeme oturan Çingeneler, yaşam tarzları ve mahalle kültürlerinden yıkım işlemlerinin insaniliğine ve kentsel dönüşüm projelerinde rant arayışına uzanan geniş tartışmalara konu olmuşlardır. İstanbul Fatih ilçesi sınırları içinde kalan ve Sulukule olarak bilinen Neslişah ve Hatice Sultan Mahallelerinde kentsel dönüşüm uygulanmış ve yaklaşık 300 ev 2007-2009 yılları arasında yıkılmıştır. 2005 yılında başlayan Sulukule kentsel dönüşüm süreci, Çingenelerin mahalle kültürüne tehdit oluşturduğu ve çalışma alanlarından oldukça uzağa yerleştirilerek görünürlüklerinin azaltılması ile bir çeşit temizlik yapıldığı iddiası ile sivil toplum kuruluşlarını harekete geçirmiştir. Dönüşüme ve yıkımlara engel olmak için açılan davalar ya kaybedilmiş ya da nihai karar beklenmeden Bakanlar Kurulu her iki mahalle için acele kamulaştırma kararı almıştır.¹⁴ Kararın yürütmesinin durdurulması ve iptali için İstanbul Bölge İdare Mahkemesi'ne dava açılmasına

¹³ C. ERGUN – H. GÜL, **Barınma Hakkının İhlal Edilme Sürecinde Kentsel Dönüşüm Projeleri**, 364.

¹⁴Bakanlar Kurulu Karar Sayısı 2006/11296, Bkz. 13.12.2006 tarihli 26375 sayılı Resmi Gazete, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/12/20061213.htm>, 20.05.2016.

Sulukule halkı ve sivil toplum kuruluşları¹⁵nın konuyu TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu'na da taşımalarına rağmen proje durdurulmamış, inşa edilen evler Çingenelerin ödemesi mümkün olmayacak fahiş fiyatlara satışa sunulmuştur. Sulukule'den tahliye edilen Çingeneler, mahalle sakinlerinin iş yerlerine ve kentin sosyal alanlarının dışında olan Silivri Taşoluk'a taşınmak zorunda bırakılmıştır. Yerleşimden kısa süre sonra birçok Çingene, Taşoluk'taki haklarını devrederek Sulukule yakınındaki mahallelerde ev kiralamak istemişler ancak birçok ev sahibinin kendilerine ev vermek istememeleri ile karşı karşıya kalmışlardır. Kentsel dönüşüm projeleri ile hayat şartları daha da zor bir hal alan Çingeneler, Avrupa Birliği ilerleme raporlarında da konu edilmiş, sorunlarının çözülmesine yönelik ciddi bir programın oluşturulması gerektiği vurgulanmıştır¹⁶.

Avrupa Birliği'ne katılma talebiyle Kopenhag Kriterleri protokolüne dahil olan Türkiye'ye 1999 Helsinki Zirvesi ile adaylık statüsü verilmiştir. Aday statüsü verilen ülkeler, AB üyesi olabilmek için Irk Eşitliği Yönergesi ile ayrımcılığın önlenmesi amacıyla belirlenen asgari ilkeleri de içeren Kopenhag Kriterleri protokolüne uymak zorundadır. Türk devleti azınlık haklarını korumak, ayrımcılığı önlemek amaçlı bir yasaya sahip değildir ve Romanların da dahil olduğu birçok grubu azınlık statüsünde kabul etmemektedir.¹⁷

Avrupa Birliği'nin hazırlamış olduğu 2003 yılı Türkiye İlerleme Raporu'nda "Çingenelerin Türkiye'ye mülteci olarak kabul edilmeyen beş insan kategorisinden biri olduğunu belirten mevzuat halen yürürlükte. Bazı Roman toplulukları bu güçlü önyargının sürmesinin sosyal dışlanmaya neden olduğunu bildirmektedir." ifadeleri yer almıştır.¹⁸ AB uyum sürecinde hazırlanan raporların Türkiye'nin politikalarını revize etmesi için gündem oluşturması ayrımcı uygulamaları azaltmak

¹⁵ Sulukule Gönüllüleri Derneği, mahallenin dönüştürülme kararına karşı çıkarak mahalle sakinleri ile birlikte dayanışma içinde olmuş, mahkeme sürecinde mahalleliye destek sağlamıştır. Ayrıca mahalle gençliği için hayata geçirilen Sulukule Roman Atölyesi de halen aktivitelerine devam ederek değerli çalışmalara imza atmaktadırlar.

¹⁶İlerleme raporlarının tamamı ve ayrıntılı bilgi için bakınız: <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=46224>, Son Erişim Tarihi 19.07.2016.

¹⁷ Bkz.(6), DANKA, 37-38, 42.

¹⁸<http://www.mazlumder.org.tr/main/yayinlar/makaleler/8/turkiyede-romanlarin-sosyal-ve-hukuki-durumu-910>,17.07.2016.

için birer fırsat olmuştur. Müzakere sürecinde hazırlanan ilerleme raporlarında “İnsan Hakları ve Azınlıkların Korunması” başlığı altında Çingenelede de yer verilmesi mevcut durumun iyileştirilmesi adına önemli bir eşik olmuş, Çingeneler hakkında aşağılayıcı uygulamaların kaldırılmasına teşvik edici bir süreç yaşanmıştır. İlk kez 2001 yılında Çingenelede değinilen raporlarda grubun koşullarının iyileştirilmesi gerektiğinin altı çizilmiştir.¹⁹ AB uyum sürecinin gereğı olarak Türkiye’de yaşayan Çingeneler insorunlarını ele almak ve gidermek amacıyla 10 Aralık 2009 tarihinde hükümet, bazı sivil toplum kuruluşlarının ve aktivistlerin de yer aldığı bir çalıştay gerçekleştirmiştir. ‘Roman açılımı’ olarak nitelendirilen çalıştay, sivil toplum kuruluşları ve hükümetin çözüm odaklı bir araya geldiğı ilk toplantı olması sebebi ile önem taşımaktadır. Çalıştayda toplumsal önyargılar, eğitim, işsizlik ve mesleki eğitim, konut-barınma, sağlık, örgütlenme, ayrımcı düzenlemeler ve kolluk kuvvetlerinin yaklaşımı, nüfusa kayıtlı olmama konuları üzerinde tartışılmış, geleceğeye yönelik eylem planı oluşturulması hedeflenmiştir.²⁰ İktidar partisi AKP’nin yanı sıra ana muhalefet partisi CHP’nin de Roman Çalıştayları yapması, siyasilerin Çingenelede yönelik bir strateji geliştirilmesi için çabaladıklarını göstermektedir. Yapılan saha çalışmalarında, açılım sürecinin Çingenelerin, yaşam standartlarında gözle görünür değışiklikler sağlamaması sebebiyle, açılım sürecinin yer yer “seçim propagandası”, “göz boyama”, “boş vaatler” olarak değerlendirdiğı görölmüştür. Açılım sürecinin de teşviki ile 12 Haziran 2011 genel seçimlerinde Türkiye’nin farklı bölgelerinden birçok Çingene milletvekili aday adayı çıkmıştır. Sandıktan çıkabilen milletvekili olmamasına rağmen durumun arasında heyecan yarattığı yapılan saha görüşmelerinde sarf edilen “Eskiden Çingene olduğumuzu söylemeye korkardık şimdi milletvekili aday olabiliyoruz” ifadelerinden anlaşılmaktadır.²¹ Seçimlerde çıkardıkları milletvekili adayları ve meclise soktukları milletvekili Özcan PURÇU, Çingenelerin geleceğeye dair umutlarını beslemiştir.

Çingene milletvekili aday adaylarının olması süreçte önemli bir kırılma noktasıdır. 7 Haziran 2015 ve 1 Kasım 2015 genel seçimlerinde etnik kimliğini

¹⁹ Bkz.(8), 252.

²⁰ Ayrıntılı bilgi için Bkz. Roman Açılımı

²¹ Kaynak Kişi: E. Ç. 55 Yaşında, Erkek, Çingene, Edirne.

saklamadan milletvekilliğine adaylığını koyan Özcan PURÇU'nun CHP İzmir milletvekillerinden biri olarak meclise girmesi ile Türkiye'nin ilk ve Avrupa'nın üçüncü Çingene milletvekili olmuştur.²² Bu durum Türkiye Çingeneleri açısından tarihi önem taşımaktadır.

Çalışma süresince farklı ortamlarda tez konusundan söz açıldığında Çingeneleri çalışıyor oluşum oldukça enteresan dialoglar yaşanmasına sebep oldu. Öncelikle Çingene olup olmadığımı sorgulandı. Hayır cevabını alan taraflar ya tatmin olmayıp “vardır bir Çingenelik” imasında bulunuyor ya da yapılacak çalışmayı kayda değer bulmadığını, değerli verilere ulaşamayacağını “bildiğin Çingene/ Şopar işte. Neyini çalışacaksın. Çalar, çırpır, oynarlar” ifadeleri ile dile getiriyordu. Anlaşılan “Çingene” olmayanlar için çalışmaya değer bulunmaması gereken bir konu seçmiştim. Akademide dahi dinlerinin olup olmadığının sorgulanması, kimi efsanelerin doğruluk payı hakkında fikrimi alan kişilerin oluşu, kendimce doğru konuyu seçtiğimden emin olmamı sağladı. Bu denli damgalanmışlığın ve dışlanmışlığın kökeninde hangi faktörlerin olabileceğini, söylemin ve ideolojinin asıl sahibi olan devlet ve aygıtları üzerinden okuyarak anlamaya giriştim.

Çingenelerin yaşadığı ötekilikte halk arasında mevcut söylemlerin, basının, özellikle devletin rolü olma olasılığı çalışmanın ana problematiğini oluşturmaktadır. Cumhuriyetin ilanı ile başlayan homojen vatandaşlık inşası çalışmalarının, Çingenelerin öteki konumunun oluşmasında devletin nasıl rol aldığını anlamak çalışma boyunca temel gaye olmuştur.

Çingenelerin ötekiliği ve medya incelemesi içeren başka çalışmalar da mevcuttur ancak bu çalışmalar görsel medyaya odaklanmış, televizyon dizisi ya da filmlerde ele alınan Çingene kimliği üzerinde durmuşlardır. Erken Cumhuriyet Döneminde Çingenelerin dışlanma biçimlerinin yasa ve gazete haberleri üzerinden okumasının yapılacağı bu çalışma, kapsadığı zaman aralığı, yasalar ve gazete haberlerinin birlikte incelenmesi bakımından yapılan çalışmalar arasında farklı bir

²² "İlk Roman Milletvekili Özcan Purçu'dan Açıklama", Habertürk,07.06.2015.

yerde konumlanmıştır. Çalışma, iki farklı alfabe ile arşiv çalışmasının yükleyeceği zorluk sebebiyle harf inkılabı sonrası dönemden başlatılarak, Demokrat Parti' nin seçimleri kazanması ile çok partili hayata geçilen tarihe kadar uzatılmış, çalışmanın kapsadığı zaman aralığı olarak Erken Cumhuriyet Döneminin 1 Ocak 1929- 14 Mayıs 1950 aralığı seçilmiştir.

Kurulan yeni ülke, beraberinde getirdiği vatandaşlık tanımı ile meclisin gündemini sıkça işgal etmiştir. Ulus devlet anlayışı sebebiyle selefi Osmanlı İmparatorluğu'nun çok etnili yapısının aksine vatandaş tanımını yeniden kurarak Türklük üzerinden daraltmıştır. Ötekilerin de tanımlarının yeniden yapıldığı bu dönem, devletin vatandaş ve de dolayısıyla öteki inşa sürecindeki uygulamaları sebebiyle bu çalışma için önem arz etmektedir. İnşa süreci için devlet elindeki tüm imkanları kullanarak hedefine ulaşmayı hedefler. Bu imkanları Althusser devletin baskı aygıtları ve devletin ideolojik aygıtları olmak üzere ikiye ayırır. Devletin aygıtları hükümet, idare, ordu, polis, mahkemeler, hapisaneler benzeri baskı kurumlarından oluşur. Dinsel DİA, öğrenimsel DİA, aile DİA 'sı, hukuki DİA, siyasal DİA, sendikal DİA, kültürel DİA, haberleşme DİA' sı devletin başlıca ideolojik aygıtları olarak tanımlanmaktadır. Egemen sınıfın devlet iktidarını elinde tuttuğu, dolayısıyla devletin baskı aygıtını elinde bulundurduğu düşünülürse, egemen sınıfın devletin söylemlerini yeniden üretmek ve aktarmak amacıyla DİA' ları kullandığı kabul edilmelidir²³. Devletin ideolojisini aktarmak için vaazları kullandığı dinsel DİA zaman içerisinde yerini kitle iletişim araçlarına bırakmıştır. Türkiye örneğinde de devlet ideolojisinin halka aktarımı sürecinde basın DİA' sı aktif şekilde kullanılmıştır. 1935'te yapılan Birinci Basın Kurultayında Basın Genel Direktörü Vedat Nedim, ulusal basının devrim potansiyelini devlet ve ulus ihtiyaçları için kullanmak gereğine değinmiştir. Basının bu dönemde siyasal iktidarın istekleri doğrultusunda yasal düzenlemeler ile yönlendirilmesi, hükümet güdümünde bir karaktere bürünerek CHF' nin basın sözcüsü haline gelmesine yol açmıştır ²⁴. Gazete ve dergilerde çıkan yazıların içerikleri özel oluşturulan kurumlarca denetlenmiş, sakıncalı görülen yayınların tekrar edilmemesi için cezai yaptırımlar uygulanmıştır.

²³ Louis ALTHUSSER, *Devletin İdeolojik Aygıtları*, 67.

²⁴Çetin YETKİN, *Türkiye'de Tek Parti Yönetimi 1930- 1945*, 67.

Cezai yaptırımlar haricinde sansür uygulaması için oluşturulmuş 9. Şube²⁵ gibi birimler, kendi deyimleri ile basını hükümet adına 'saati saatine tetkik' etmişlerdir. Hükümetin eleştirilmesi cezai müeyyideye bağlanarak muhalif basının susturulması için çaba gösterilmiştir²⁶. Bu denli sıkı denetim altında olan basına siyasi konuların haricinde kültürel yazılarda da müdahaleler kaçınılmazdır. Basın hükümetin söylemlerinin aktarılması için bir elçi olarak kullanılmış, devlet adına kalem oynatmıştır.

Basının algı inşa sürecinde stratejik önemi dikkati çekmektedir²⁷. Çoğunluk olarak tasavvur edilen ve toplumun temel kimliği olarak muamele gören büyük grup haricindekiler hakkında en temel bilgi kaynağı haberlerdir. Kamusal söz oluşturma becerilerine sahip olan medya, ayrımcılığın ve ötekiliğin oluşturulmasında önemli yere sahip olmuştur. Kitle iletişim araçları ve özelde yazılı basın, ırkçı/ ayrımcı görüş ve tutumların sürdürülmesi, gizlenmesi, yaygınlaştırılması ve meşrulaştırılmasına aracılık etmiştir. Kamusal söyleme ulaşabilme güçleri ve üne sahip olmaları açısından elitler, azınlık gruplarına ilişkin yaygın değerleri, hedefleri ve çıkarları oluşturarak 'sağduyuyu' formüle ederler.²⁸ Kalıp yargıların edinim sürecinde basının etkisi “her gün gazete okuyoruz, hiç mi haber okumuyor televizyon izlemiyorsun” ifadelerinde vücut bulmaktadır. Medyanın teşvik ettiği söylem ile oluşturulmuş ayrımcılık, kalıp yargıları kendine siper ederek yeniden üretim işlevini sürdürür. Gazetecilerin ideolojileri kimin araştırılıp, kimin görünmez kılınacağını, kiminle görüşüleceğini düzenlemektedir. Haberler, gazete yazıları bizzat ideolojik içerikli olabilmekte ve toplumsal aktörler bu içeriğin akışına maruz kalarak etki altına

²⁵ 1938 yılında basın özgürlüğü adına bir utanç kaynağı olarak anılabilecek görevi basını denetlemenin yanı sıra tüm gazetecileri, yazarları ve muhabirleri fişlemek olan, Emniyet Umum Müdürlüğüne bağlı olarak çalışan "9. Şube" kurulmuştur. 1938 yılı basın icraatleri hakkında hazırladıkları raporda kendi vazifelerini "Bizim maksadımız, İstanbul'un günlük gazetelerini saati saatine tetkik edecek emniyetçi, atlamaz ve durbin bir gözün orada bizi temsil etmesidir." diyerek tanımlamaktadırlar. Konuya ilişkin ayrıntılı bilgi için bakınız: Alpay Kabacalı, **Türk Yayın Tarihi**, 16; Alpay, Kabacalı, **Türk Basınında Demokrasi**, 157.

²⁶ Doğrudan hükümet ya da kamu görevlileri eleştirilince cezai yaptırım uygulanması, basını eleştiriye meclis ve diğer kurumlar yerine CHF' ye yönlendirmeye zorlamıştır. Hükümet yanlısı yayıncı yapan Vakıf gazetesinde bu durum meclisin %95'ini oluşturan CHF' yi eleştirmenin meclisi eleştirmek olduğunu ve cezai yaptırım gerektiğini yazıp eleştirileri şiddetle kınayan yazısı sonrası konu TBMM'de tartışılmış ve 1931 tarihli matbuat kanununun çıkarılmasına ön ayak olmuştur. Tartışmalar hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz.(23)YETKİN, 67-71.

²⁷E. KÖKER- Ü. DOĞANAY, **İrkçi Değilim Ama... Yazılı Basında İrkçi- Ayrımcı Söylemler**, 4-5.

²⁸Teun Van Dijk'tan Bkz. (26) 4.

alınmaktadırlar.²⁹ Toplumsal görünürlükleri azalmış olan azınlık gruplarına dair kalıp ve önyargılar, haberler aracılığıyla yeniden üretilerek ayrımcılığa sebep olacak bilgi haline dönüşerek azınlığın sınırlarını ve niteliklerini belirlemektedir.³⁰ Böylece dışlanacak olanın bilgisini medyadan edinen halk nasıl dışlayacağını da aynı kaynaktan öğrenmektedir. Haber başlıklarının yapısı ve biçiminin gazeteciler ve editörler tarafından etnik konularla ilişkilendirilen başlıca temaları ortaya koymakla kalmadığını, etnik azınlıkların bu konular içinde olumsuz rollerle ve göç sorunları, suç, etnik ilişkiler gibi stereotipleştirilmiş temalar çerçevesinde tanımlanmaktadır. Basının mevcut kanı ve tutumları sağlamlaştıran etnik bir uzlaşma sağlayarak ırkçılığı yeniden ürettiği, insanların ne düşüneceğinden ziyade etnik konularda nasıl düşüneceği ve konuşacağını şekillendirdiği ortaya konulmuştur.³¹

İdeolojinin ve söylemin inşa sürecinde vatandaş ve öteki kavramlarının doldurulması da yasalar ve basında yer alan haberler ve yazılar aracılığıyla olmuştur. Basının kaleme aldığı yazıda ayrımcı unsurlara devletin varolan sıkı denetim kurumlarının müdahale etmemesi, mevcut söylemin devlet ideolojisi ile çelişmediğinin kanıtıdır. Bu sebeptendir ki üzerinde ciddi baskı unsurlarının olduğu dönemlerde basının haber ve diğer içerikleri ele alış biçimi incelenerek devletin ayrımcı söylemler ve nefret söylemleri de dahil olmak üzere gruplar hakkında tutumlarına dair bilgi edinmek mümkündür. Judith Butler, basının araçsallığına farklı bir açıdan yaklaşarak nefret söylemini kullanan kişinin kendi sözlerinin yazarı olmadığını ileri sürer. Kişi/ kurum sözlerinden sorumlu olsa da varolan ayrımcı külliyattan duruma uygun sözcükleri kullanır. Nefret söyleminin yazarı olarak algılanan kişi/ kurum aslında o söylemin ürünüdür. Kullandığı söylem ile bir parçası olarak içinde bulunduğu topluluğun söylemsel ortamından alıntı yapmış, söylemin yeniden üretilmesinde aracı olmuştur.³² Dolayısıyla basın var olan söylemlerin tekrarında sadece bir özne haline indirgenebilirken, söylemin sorumluluğu elindeki aygıtlarla ideolojisini halka ve basına sirayet ettirmiş olan devlete yüklenmektedir. O

²⁹Bkz.(2), 44-45.

³⁰Mahmut ÇINAR, *Medya ve Nefret Söylemi Kavramlar Mecralar Tartışmalar*, 142.

³¹Teun VAN DİJK, *Racism and The Press* 1991'den akt Köker E.-, Doğanay Ü, *Irkçı Değilim Ama... Yazılı Basında Irkçı- Ayrımcı Söylemler*, 7.

³² Arus YUMUL, "Nefret Suçu ya da Ölü Vicdanlar Ülkesi", 132.

halde baskı dönemlerinde kaleme alınan metinlerde okunan, haber ya da makale değil devletin konuya ilişkin görüşleridir.

Çingenelerin ötekiliğinde devlet ideolojisinin söylemlere yansımaları etkisinin araştırıldığı bu çalışmada erken Cumhuriyet dönemi yazılı anlatılarında Çingenelerin okunması için kaynak olarak Cumhuriyet Gazetesi seçilmiştir. Bu seçim yapılırken gazetenin, Ankara'ya muhalif yayınlar yapmakta olan İstanbul basınının başı boş bırakılmaması ve yapılmakta olan yeniliklerin halka anlatılması amacıyla Mustafa Kemal'in teşviki ile hatta önerdiği isim ile kurulması, dönemin diğer gazeteleri ile kıyaslandığında kesintisiz sayılabilecek bir yayın hayatı olması, yönetici kadrosunun hükümetle yakın ilişkide olması³³ ve adeta 'resmi olmayan resmi gazete' edası ile yayıncılık yapması etkili olmuştur.

Yapılan çalışmada 'Çingene', 'Kıpti' kavramlarıyla özdeşleşen olumsuzlamaların yerleşmesinde, ulus-devlet bağlamında vatandaşlık ve öteki kavramlarının yeniden üretildiği dönemde devletin aldığı rolü anlayabilmek adına Erken Cumhuriyet Dönemine odaklanılmıştır. Bu bağlamda çalışma için gerekli arşiv çalışmasında 01 Ocak 1929- 14 Mayıs 1950 tarihleri arasında Cumhuriyet gazetesinde yer almış, içinde 'Çingene', 'Kıpti' ifadeleri geçen ögeler taranmıştır. Belirlenen aralıkta bulunan 1379 adet haber, ilan, yazı dizisine ait makale, reklam incelenmiş ve ayrımcılık açısından dikkat çekici olanlar seçilerek analize tabi tutulmuştur. Haberlerin seçiminde özellikle Çingeneler hakkında genel kabul gören olumsuzlamalarla ilişkilendirilebilecek olan veriler tercih edilmiştir. Yapılan analizde, İngiliz basını üzerine yaptığı çalışma ile tanınan Teun Van Dijk'ın eleştirel söylem analizi yöntemine başvurulmuştur. Özellikle ırk ve ırkçılık ideolojisine odaklanan Teun Van Dijk'ın kullandığı eleştirel söylem analizi yöntemi, yazılı metinlere yönelik olduğu ve konuşmaları dışarıda bıraktığı için kimi araştırmacılar

³³Cumhuriyet gazetesinin kurucusu Nadir Nadi CHF; Yunus Nadi ise DP milletvekilliği yapmıştır. Nadir Nadi ayrıca Dışişleri Komisyonunda görev almıştır. Ayrıca Türkiye Komünist Parti kurucuları arasında yer almıştır. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Ahmet Yıldız, **Ne Mutlu Türküm Diyebilene Türk Ulusal Kimliğinin Etno Kültürel Sınırları(1919-1938)**, 100-101.

tarafından yeterli görülme de, yazılı basın analizi yapılacağı için bu eksiklik çalışmamız açısından sorun teşkil etmemektedir.³⁴

Sözlü anlatılarda dışlanma biçimlerinin ortaya çıkarılması için, daha önceden farklı çalışmalar için yapılmış görüşmelerden kaynak kişilerin ifadeleri kullanılmıştır. Haber analizine yoğunlaşıl原因 çalışmada sözlü tarih çalışmasının kapsamı mümkün olduğunca dar tutulmaya çalışılmıştır. Tez kapsamında elde edilen verinin zenginleştirilmesi için, Edirne'de 2009- 2013 yılları arasında farklı tarihlerde yapılmış olan görüşmelerden sadece 4'üne yer verilmiştir. Bu kaynak kişilerden 21 yaşındaki erkek O. D, 55 yaşındaki erkek, E. Ç. ve 42 yaşındaki kadın S. A. Çingene olup, yaşananlara içeriden bir bakış açısı edinmemizi sağlamışlardır. 70 yaşındaki kadın H. K. ise Çingene olmayıp dışlayıcı söylemlere ortak olması sebebiyle çalışmada kendine yer bulmuştur.

Çalışmada, literatürdeki genel sıkıntıya paralel olarak “Çingene” ya da “Roman” kullanımlarının hangisine yer verileceği hususunda karar vermek bir “Gaco”³⁵ olarak oldukça zorlayıcı olmuştur. Başta, 8-12 Nisan 1971’de ağırlıklı olarak Avrupa’da yaşayan Çingeneler tarafından Londra’da düzenlenen I. Dünya Roman Kongresi’nde Gypsy, Gitano, Zigenuer gibi kullanımların reddedilip “Rom”’un kabul edilmesi, Türkiye’de yaşayan kimi grupların bazen de bireylerin “Çingene”yi hakaret olarak değerlendirerek “Roman”ı tercih etmesi, grubun hak savunuculuğuna soyunmuş sivil toplum kuruluşlarının adlarında çoğunlukla “Roman”ın yer alması hatta “Çingene” içeren dernek adlarının değiştirilmesine ihtiyaç duyulması³⁶, AB uyum süreciyle teşvik edilmeye başlaması üzerine “Roman” kullanımı benimsenmiştir. Ancak çalışmanın odaklandığı 1929-1950 aralığında Roman kullanımının mevcut olmayışı sebebiyle döneme değinirken Çingene, yakın

³⁴Edibe SÖZEN, **Söylem: Belirsizlik, Mübadele, Bilgi, Güç ve Refleksivite**, 85-86.

³⁵ Gaco: Çingeneler, Çingene olmayanları tanımlarken yabancı anlamındaki Gaco kelimesini kullanmaktadırlar.

³⁶Çingene adı ile kurulan ilk dernek olan Edirne Çingene Kültürünü Araştırma, Geliştirme, Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği’nin (EDÇİNKAY) Roman Dernekleri Federasyonu’na üye derneklerin çoğunluğunun, Roman kelimesini Çingene kelimesine tercih etmesi sebebiyle Şubat 2006’da adını “Edirne Roman Kültürünü Araştırma Geliştirme Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği/EDROM” olarak değiştirmesi bu örneklerden sadece biridir.

tarihten bahsederken Roman kullanımının oluşturduğu ikilik çalışmada tamamlanmamışlık hissi uyandırmıştır.

Öte yandan grup içinde “Roman” kullanımını “Gaco”lar tarafından bir nitelendirme olarak değerlendiren bireyler bulunması “Çingene” kelimesinin tercihini teşvik etse de, kelimenin pejoratif yükü kullanmakta tereddüt etmemde başlıca sebep olarak kendini göstermiştir. Çalışmanın kapsadığı 1929- 1950 aralığında Çingene ve Kıpti kullanımının mevcut oluşu, literatür çalışmasında sağladığı kolaylık “Çingene” kullanımını ön plana çıkarmıştır. Kelimeye yüklenen pejoratif nitelikler sebebiyle kullanımın terk edilip grubu tanımlayacak yeni bir kavram kullanılması, aynı nitelikleri yeni kavrama da aktarma potansiyelini ortadan kaldırmamaktadır. Çingene kelimesinin yükü sebebiyle Roman kelimesinin kullanılması, Çingenelikle ilintilendirilen olumsuz nitelendirmeleri kabul edip yeni bir inşa sürecine yol açacaktır. Roman kelimesi, Çingene kelimesinin taşıdığı pejoratif nitelikleri aktarmada farklı bir araç olmaktan öte gitmeyecektir. Önemli olan Çingene kelimesine yüklenen olumsuzlamaların Çingeneliğe has özellikler olmadığının bilinci ile olumsuzlamaların yeniden üretilmesini sekteye uğratarak kelimeyi pejoratif yükünden kurtarmaktır. Bu bağlamda, çalışmada “Roman açılımı” gibi kalıp kullanımların ve yasa maddelerinde yer alan Roman kullanımları haricinde Çingene kelimesi yer almıştır.

3. bölümde Çingenelerin halen tartışılmakta olan anavatanları, göç yolları, farklı coğrafyalarda kullanılan adlandırmalara yer verilmiştir. Çingeneliğe/ Çingenelere yönelik pejoratif nitelendirmelere ve bu pejoratif nitelendirmelere dayalı sözlü anlatılara, inşa edilen ötekiliğin gözler önüne serilmesi için çalışmada yer verilmiştir. Çingeneliğin etnik bir gruptan daha fazlası olduğunu anlatan peripatetik tartışmalarına da kısaca değinilen bölümde Çingenelik bir üst kimlik olarak yer almıştır. Türkiye Çingenelerine Lom, Dom, Rom bağlamında kısaca değinilmiştir. Kitaplarda, ansiklopediler ve sözlüklerde yer alan Çingene tanımları, yasalarda Çingenelere/ Romanlara yönelik dışlayıcı öğeler içeren maddeler devletin söylemini yansıtmaması sebebiyle bölüme dahil edilmiştir.

4. bölümde Erken Cumhuriyet Dönemi Türk Basını, Althusser'in Devletin İdeolojik Aygıtları (DİA) ve Devlet Aygıtları (DA) bağlamında ideolojinin inşası sürecinde büyük rol oynaması sebebiyle mercek altına alınmıştır. Erken Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de gazeteciliğin koşullarının anlaşılması için dönemin siyasi olaylarının basınla ilgili ayağı kısaca anlatılmaya çalışılarak bir çerçeve oluşturulmaya çalışılmıştır. Sansür ve ceza uygulamaları, matbuat kanunları kışkacında basının hükümet sözcüsü konumunda devam edebildikleri yayın hayatlarına kısaca yer verilmiştir.

Erken Cumhuriyet Dönemi basını incelenirken dönemin ideolojik özelliklerinin söylemde yer bulup bulmadığı hükümete yakınlığı ve taşıdığı “resmi olmayan resmi gazete” özelliği sebebiyle Cumhuriyet Gazetesi yazılarında anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda Cumhuriyet Gazetesi'nin kuruluşuna, yöneticilerine, yayın politikasına yer verilmiştir.

Cumhuriyet Gazetesi'nde Çingeneler başlıklı bölümde Teun Van Dijk'in ideoloji ve söylem arasında kurduğu bağlantı üzerinden Çingeneler'in gazetede dışlayıcı söylemlerle yer aldığı, ötekiliğin inşasında rol oynadığı iddiasıyla ele alınan materyalin analizine yer verilmiştir. Eleştirel söylem analizinin kullanıldığı bölümde kısmen görsellere de yer verilirken 1929- 1950 arası “Çingene”, “Çingen”, “Kıpti” kelimelerini içeren her reklam, başlık, hikaye, haber incelenmiştir.

Literatürde Çingeneler'in ötekiliğini günlük hayatta, kitaplarda, filmlerde, tv dizilerinde inceleyen çalışmalar mevcuttur. Varolan dışlanmışlığın sonuçlarının işlendiği bu çalışmalardan farklı olarak elinizdeki çalışma, ötekiliğin temelinde yer alan bir unsur olarak örtülü biçimde devletin söylemini içeren yasalar ve gazete haberlerinde yer alış biçimleriyle ötekiliğin inşa edilmesinde bir fail olarak basını ve devleti işaret etmesi bakımından farklılık göstermektedir. Ayrıca genel literatürün aksine spesifik bir döneme odaklanması da bir katkı olarak değerlendirilebilir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

İngilizce’de etnik grup ya da etnik topluluk kavramını tam olarak karşılayan bir terim yoktur. Belirsiz bir terim olarak “halk” kullanımı önerilebilir ve çoğunlukla bu etnik topluluk ‘yabancı’ anlamı taşır. Etnik sözcüğünün eski Yunanca’da “ethnos”=ulus kavramından geldiği belirtilmektedir. Siyasi bir varlıktan çok, ortak kökenleri olduğuna inananların birliğini ifade eden sözcüğün sıfat hali olan “ethnicos”, Latince’ye “ethnicus” olarak girmiştir. 19. yüzyılın yarısından itibaren ırk özelliklerine değinir hale bürünmüştür.³⁷ Böylece sözcük, “yabancılar”, “bizden olmayanlar”, “ötekiler”, “dinsizler”, “ilkeller”, “bizimle aynı dini paylaşmayanlar” anlamlarında kullanılmaya başlanmıştır.³⁸ Yunanca’da “ethnos” biyolojik ve soya dayalı farklılıklardan çok kültürel farklılıkların ifade edilmesine uygundur. Bir gruptaki kültürel niteliklerin benzerliği anlamına gelen bu ifade, “ethnos” terimini cazip kılmaktadır. Yunanca’daki anlamına modern Batı dillerindeki en yakın kullanımı Fransızca “ethnie” teriminde bulmak mümkündür. Bu terim tarihsel topluluk bağlamında kültürel farklılıklara yapılan vurguyu birleştirir. Bu tarihsel bağlam ve kültürel özgüllüğün algılanması bir halkı diğerinden ayırır ve belli bir halka hem kendilerinin hem de dışarıdakilerin gözünde tanımlanmış bir kimlik kazandırır.³⁹ Etnisite, ortak atalar ve kökenlerle anlam kazanır. Soy mitleri genellikle mekansal ve geçici kökenlere, göçe, atalara, aynı kök ve soydan olmaya, şanlı geçmişe, düşüş, sürgün ve yeniden doğuşa ait mitlere dayandırılmıştır.⁴⁰ Ortak bellek ve soy mitlerinin haricinde kültür, hem üyelerinin birbirine bağlanmasına hem de onları dışarıdakilerden ayırmaya yaramaktadır. Bir etnin üyeleri, üye olmayanlardan farklı oldukları kültürel ayırt edici nitelikler içinde benzer ve aynıdır. En fazla paylaşılan ve aynı zamanda ayırt edici olan nitelikler dil ve dindir, fakat görenekler, kurumlar, yasalar, folklor, mimari, giyim, beslenme, müzik ve sanat,

³⁷ Gonca GİRĞİN TOHUMCU, *Örnek Olay Analizi Ahırkapı Romanlarında Dil, Müzik ve Kimliksel Sunum İlişkisi*, 719.

³⁸ Semra SOMERSAN, *Sosyal Bilimlerde Etnisite ve Irk*, 22.

³⁹ Anthony SMITH, *Ulusların Etnik Kökeni*, 46.

⁴⁰ A.g.k, 48-50.

hatta renk ve fiziksel görünüş farklılıkları artırabilir veya onların yerini alabilir.⁴¹ Anthony Smith'in “etnik cemaat” tanımlamasında altı koşul yerine getirilmelidir. Grup kendine bir isim vermeli, genetik bağlar olsa da olmasa da ortak ataları olduğuna inanmalı, grubun paylaştığı tarihsel bir belleği olmalı, ortak bir kültürleri olmalı, bir toprak parçasına bağlılık hissetmeli, kendilerini o grubun bir parçası, yani tek bir etni olarak görmelidir.⁴²

Steve Fenton, etnisiteyi, başlıca önemin, soya, kültüre ve dile verildiği bazen uysal ve bazen de zorlayıcı karakterli bir grup kimliği olarak tanımlar. Etnik değerler ve kolektif kimlikler, koşullar değiştikçe şekil ve içerik bakımından değişirler, ama yine de etnik değerler ve bağlılıklar sadece inşa veya icat edilmiş olgular değildir. Etnisite, hem bir dizi değişen etiketler ve taleplerle sosyal açıdan inşa edilmiştir, hem de sosyal örgütlenme şekilleri ve akrabalığın uzantıları içinde yükümlülükler ve sosyal bağlarla dolu bir düzende sosyal olarak temellenmiştir.⁴³ Etnisiteyi, sosyal bir süreç olarak, insanların kolektif ya da bireysel açıdan sosyal yaşamlarında etraflarına çektikleri hareketli sınırlar ve kimlikler olarak algılamamız gerekmektedir.⁴⁴

Fredrik Barth ise etnik grubu, biyolojik olarak kendi varlığını sürdürebilen, ortak bazı temel kültürel değerlere sahip olan, karşılıklı etkileşim ve iletişimin olduğu bir alan yaratan, kendisi ve diğer etnik gruplara ait bireyler tarafından bir etnik gruba aidiyetle tanımlı insanlardan oluşan toplumsal kategori olarak tanımlamaktadır.⁴⁵ Bu tanımlamayı etnik grup kimliğini köklere ve geçmişe dayandırarak yapmaktadır. Bir grubun üyeleri başka grupların üyeleriyle etkileşim halindeyken söz konusu grup, kimliğini koruyabiliyorsa, aidiyet ve dışlama dinamikleri devreye girmiş demektir.⁴⁶ Etnik azınlık olmanın getirisi olarak dışlanmanın en uç örneklerinden biri parya olmaktır. Çoğunluk toplumu/ egemen toplum tarafından davranışları ve tutumları nedeniyle dışlanan ancak bazı alanlarda toplumsal fayda üreten gruplar parya olarak adlandırılmaktadır. Avrupa'da yakın

⁴¹ A.g.k, 51.

⁴² A.g.k, SMITH, 30-31.

⁴³ Steve FENTON, *Etnisite*, 34.

⁴⁴ A.g.k, 14.

⁴⁵ Fredrik BARTH, *Etnik Gruplar ve Sınırları Kültürel Farklılığın Toplumsal Organizasyonu*, 13.

⁴⁶ A.g.k, 16-18.

tarihte parya olarak nitelendirilebilecek Çingeneler, cellatlar ve benzeri gruplar benzer özellikler sergileyerek egemen toplum tarafından dışlanmışlardır. Sahip oldukları kimlikler bu grupları egemen grupla etkileşime girmekten ve üst toplumsal statülere erişebilmekten alıkoymaktadır. Bu tür gruplar her ne kadar önemli engellerle karşılaşsalar da, tam anlamıyla ayrı bir etnik azınlık grubu olarak değerlendirilemezler; ancak kültürel açıdan yabancı olan Çingeneler göçer karakterleri, sorumluluk, çalışkanlık, ahlak gibi değerlerden yoksun olarak değerlendirilmeleri sebebiyle ayrı bir konumda tutularak etnik bir azınlık olarak nitelendirilebilmektedir.⁴⁷

Barth' ın parya tanımlaması egemen toplumun yapmayı reddettiği işleri yaparak fayda üretmesi açısından peripatetik tartışmaları ile örtüşür niteliktedir. Bir topluluğun peripatetik bir grup olarak nitelendirilebilmesi için dört ana unsur bulunmaktadır. Rao' ya göre kendi topraklarına sahip olmayan, mobilite düzeyi yüksek , endogami görülen ve kendini ötekileştiren topluluğa hizmet sunarak geçinen gruplar peripatetik gruplar olarak adlandırılabilir⁴⁸. Konuya ileriki bölümlerde daha ayrıntılı yer verilecektir.

Gruplar arası etkileşimin pek yoğun olarak yaşanmadığı bu tür sosyal sistemlerde, azınlık toplumuna mensup bireyler egemen toplum ile girdikleri iletişim süreçlerinde kendi kültürel kimliklerini özgürce sergilenmekten kaçınarak, egemen toplumunun kültürüne uyum sağlamak veya asimile olmak zorunda hissetmektedirler. Ancak egemen toplum asimilasyonu kabullenmesine rağmen kimi azınlık gruplarının uyum sürecini kabul etmemektedir.⁴⁹

Devletler, ortak bir kültür ve soy iddiasına sahip insanlardan oluşan uluslardır; milliyetçilik, ulus ve devlet uyumunu daha da ilerletmeyi amaçlayan öğretilerdir.⁵⁰ Devletlerin ulus devlet olarak oluşumları etnik kültürel çoğunluk tanımını gerektirmektedir. Ulus kavramı, çoğunluğu/ ulusu oluşturanların kim olduğua dair

⁴⁷ A.g.k., 34.

⁴⁸ Aparna RAO, **The Concept of Peripatetics: An Introduction The Other Nomads**, 1.

⁴⁹ Bkz.(41), BARTH, 35.

⁵⁰ Gellner'den, Akt Bkz.(39), FENTON, 241.

izler taşımaktadır. Soya ya da biyolojik özelliklere dayanan ulus anlayışında, ya ulus içindeki çok etniklilik dışlanır ya da azınlığı oluşturan etnik gruplar tam üyelikten daha düşük bir konumla tanımlanır. Azınlık da çoğunluk da birbirleri ile olan ilişkilerini temel alınarak tanımlanmaktadır.⁵¹

⁵¹ Lazcko'dan Akt.Bkz.(39), FENTON,246.

3. ÖTEKİ KİMLİK OLARAK ÇİNGENELER

Yaşadıkları her coğrafyada ötekileştirilen Çingeneler, çoğunluğu oluşturdukları bir ülkelerinin olmayışı, farklı coğrafyalarda benzer özellikler göstermeleri, haklarında olumsuz nitelendirmelerle bezenmiş söylemlerin varlığı sebebiyle merak konusu olmuştur. Grup içi ilişkilerde dahi egemen söylemin inşa ettiği ötekilik ve dışlama gözlemlenmektedir. Mevcut ayrımcılığın sebebini anlamak için Romanları tanımak ve haklarında var olan söylemi analiz etmek gereklidir.

3.1. Çingenelerin Kökenleri

Dünya'nın birçok bölgesinde Çingenelere rastlamak mümkündür. Böylesi geniş bir coğrafyaya dağılmış olmaları Romanların kim olduğu ve kültürel özelliklerini korumayı nasıl başardıkları farklı tartışmalara sebep olmuştur.

Bazı araştırmacılar dilin kökenine dayalı anavatan varsayımına şüpheli yaklaşarak farklı arayışlar içine girmişlerdir. Kan testlerine ve DNA' ya dayalı çalışmalar sonucu Avrupalı Romanlar ile Kuzey Hindistanlılar arasında kan yapıları üzerinden benzerlikler tespit edilmiş ve dil bilimcilerin çalışmaları dolaylı yoldan desteklenmiştir⁵².

Dil bilimcilerce yapılan çalışmaların çoğu kullandıkları Sanskritçe'nin kökenine bakarak Çingenelerin anavatanının Hindistan olduğunu kabul etmektedir⁵³.

⁵² Mayall'dan Akt, Pınar Özden Cankara, “**Bir Etnik Grup Olarak Çingenelerin Statüleri Hakkında Bir Analiz Denemesi**”, 103.

⁵³ Alman dilbilimci Heinrich Moritz Grellmann, Jacop Carl Cristoph Rudiger ve August Friedrich Pott, İngiliz dilbilimci Jacop Bryant, Alfred C. Woolner ve Ralph L. Turner, Yunan dilbilimci Alexandros Georgios Paspatis, Avusturyalı dilbilimci Fanz Von Miklosich Romanların anavatanının, kullandıkları

1763 yılında Macar bilim insanları, Çingenelerin kullandıkları dilin Hindistan'da kullanılan Romani lehçesiyle yakınlığını tespit etmişler ve dillerinin Hindistan'da kullanılan eski bir lehçe olan Sanskritçe'den türediği sonucuna varmışlardır⁵⁴. Yapılan çalışma sonucunda Çingenelerin vatanlarının Kuzey-Batı Hindistan olduğu tespit edilmiştir⁵⁵. Göç sebepleri tam olarak bilinmese de Hindistan'a yapılan saldırılar sonucu açlık ve kıtlık göçe sebep olan faktörler olarak tahmin edilmektedir.

Köken, anavatan tartışmalarının beraberinde göç yolları da çalışmalarda yer almıştır. İslam tarihçisi Taberi' ye göre Çingeneler Hz. Nuh'un oğlu Yasef' in neslinden türemişler, Sind ve Hind havzasında yaşamışlardır⁵⁶. Çeşitli sebeplerle 9.-10. yüzyılda anavatanlarından göç eden Romanlar, göç yolu boyunca bazen yerleşik düzene geçmişler, bazen de göçebe yaşama devam etmişlerdir⁵⁷. Geçtikleri coğrafya ile din, dil, kültür bağlamında alışverişte bulunmuşlar, kültürlerini geliştirerek yaşatmayı başarmışlardır. Farklı görüşler olmasına rağmen en çok kabul gören göç güzergahı üç farklı koldan oluşmaktadır. İlk güzergah Afganistan, İran, Anadolu üzerinden Balkanlar'a; ikinci güzergah Afganistan, İran, Ermenistan, Rusya üzerinden Balkanlar'a; üçüncü güzergah Afganistan, Suriye, Filistin, Kuzey Afrika üzerinden İspanya'ya uzanmaktadır⁵⁸. Saropyan, Anadolu'daki Romanların iki farklı göç yolunu takip eden gruplar olduğuna değinir. Bunlar Belucistan, Basra Körfezi, Arabistan, Kızıldeniz, Suriye, Girit, Kıbrıs hattını kullanan “Çingeneler” ve İran, Mezopotamya hattını kullanan “Hay-Poşalar”dır⁵⁹. Anadolu'da varolan hatta nüfus cüzdanlarında dahi yer almış Kıpti kelimesinin kullanımı ise Mısır halklarından “Kıbt”a dayandırılmaktadır. Oysa sözü edilen Mısır, Bizans kaynaklarında adı geçen Küçük Mısır ile karıştırılmaktadır ve bu durum Çingenelerin Mısırlı oldukları yanlışlığına düşülmesine sebep olmaktadır⁶⁰. Marushiakova' ya göre Hindistan'dan ayrılan Çingeneler İran'a göçüp, İran'da 3 göç koluna ayrılarak yollarına devam

dil grubuna bağla kalarak Hindistan olduğunu savunmaktadırlar.

⁵⁴ Yan YOORS, **Çingeneler**, 10.

⁵⁵ Ali ARAYICI, **Avrupa'nın Vatansızları: Çingeneler**, 27.

⁵⁶ Taberi'den Akt. İsmail Altınöz, “**Osmanlı Toplumunda Çingeneler**”, 18.

⁵⁷ Taberi'den Akt. Hermann BERGER, **Çingene Mitolojisi**, 9.

⁵⁸ Bkz.(51), ARAYICI, **Avrupa'nın Vatansızları: Çingeneler**, 26.

⁵⁹ Sarkis SEROPYAN, “**Hay-Poşalar: Vatansız Tek Ulus Çingeneler ve Çingenelerin Ermenileştirilmeleri**”, 21.

⁶⁰ Hristo KYUCHUKOV, “**Bulgar VeTürk Müslümanların Tarihi, Kültürü ve Dili**”, 72.

etmişlerdir. Anadolu üzerinden Avrupa'ya uzanan göç yolunu takiben ilerleyen Çingeneler Avrupa'ya göçerken Türklerle birlikte hareket etmeleri sebebiyle Avrupalılar tarafından “Türk casusu” olmakla suçlanmışlardır.⁶¹

Çingenelerin, Anadolu topraklarına ne zaman geldikleri konusunda net bir bilgi olmamakla birlikte, Afganistan ve İran üzerinden Anadolu'ya geldikleri düşünülmektedir⁶². Bu grubun önemli bir kesimi Anadolu'ya yerleşip kesin olarak kalmış; diğer önemli bir bölümü de 14. yüzyılın başlarında Avrupa ülkelerine dağılmışlardır⁶³. Arayıcı'ya göre, Romanların İstanbul'a ilk geliş tarihi 1050'dir⁶⁴. Türkiye'deki nüfusları, nüfus sayımlarında etnik kökene dayalı kayıt tutulmadığı için tam olarak bilinmemekle birlikte 1998'de bağımsız araştırmacılar ve sivil toplum kuruluşlarınca yapılan çalışmalara göre 450 -550 bin olarak belirlenmiştir.⁶⁵ Günümüzde ise abartılı bulunduğu için yer yer eleştirilse de 2-5 milyon arası nüfusları olduğu tahmin edilmektedir.⁶⁶

3.1.1. Mitolojik ve Geleneksel Anlatılarda Çingeneler

Çingenelerin kökenleri hakkında bilim insanlarının yaptığı çalışmalar bir yana dursun halk arasında yayılmış, kökenlerinden göçebeliklerine kadar birçok soru işaretini karşılayan anlatılar mevcuttur. Avrupa'da Çingeneler putperestlik, dinden dönmüşlük, hırsızlık, sihirbazlık, büyücülük, cadılık, çocuk çalma, casusluk, hainlik, ahlaksızlık gibi çoğu suç isnat eden ifadelerle damgalanmışlardır⁶⁷. Hatta Macaristan'da Çingenelerin yamyamlığı hakkında hikayeler anlatılmaktadır⁶⁸. İslam

⁶¹ E. MARUSHIAKOVA- V. POPOV'dan Akt. Bkz.(7), KOLUKIRIK, 113.

⁶² Bkz.(51), ARAYICI, 74.

⁶³ KENRICK'ten Akt. Bkz.(55), 235.

⁶⁴ Bkz.(51), ARAYICI, 8.

⁶⁵ <http://provagunlukleri.blogcu.com/cingenelerin-turkiye-deki-tarihi/2163265>, 09.08.2016.

⁶⁶ Gonca ŞAHİN, <http://www.durde.org/2014/11/romanlara-yonelik-ayrimcilikla-mucadele/>, 11.08.2016.

⁶⁷ Lewy GUENTER'den Akt: Bkz.(7), KOLUKIRIK,114.

⁶⁸ Adrian MARSH, **Türkiye Çingenelerinin Tarihi Hakkında**, 14.

tarihçisi Taberi' ye göre Hz. İsmail'in eşi Hacer' in ve Hz. Muhammed' in eşi Mariya/ Hacer' in Kıpti olması sebebiyle Kıptilere iyi davranılmasını öğütleyen hadisler bulunmasına karşın özellikle dini yetersizliklerinin, dinsizliklerinin vurgulandığı birçok ötekileştirici söylem mevcuttur. Dini yetersizlikleri, ahlaki yoksunlukları, mesleki yetenekleri ön plana çıkaran ayrımcı anlatılarda kötü- yetersiz- cahil – erdemsiz taraf ufak istisnalar haricinde hep Romanlar olmaktadır⁶⁹. Kötü yaşam koşullarının sebebi olarak bir laneti konu alan anlatıların çoğu Romanların/ Çingenelerin ensest bir ilişki sonucu meydana gelen halkın çocukları olmalarından bahseder. Hindistan'da bir kavmin lideri yaşadığı ensest ilişki sonrası kavmi tarafından kovulur ve bir büyücünün lanetine uğrar: “sonsuz dek yeryüzünde dolaşıp dursunlar, geceledikleri bir yerde ikinci kez konaklamasınlar, su içtikleri bir kaynaktan ikinci kez içmesinler, bir yıl içinde aynı nehirden iki defa geçmesinler”. Rivayete göre Tschen ve Gan' ın bu ilişkiden olan çocuklarının oluşturdukları soydan gelenler “Çingene”leri oluşturmaktadır. Ensest ilişkiyi gerçekleştiren kişiler (bazen sıradan kişiler bazen yöneticiler) halk tarafından dışlanarak cezalandırılmakta, ilahi güçler tarafından lanetlenerek sefil bir hayata ve göçebelğe mahkum edilmektedirler. Atalarının hataları sebebiyle soylarından gelenler halen kötü şartlarda yaşamaya mahkum edilmiştir.⁷⁰

Dine karşı lakayt tavırlarının Çingenelerin göçebe yaşamalarına sebep olduğu konu edilen anlatılar mevcuttur. Kiminde kısa süreli dinden dönüşleri kiminde kutsal birine ihanet etmeleri cezalandırılmaktadır. Örneğin Hristiyanlık'tan geçici bir süreliğine dönen Çingeneler, Papa tarafından yedi yıl yatakta uyumaksızın dünyayı dolaşmakla cezalandırılmışlardır. Hatta Hindistan'dan göç etmelerinin sebebi de bu olay olarak anlatılmaktadır⁷¹. Hz. İsa'ya ihanet ettikleri varsayımını içeren hikaye de şöyledir:

“Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesinde kullanılacak çivileri yaptırmak için iki asker görevlendirilir. Askerler önce iki Yahudi sonra da Suriyeli bir demirciye

⁶⁹ Bkz.(52), ALTINÖZ, 27.

⁷⁰ Hermann BERGER, **Çingene Mitolojisi**, 39.

⁷¹ Zerrin TOPRAK KARAMAN, **Siyasi ve İdari Yönüyle Romanlar**, 33.

giderler ve her üçüne de çivileri yaptıramazlar. Çivileri Çingene demirci yapar. Ancak üç çivi bittiğinde ölen diğer üç demircinin sesi demirciye dördüncü çivi yapmaması için yalvarır. Buna rağmen Çingene demirci dördüncü çivi tamamlar fakat onu bir türlü soğutamaz. Çivi gömmek için çaba gösterir ama çivinin ışığı her yana yayılmaktadır. Bu durumdan korkan Çingeneler her şeyi bırakır kaçar ancak çivi Çingeneleri takip etmeye devam eder. Çingenelerin bir yerden bir yere dolanıp durmalarının nedeni budur.”⁷² Aynı hikayenin Tanrı tarafından bitmeyen göçebelikle cezalandırılmaları ile sona eren versiyonunu da Bollig aktarmaktadır.⁷³

Çingeneler genelde müzisyenlik, demircilik, falcılık gibi mesleki kodlarla özdeşleştirilmişlerdir. Hindistan'dan ayrılmalarının sebebine işaret eden bir anlatıya göre İran Şahı Behram Gur kendisini ve saray ahalisini eğlendirmek üzere müzisyen olan Zotti ve Luri ailelerini İran'a getirtmiştir⁷⁴. Firdevsi Şehname adlı eserinde Romanlara çok benzeyen Lurilerin M. S. 420 yılında 12 bin kişi ile Hindistan'dan ayrıldıklarından bahsetmektedir. Lurilerin vatanlarından ayrılış hikayesi İran şahı Behram Gur ile kesişmektedir. Behram Gur, halkının fakirlerinin müzik ve eğlenceden mahrum kalmaması için Hint kralından 10 bin lavta ustası talep etmiş, geldiklerinde tarımla geçimlerini sağlamaları gayesiyle eşek- öküz ve tohumluk buğday vererek onlara tahsis ettiği topraklarına göndermiştir. Öküz ve buğdayları bir yılda yiyen Lurlar şahtan tekrar yiyecek istediklerinde şah duruma sinirlenerek ellerinde kalan eşiği binek yapmak suretiyle Lurları İran'dan kovmuştur⁷⁵. Bir diğer anlatıya göre ise ölüm korkusu ile karamsarlığa kapılan İran şahı Behram Gur kendini ve halkını neşelendirsin diye Hint Racasından 12 bin dansçı, akrobat, müzisyen istemiştir. 1 yıl boyunca halkı ve şahı eğlendiren Çingeneler yiyecekleri bittiğinde şah tarafından çalışmaları emrini alıp da “Biz oynar dans ederiz. Çalışmak işimiz değildir.” diyerek şahı kızdırdıkları için İran'dan kovulmuşlardır⁷⁶.

⁷² Isabel FONSECA, **Beni Ayakta Gömün, Çingeneler ve Onların Yolculukları**, 104.

⁷³ Michael BOLLIG'den Akt, Bkz.(44) YILGÜR, 35.

⁷⁴ Serap YOLCU, “Devletsiz “Avrupa Çingeneleri, 185.

⁷⁵ Henriette ASSEO, **Çingeneler: Bir Avrupa Yazgısı**, 115-116.

⁷⁶ Oral ONUR, **Çingeneler**, 16.

Çingenelerin kökenine ve göçebeliklerine dair Avrupa'dakilerin benzeri anlatılar Türkiye'de de mevcuttur. Bu anlatılardan kiminde zor yaşam şartları ve göçebelikleri atalarının hataları sebebiyle miras kalmışken az da olsa tamamen kendileri dışında gelişen olaylar sebebi ile mağdur oluşları anlatılmaktadır. Dışlanmışlıklarının temelinde bir kutsala zarar vermelerinin sonucu cezalandırılmaları vardır. En bilinen anlatı Hz. İbrahim'in ateşe atılması ile ilintili olmaktadır. Rivayete göre Hz. İbrahim'in ateşe atılması için hazırlanan ateş O'nu korumak üzere görevli melekler tarafından söndürülmektedir. Hz. İbrahim'i yakmanın tek yolu melekleri kaçırmak için meydanda enstest bir ilişkinin kurulmasıdır. Çin ve Gane adlı kardeşler bu amaçla girdikleri enstest ilişki sonrası lanetlenmişlerdir. Soylarından gelenler Çingene olarak adlandırılmışlar ve bu lanete ortak olmuşlardır.

Anlatılarda genel olarak ataların bir hatası sebebiyle cezalandırıldıkları görülmekte olan Çingeneler hakkında nadir de olsa kendileri dışında gelişen olayların mağduru oluşlarına da değinilmektedir. Bunlardan birinde Tanrı tüm halkları toprakları ile yaratmışken Çingenelere toprak vermeyi unutmuştur. Bu sebeple sürekli dolaşmalarını istemiştir⁷⁷. Tanrının unutkanlığının göçebe ve topraksız kıldığı bu insanlar bu sebeple “buçuk” millet olarak adlandırılmışlardır.

Haklarında anlatılan mitsel içerikli hikayelerin haricinde dillerde dolaşmakta olan fıkralar da mevcuttur. Çingeneleri konu edinen fıkraların kiminde yaşayış biçimleri sebebiyle kişiler basitleştirilirken kiminde dinleri ve inançları alay konusu edilmiştir. Bu fıkralardan birinde gemiye kaçak olan binen iki Çingene'nin biletçiden kurtulmak için namaza durmaları konu edilmektedir. Amacı anlayan biletçi namaz ne kadar uzun sürerse sürsün beklemiş ve huşu içinde uzun uzun namaz kılan bu “Müslüman”lara kendine Müslümanlığı anlatmaları ricası ile İslam'ın şartlarını sorduğunda 1500 cevabını almıştır. Bir diğer fıkroda camide namaza duran Romanların belalı bir kabadayı yanında saf tuttuğunu fark etmesi üzerine namaz sonunda herkesin aksine kabadayının olduğu sol tarafa selam vererek “Allah affeder

⁷⁷ Bkz.(7)KOLUKIRIK, 122.

Kara Rüstem affetmez” deyişi mizah konusu yapılmıştır. Çingeneler hakkındaki bu örnek fıkralar, dini, erdemsiz işlerine alet ettiklerini ve zayıf maneviyatlarıyla dini bilgiden yoksun olduklarını, örtük biçimde aktarmaktadır. Kral ile evlenen Çingene kızının gördüğü ağaçların güzelliği karşısında iltifat etmesi beklenirken için bunlardan güzel kasnak olur dediği fıkra da yaşam koşulları değişse de özlerinin değişmeyeceğinden, zevksizliklerinden bahsedilmektedir⁷⁸. Anlatılara göre Çingeneler pistir ve evlenmek uygun değildir. Evlenilirse de evlenen kişi pisliğinden ve günahından arınmak için 40 gün boyunca bir kiremit üzerinde o kiremiti eritene kadar gusül abdesti almak zorundadır.

Çingeneleri konu edinen anlatılar haricinde deyişler, atasözleri de mevcuttur. Dini, ahlaki ve toplumsal açıdan yetersiz olduklarına değinilen bu söylemler dışlama pratiklerinin hem sebebi hem de yeniden üreticisi olmuştur. Aşağıda bu söylemlere örnekler verilmiştir:

Çingene'nin Bismillahından kıl çıkar: Yaptıkları işleri olması gerektiği gibi yapmadıkları, ciddi kusurlarının olduğunun yanında kirlilikleri ima edilmektedir.

Bahçeye erik kapıya Çingen bastırma: Uzak durulması gereken insanlar olarak nitelendirilirken mekansal ayrışma yanında istihdamı da etkileyen bir söylemdir.

Çingen çocuğu gibi kalmak: Ten rengine ve çelimsizliğine atfen kullanılan bu deyimle Çingenelerin tipolojik özellikleri koyu tenli, zayıf hatta çirkin olarak tanımlanmıştır.

Buçuk millet: birey olarak da topluluk olarak da eksikliklerle özdeşleştirilen Çingenelerin insani vasıflarının tam olmayışına atıfta bulunur.

Çingene çalar Kürt oynar: Çingenelerin ve Kürtlerin tek gayesinin eğlence olduğuna ve ciddiyetsizliklerine işaret etmektedir.

⁷⁸ Bkz.(7), KOLUKIRIK, 123.

Çingene çit çit arkası bit bit: Bu tekerleme ile Çingenelerin kirliliği ima edilerek çocukların zihinlerde varolan Roman modelini edinmesi sağlanmış olmaktadır.

Çingene düğünü: Mekanın kalabalık, düzensiz, gürültülü olduğunu anlatmak için kullanılmaktadır.

Çingeneleşmek/ Çingenelik: Çirkeflik ile özdeşleşen bu kullanımlar, Çingenelerin kavgacı, yaygaracı olduğu alt metnini içermektedir.

Çingene parası: Bozuk para. Fakirlik, dilencilik ile özdeşleştirilen bozuk paraların bu kullanımı Çingenelerin dilencilik yaptığı imasını içermektedir.

Çingene kavgası: Basit sebeplerden başlayan, bolca küfür içeren kavgaları nitelendirmek için kullanılan deyim ile Çingeneler kavgacı insanlar olarak damgalanmaktadır.

Çingene hesabı: Buçuk millet kullanımına atfen küsuratlı hesaplar buçuk hesabı/ Çingene hesabı olarak tanımlanmadır.

Çingene pilici: sorgusuz sualsiz her yere girip herkesle iletişim kuran anlamındaki bu deyim ile Çingenelerin toplumsal normlardan yoksun olduğu, nerede nasıl davranması gerektiği, izinsiz her yere girip çıktığı ima edilmektedir.

3.1.2. Peripatetik Bağlamında Çingenelik

Çingeneliğin bir üst kimliği mi yoksa alt kimliği mi temsil ettiği tartışmaları, konuya dair çalışmaları bir çatı altında toplanmaktan alıkoymaktadır. Romanlığın bir üst kimlik olduğunu öne süren Kovacs'a göre kökenleri Kuzey- Batı Hindistan'a dayanan Romanların önemli bir kısmı günümüzde eski bir Hint lehçesi olan

“Romani” dilini konuşmaktadır. Bunlar arasında Romlar, dünyadaki Roman nüfusunun %90'ını oluşturmaktadır⁷⁹. 1971'de Londra'da yapılan Birinci Dünya Roman Kongresinde ortak bir bayrak belirlenirken, dünya çapında kullanılan farklı adlandırmaların yarattığı bölünmüşlük ve anlam karmaşasından kurtulmak amacıyla “Roma” kullanımı teşvik edilmiştir. “Roma” kelimesi Çingenelerin kullandığı dil olan Romaneste insan, adam, evli adam-koca anlamına gelmektedir⁸⁰. Üst kimlik tartışmaları farklı arayışları beraberinde getirmiştir. Peripatetik kavramı tam da bu boşluğa oturmaktadır.

Farklı kökenlere sahip olmalarına rağmen yaşam koşulları, öteki oluşları gibi sebeplerle kendilerini “Çingene” olarak adlandıran grupların varlığı, Çingeneliğin etnik bir tanımlama olmanın ötesinde benzer koşullarda yaşayan grupların tümüne işaret edilebileceğini göstermektedir. Willems, Çingene/ Roman kavramlarını bu sebeple etnik grup adı olarak kabul etmemiştir. Aynı bağlamda Lucassen, Almanların farklı grupları ötekilik bağlamında bir arada nitelendirerek Çingenelikle damgaladıklarına değinmiş, durumsal bir Çingeneliğe işaret etmiştir⁸¹. Okely, Çingeneliğin etnik bir tanımlama olmadığını kabul eden bir diğer bilim insanı olarak Çingene/Roman anlamında kullanılan Gypsy, Tsigani, Tattare, Egyptian, Saracen gibi sözcüklerin ortaya çıktığı feodalizmin çöküş sürecine dikkat çekerek, toprakları olmayan serflerin bu durumsal Çingeneliğin atası olabileceğinden bahsetmektedir. Kültürel bir oluşum olarak Çingenelik, kendini ötekileştirenlerle temas halinde olmayı, onlara kendileri yapmayı tercih etmeyeceği hizmetleri sunmayı gerektirmektedir⁸². Etnik kökene dayalı olmayan bu durumsal Çingeneliği “peripatetik ” kavramı ile eşleştirmek mümkündür. Bir topluluğun peripatetik bir grup olarak nitelendirilebilmesi için dört ana unsur bulunmaktadır. Rao' ya göre kendi topraklarına sahip olmayan, mobilite düzeyi yüksek, endogami görülen ve kendini ötekileştiren topluluğa hizmet sunarak geçinen gruplar peripatetik gruplar olarak adlandırılabilir. ⁸³ Her Çingene peripatetik özellikleri taşısa da her

⁷⁹ KOVACS' tan Akt.Bkz.(51), ARAYICI, 26-28.

⁸⁰ Alper YAĞLIDERE, **İzmir Romanları: Yaşam- Kültür- Alışkanlıklar**, 20.

⁸¹ W. WILLEMS- L. LUCASSEN'den Akt: Bkz.(44), YILGÜR, 30.

⁸² Judith OKELY' den Akt: Bkz.(44), YILGÜR, 50-51.

⁸³ Bkz.(44), YILGÜR, 71.

peripatetik Çingene olarak tanımlanamaz. Yine de bir üst kimlik olarak peripatetik kavramsallaştırması, köken tartışmalarına girmeden sosyo ekonomik duruma işaret etmesi, Çingeneler gibi ya da Çingeneler gibi yaşayan toplulukları da barındırması bakımından önem taşımaktadır.

3.2. Türkiye’de Çingenelere Genel Bakış

Yapılan nüfus sayımlarında etnik kökene ilişkin soru sorulmaması sebebiyle Türkiye’de yaşayan Çingenelerin sayıları tam olarak bilinmemektedir. Osmanlı döneminde yapılan nüfus sayımlarında etnik köken, din, mezhep bağlamında sayım yapıldıysa da kadın, çocuk ve yaşlıların sayılmaması sebebiyle pek sağlıklı veriler elde edilememiştir. Yine de elimizdeki en kayda değer verileri bu nüfus sayımları oluşturmaktadır. 1831’de yapılan sayımda Müslim, Reaya, Kıpti, Yahudi ve Ermeni kategorileri yer almıştır. Çingeneler hangi dinden olursa olsun bir deftere kaydedilmişlerdir. 1881/82- 1893 sayımında Müslim, Gayrimüslim Kıpti ayrımına gidilmiştir. Müslüman Kıpti, Müslim kategorisinde yer alırken gayrimüslim olanlar gayrimüslim Kıpti olarak kayda geçmiştir. 1905/06’da ve 1914 yılında yapılan sayımlarda dinine bakılmaksızın Müslim, Çingene kategorizasyonu kullanılmıştır.⁸⁴ 1831’de yapılan sayımda Anadolu, Rumeli ve Silistre’ de toplam 20.536; günümüzde verileri kayıp olup 1844’te yapılan sayımda Rumeli’de 214.000 Çingene nüfusu kaydedilmiştir. 1881/82- 1893 yıllarında yapılan nüfus sayımlarına kadınlar da dahil edilmiş, 1644 gayrimüslim erkek, 1509 gayrimüslim kadın; 1905/06’da yapılan sayımda 8629 erkek, 7841 kadın Çingene; 1914’te 11.169 Çingene kayıtlara geçmiştir.⁸⁵ Cumhuriyet’ in ilanı sonrası Balkanlar’da yaşayan birçok Yunan ve Ortodoks Çingene, mübadele nüfusu olarak adlandırılmış ve Yunanistan topraklarından çıkarılıp kimlik değiştirmeye zorlanmıştır. Lozan Antlaşması’nda imzalanan Nüfus Mübadeleleri Sözleşmesi kapsamında Cumhuriyet döneminde Türk göçmenler ile beraber Çingeneler de Müslüman oldukları kabul edilerek mübadeleye

⁸⁴ Bkz.(11), DÜNDAR, 25, 26.

⁸⁵ Bkz.(64), ADRIAN, 12-13.

tabi tutulmuşlardır. Çingener açısından Balkanlar, ikinci bir vatan olma özelliği taşımıştır⁸⁶. Gelen kalabalık nüfusun etnik kökenlere göre sayılarının tespit edilmemesi günümüz Çingene nüfusunun tespitini daha da zorlaştırmıştır. Osmanlı döneminde yapılan nüfus sayımlarına dayalı verilere göre 500- 600 bin civarı olarak tahmin edilen nüfusları mübadele nüfusu ve Balkanlardan göçler de hesaba katılınca Roman sivil toplum kuruluşlarına göre 2 milyon hatta kimilerine göre abartılı olsa da 4-5 milyon gibi rakamlara ulaşmaktadır⁸⁷.

Kendilerini Türk- Müslüman olarak tanımlayan Çingener çoğu zaman maruz kaldıkları ayrımcılığı kullandıkları bu üst kimliklerle alt etmeye çalışmaktadırlar⁸⁸. Roman- Çingene ayrımında tercihleri söz konusu olduğunda net bir sonuca ulaşamamaktadır. Çingene kelimesine yüklü aşağılayıcı, küçük düşürücü, suçlayıcı nitelendirmeler sebebi ile Roman kimliğini tercih edenlerin yanında bu negatiflikten arındırılmış bir Çingenelik kuranlar da mevcuttur⁸⁹. Pejoratif nitelendirmelere değinen ve Çingenelere yönelik ayrımcılığı konu alan araştırmada, Suat Kolukirik ve öğrencilerinin yaptıkları katılımcılara 'Çingene' kelimesinin ne çağrıştırdığı sorulunca en fazla “hırsız” cevabı alınmıştır⁹⁰. Yağlıdere'ye göre Çingene/ Roman kullanımının tercihi ülkemizde bölgesel olarak değişmektedir. Edirne'de Çingene, Ege bölgesinde Roman kullanımının tercih edildiğine değinen Yağlıdere'nin görüşünün aksine genel bir tercih durumunun söz konusu olmadığı gibi, Edirne'de Çingene kullanımı grup içinde dahi hakaret olarak kabul edilebilmektedir⁹¹. Romanlarla yapılan saha çalışmalarında dile getirilen “Romanlar temiz, çalışkan ve ahlaklı insanlardır, Çingener ise pis, gezgin hırsızlardır...” ifadesi grup içindeki ötekiliği kanıtlar niteliktedir⁹². Roman kullanımının tercih edilmesinde Çingene kelimesinin kendilerini ötekileştirenler tarafından verilmesi ve aşağılayıcı anlamlar yüklü olması etkili olmuştur. Yine aynı

⁸⁶ Suat KOLUKIRIK, “Türk Toplumunda Çingene imgesi ve Önyargısı”,52-71.

⁸⁷ Bkz.(10), MARSH, 21.

⁸⁸ Bkz. (68), FONSECA, 10 147.

⁸⁹ Bkz.(8), YANIKDAĞ, 248.

⁹⁰ Çingenelik ile bağdaştırılan diğer çağrışımlar ve çalışmanın kalanına dair daha ayrıntılı bilgi için Bkz.(7), KOLUKIRIK, 126-130.

⁹¹ Bkz.(76), YAĞLIDERE, 20.

⁹² Bkz.(10), MARSH,23.

anlamlarla yüklü olduğu ya da olacağı, Gacolar tarafından yapılan bir tanımlama olduğu gerekçesi ile her iki kullanımı da redderek insanlıklarını ön plana çıkaranlar da mevcuttur.

Türkiye Çingenelerini dini inanışları bağlamında bir çatı altında toplamak zordur. Sünniler, Şiiler, tarikata yakın gruplar, Yezidi Çingeneler, Ortodoks Hristiyanlar ve Yehova şahitliğini benimsemiş gruplardan bahsetmek mümkündür.⁹³

Türkiye'de Çingeneler farklı bölgelerde farklı isimlerle tanınmaktadır. Batı Anadolu ve Trakya'da "Roman", Van, Ardahan çevresinde "Mutrib", Orta Anadolu'da "Eleği", Erzurum, Erzincan, Bayburt ve Sivas'ta "Poşa", Anadolu'da birçok bölgede "Esmer Vatandaş", "Köçer", "Arabacı", Akdeniz ve Ege bölgelerinde "Sepetçi", Adana'da "Cano" kullanımları ağırlık kazanmıştır.⁹⁴

Her biri ayrı özelliklere sahip grupların, Romanlığın bir üst kimlik haline getirilerek Roman olarak adlandırılması tartışmalara sebep olmaktadır. Yine de çalışmalarda her bir grubun ayrı ayrı zikredilmesinin zorluğu ve 'Çingene' kelimesinin dışlayıcılığı sebebiyle 'Roman' kullanımı sıklıkla tercih edilmektedir. Oysa Romanlar, Lomlar ve Domlar gibi Türkiye'de yaşayan gruplardan sadece birini oluşturmaktadır.

3.2.1. Farklı Tanımlamalarla Türkiye Çingeneleri: Dom- Rom- Lom

Türkiye, kullandıkları dillerde ve yaşayış biçimlerinde farklılıklar görülen Rom, Dom ve Lom gruplara ev sahipliği yapmaktadır. Filolojik çalışmalar vasıtasıyla kökenleri Hindistan'a dayandırılan Çingeneler, Mezopotamya'ya geldiklerinde üç gruba ayrılır. Güneyden ilerleyen, Mısır- Kuzey Afrika'ya yerleşen ve Ben lehçesini kullananlar Dom; Kuzeye ilerleyen, Kafkasların güneyine yerleşen ve Phen lehçesini

⁹³ Bkz.(10), MARSH,26.

⁹⁴ Bkz.(7), KOLUKIRIK, 59.

kullananlar Lom; Batıya ilerleyen, Balkanlara- Orta ve Batı Avrupa'ya yerleşen ve Phen lehçesini kullananlar Rom olarak adlandırılmışlardır⁹⁵. Bir diğer çalışmada göç yollarının ayrıldığı yer olarak İran gösterilerek Ben' lerin Suriye- Filistin- Mısır'a taşındığından, Phen' lerin Ermeni bölgesinde uzunca süre yaşadından sonra batıya göç ettiklerinden bahsedilmektedir⁹⁶. Üç kola ayrılan göç gruplarının güzergahı Avrupa, Ermenistan, Asya kolları olarak adlandırılmaktadır. Avrupalı gruplar kendilerini Rom, Ermenistan'dakiler Lom, İran ve Suriye'dekiler Dom olarak adlandırmaktadır. Göç yollarına dayandırılan bu tezi Lomcadaki Ermenice kökenli kelimeler desteklemektedir.⁹⁷

Türkiye'nin Çingene nüfusu Romlar, Domlar ve Lomlardan oluşmaktadır. Her biri farklı bir kültürü yaşatmakta ve bir kısmı çoktan kaybedilmiş geleneksel meslek ve zanaatleri sürdürmektedir. Günümüzde Dom gruplar esasen Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da yaşarken, Lomlar Doğu Anadolu ve Kafkaslar' da yaşamaktadır⁹⁸. Türkiye'de Dom, Lom ve Rom ana grupları haricinde bu üç grupla benzeşmeyen göçebeler/ gezginler olarak tanımlanabilecek bir grup daha bulunduğu bilinmektedir⁹⁹. Ancak bu çalışmada haklarında yeterli veri olmaması sebebiyle göçebe gruba yer verilmemiştir.

Türkiye'deki Domlar, Ortadoğu'daki Domların sadece bir koludur. Hindistan'da varolan kast sisteminin en itibarsız olan “Dom” kastına mensup olduklarını aktaran çalışmalar da mevcuttur¹⁰⁰. Kökenlerinin Hindistan'da yaşayan ve kast dışı kabul edilen etnik bir grup olan “Domba”lardan geldiği düşünülmektedir¹⁰¹. Diyarbakır, Antakya, Mardin çevresine 11. yy başlarında yerleşmişlerdir. Başlıca geçim kaynakları davul ve zurna ile müzik yapmaktır. Stewart' a göre Romanes ile ilgili fakat farklı diller olan Domari' nin haricinde Türkçe, Kurmançi ve Zazaca da

⁹⁵Bkz.(57), MARUSHIAKOVA –POPOV, 14-15.

⁹⁶W. R. HALLIDAY'den Akt. Bkz.(52) ALTINÖZ, 19.

⁹⁷B. CENGİZ- Ö. AKGÜL, **Roman Olsun**, 45.

⁹⁸ Bkz.(64), MARSH, 7, 18.

⁹⁹ Bkz.(10),MARSH, 20.

¹⁰⁰Enver M. ŞERİFGİL'den Akt. Bkz.(52),ALTINÖZ, 18.

¹⁰¹ Bkz.(44), YILGÜR, 46.

konusulmaktadır¹⁰². Çoğu tasavvufi İslama ve şeyhlere yakındır. Çoğu göçebe olan Domlar, dışlanmışlıkları sebebiyle oldukça fakirlerdir.

Lomlar, 11. yüzyılda Çingenelerle ayrılan bir grup olma ihtimalini taşımaktadır. Çoğunluğunu Kafkaslarda Rusların etnik temizliğinden kaçan nüfus oluşturmaktadır. Ermenice konuşulan bölgelerde yoğun yaşamaktadırlar¹⁰³. Poşa olarak da adlandırılan grup Karadeniz bölgesinde ve Kuzey Doğu Anadolu'da yaşamaktadırlar. Dilleri Lomavren' i gençler çoğunlukla bilmemekte ve kullanmamaktadır¹⁰⁴.

3.2.2. Yazılı Kaynaklarda Çingene Tanımları

Yazılı kaynaklar, birincil kaynaklardan elde edemeyeceğimiz verileri de içermesi bakımından bilgi edinim sürecinde önemli yer tutmaktadırlar. Hele ki kullanılacak olan yazılı kaynak devlete ait bir kurumun onayını taşıyorsa, içerdiği bilgi kontrole tabii olduğu için daha 'güvenilir' olarak nitelendirilebilmektedir. Çalışmanın bu bölümünde devlet onayı ile basılmış olan ansiklopedilerde, sözlüklerde, kitaplarda Çingenelere dair hangi tanımlamaların yapıldığına örneklerle değinilecektir.

1988, 1998, 2000 basımlı TDK Türkçe Sözlükte Çingenelerle ilgili tanımlamalar 'Çingene' başlığı altında “Hindistan'dan çıktıkları söylenen, dünyanın çeşitli yerlerinde göçebe olarak yaşayan bir topluluk veya bu topluluktan olan kimse” şeklinde tanımlanmıştır¹⁰⁵. Takip eden ve 'Çingeneden türemiş' tanımlamalarda, cimrilik, arsızlık, aç gözlülük, çok borcu olan, derme çatma ve pis,

¹⁰² Domari ve Romanes dilleri hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz. Robert Alexander Stewart MACALISTER, “*The Navar or Gypsies of the East*”, Akt Bkz.(10), MARSH, 17.

¹⁰³ Bkz.(44)YILGÜR, 46.

¹⁰⁴ Bkz.(10), MARSH, 23.

¹⁰⁵ Mustafa AKSU, *Türkiye'de Çingene Olmak*, 42.

gürültülü, küfürbaz, yok yere kavga eden nitelendirmeleri yer almaktadır¹⁰⁶. 1995, 2000 basımlı Milli Eğitim Bakanlığı Türkçe Sözlükte Çingene: “Hindistan'dan çıktığı sanılan, genellikle çalgıcılıkla ve ızgara, maşa, elek kalbur gibi ufak tefek şeyler satmakla geçinen göçebe topluluktan esmer kimse, Kıpti” olarak tanımlanmıştır¹⁰⁷. Milli Eğitim Bakanlığı’nın Türk Ansiklopedisi’nde ise Çingeneler için, “hırsızlık ve fuhuş yaparlar, karıları kocalarını aldatırlar” denilmiştir¹⁰⁸. Ahlaki değerlerden yoksun kimseler olarak nitelendirilen Çingenelerin ten rengi ile mesleki eğilimlerine de yer verilen maddeler, içeriğindeki nitelendirmeler Milli Eğitim Bakanlığı tarafından onaylanarak ötekileştirme süreci resmiyet kazanmış, sonraki kuşakların benzer tutumu devam ettirmesi için zemin hazırlanmıştır.

Sözlüklerdeki tanımlamaların haricinde 1961 basımlı İslam Ansiklopedisi ve 1964 basımlı Türk Ansiklopedisinde de Çingeneler için aşağılayıcı, dışlayıcı ifadeler bulunmaktadır. Sosyal ve kültürel seviyelerinin düşüklüğü, buçuk millet olarak tanınmaları, inançlarının zayıf oluşu, sünnetsiz oluşları, nikah yapmamaları, mahremiyetten uzak olup eşlerine fuhuş yaptırdıkları, pis- ilkel oldukları, dilendikleri, cellatlık yaptıkları¹⁰⁹, çadırda göçebe hayatı yaşamayanların derme çatma evlerde oturdukları, hırsızlık yaptıkları, çocuk- hayvan çalıp sattıkları söz konusu ansiklopedilerde geçen tanımlamalardır. Milli Eğitim Bakanlığı’nın onayı ile çıkan yayınların içinde yer alan ayrımcı ifadeler, Althusserci bir yaklaşımla devletin ideolojisini içerdiği için doğrudan ayrımcılık örneği olarak önemlidir. Doğrudan devlet eli ile yapılmış bir tanımlama olmasa dahi, yayınlanmasına müsaade edilerek ötekileştirici söylemin yayılmasına, yeniden üretilmesine aracı olmuştur.

¹⁰⁶ “Çingene”, **Türkçe Sözlük**, 312.

¹⁰⁷ Bkz.(102), AKSU, 42.

¹⁰⁸ Bkz.(102), AKSU, 11, 42.

¹⁰⁹ Çingenelerin meslekleri olmasa dahi bir infaz kurumu olarak görülüp, idam cezaları için tercih edilmeleri olağan karşılanmıştır. Çingenelerin yapması uygun görülen tek işin Aşık Mahzuni’ nin Çingene Türküsünde de cellatlık olduğuna yer verilmiştir. “...Peki sen kendine göre bir iş bulamadın mı? Buldum, buldum. Sadece bana cellatlık vazifesi verdiler. ...”Konuya dair ayrıntılı bilgi için Bkz: Yıldırım, Ali, **Darağacında Kan Sesleri Bir Celladın Anıları**, 39-41, 98-99, 134, 139, 175; Türkünün tamamı için Bkz. EK 3. Nazım Hikmet’in idam edilmeden önce eşine yazdığı mektupta da cellat ve Çingene ilişkilendirilmiştir. Karıma Mektup adlı şiirin tamamı için Bkz. Ek2.

Sözlükler, ansiklopediler haricinde Çingenelerin yer aldığı kitaplar bolca bulunmaktadır ancak bu bölümde dışlayıcı söylemin inşasında yer aldığı düşünülen sadece birkaç esere yer verilmiştir. Ahmet Mithat Efendi' nin “Çingene”, Osman Cemal Kaygılı' nın “Çingeneler”, Melih Cevdet Anday' ın “Raziye”, Metin Kaçan'ın “Ağır Roman” adlı eserleri bunlardan birkaçıdır. Bu eserlerde Çingeneler arsız, yüzüstü, hırsız, eğitimsiz, yabani, yılışık, karısını pazarlayan, kurnaz, dinsiz, küfürbaz gibi olumsuz nitelendirmelerle birlikte kullanılmaktadır¹¹⁰. Ansiklopedi ve sözlük maddelerinin Çingene tanımlamaları ayrımcı ifadeleri çıkararak tekrar düzenlenmişse de bu kitaplarda yer alan içerik, her basımda dışlanmayı yeniden üretmektedir.

3.2.3. Yasalar Aracılığıyla Dışlanan Çingeneler

Devlet, ideolojisini yasa yapıcı niteliğiyle resmileştirerek hayata geçirir. Dolayısıyla yasaların analizi ile hazırlandığı dönemin ideolojik yapısının yorumu yapmak ve ele alınan konu hakkındaki maddeler aracılığıyla çıkarımda bulunmak mümkün olmaktadır. Şiddetli bir ayrımcılığa maruz kalan Çingenelerin yasalarda ele alınış biçimine bakılarak mevcut dezavantajlı durumun oluşmasında devletin tutumu ve söylemlerinin nasıl rol aldığı tartışılmaya değerdir.

Çingenelerin etkilendiği birçok yasa, talimatname, genelge olmasına rağmen bu çalışmada istihdam sorunu ile ilişki olabileceği düşünülen Memurin Kanunu haricinde Çingenelere açıkça işaret eden maddelerin yer aldığı yasalara yer verilmiştir.

İçişleri Bakanlığı'nın vatandaşlığa alma ile ilgili 23.10.2003 tarihli genelgesinde vatandaşlığa alınma için başvuru yapacak kişiler hakkında inceleme yapılırken “Dilencilik veya Çingenelikle ilişkilerinin bulunup bulunmadığı”

¹¹⁰ Bkz.(7), KOLUKIRIK, 61.

hususlarının araştırılması istenmiştir¹¹¹. Çingeneliğin dilencilikle birlikte verilmesi dilencilikle özdeşleştirilmiş olduğunu, ima ile ayrımcı¹¹² söylem kullanıldığını göstermektedir. Ayrıca etnik köken bağlamında Çingeneliğin vatandaşlığa kabul edilmeme sebebi olarak yasaya not düşülmesi de devlet eliyle uygulanmış siyasi ayrımcılığın kanıtı niteliğindedir.

Polisin Merasim ve Topluluklardaki Rolüne ve Polis Karakolları Teşkilatlanmasına Dair Talimatname' de Önleyici Tedbirler başlığı altında 134/B/a/5. Maddede “karakol amiri mıntıkasında emniyeti ihlal ve suç çıkarma isnadını gösteren amillerle müessir surette mücadele edilecektir. Bu mücadelede maksadın istihsalı içinde de aşağıda sıralanmış şahıs ve şeyler üzerinde gereken tedbirleri almak ve vazifeleri yapmak esastır.” ifadesinden sonra 5. bentte “Esaslı bir mesleği olmayan Çingeneler” ibaresi kullanılmıştır¹¹³. Talimatname maddesinde Çingeneler gözetim altında tutulması öğütlenen, 'esaslı bir mesleği olmayan' potansiyel suçlu olarak yer almaktadır. Etnik kimliği dışlama sebebi olan Çingeneler, teşkilatname vasıtasıyla kültürel dışlanmaya maruz bırakılmışlardır. Ayrıca halk arasında ağızdan ağıza dolaşan, kitaplarda ve sözlüklerde yer alan ayrımcı söylemler, çıkarılan bu ve benzeri yasa maddeleri üzerinden devlet eliyle doğrulamaktadır.

Yabancıların Türkiye'de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanun' un 21. Maddesinde “Tabiiyetsiz ya da yabancı devlet tebaası olan Çingenelerin ve Türk kültürüne bağlı olmayan yabancı göçebelerin sınır dışı edilmelerine İçişleri Bakanlığı salahiyetlidir” denilmiştir. Bu kanun 2011 yılında değiştirilerek Çingene ifadesi çıkarılmıştır¹¹⁴. Her an sınır dışı edilme tehdidi ile karşı karşıya kaldığı bu yasadan belli olan Çingeneler, bu maddede özellikle göçebelerle birlikte zikredilerek göçebe olabileceklerine ayrıca yer verilme ihtiyacı hissedilmiştir. Yok sayma pratiği gibi özellikle değinmenin de dışlayıcı bir uygulama olması sebebiyle Çingenelerin bu yasa maddesinde de ötekileştirilmeye, siyasi dışlanmaya maruz kaldığı

¹¹¹ <http://www.mazlumder.org/tr/main/yayinlar/makaleler/8/turkiyede-romanlarin-sosyal-ve-hukuki-durumu-910>, 02.09.2016.

¹¹² Ayhan KÜÇÜKBOYACI, *Romanların Dünü, Bugünü*, 66.

¹¹³ <http://bianet.org/bianet/toplum/77322-cingeneleri-dislamak-irkcilik-sayilmiyor-mu>, 02.09.2016.

¹¹⁴ https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tasari_teklif_sd.onerge_bilgileri?kanunlar_sira_no=81975, 02.09.2016.

görülmektedir. Devletin vatandaş tanımı dışında kalan ancak Türkiye sınırları içinde yaşayan Çingenerin yanı sıra ülke dışından gelmek isteyen Çingenelere de göç kağıdı verilmemiştir. Uygulanan ayrımcılığın söylem boyutunu aşır vatandaşlık veya göçmenliğe kabul edilmemeleri, Çingenerin ayrımcı devlet politikaları tarafından mağdur edildiğinin göstergesidir¹¹⁵.

1926'da çıkarılan 788 sayılı Memurin Kanunu'nun 4. maddesinde doğrudan Çingene ifadesi geçmese de, devlet memuru olacak kişilerde 'Türk olmak' şartı aranmaktadır. Devlet tarafından vatandaş sınırları içine alınmayan Çingenerin, 1965 yılına kadar işlevselliğini sürdürmüş olan yasa sebebi ile devlet memuru olamadıkları açıktır¹¹⁶. 1965 yılına kadar dejuri olan yasa 1965 sonrası mülakatlı işe alımlarda da defacto şekilde varlığını devam ettirmiştir¹¹⁷. Devletin başlattığı işe almama davranışı, devlet kurumları ve halk tarafından içselleştirilerek, Çingenerin bugün yaşadığı istihdam probleminin temelini oluşturmuştur.

1934 tarihli, 2510 Sayılı İskan Kanununda da Çingener ayrımcı ifadelerle birlikte verilmiştir. 4. maddede “Türk kültürüne bağlı olmayanlar anarşistler, casuslar, Çingener, memleket dışına çıkarılmış olanlar Türkiye'ye muhacir olarak alınmazlar. Bulaşıcı hastalıklılar doğrudan doğruya hükümet hastanelerine gönderilip orada parasız tedavi olunurlar”¹¹⁸ hükmü yer almıştır. Bu maddede Çingenerin anarşistler, casuslarla birlikte yer alması potansiyel suçlu olarak algılandığının

¹¹⁵Hristiyanlar ve Yahudilerin yanı sıra Kürtler, Araplar, Arnavutlar ve Türkçe konuşmayan diğer Müslümanlara vatandaşlık belgesi ya da göç kağıdı verilmeyecektir. Göç hiyerarşisinin en altında Ermeniler ve diğer Hristiyanlar, Yahudiler, Kürtler ve hiçbir koşulda vatandaşlık belgesi alamayacak diğer müslümanlar yer alıyordu. Vatandaşlık belgesi alamayacak olan Müslüman ifadesi ile Çingener de bu mahrumiyete dahil edilmişlerdir. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Soner ÇAĞAPTAY, “**Türklüğe Geçiş: Modern Türkiye'de Göç ve Din**”, 92- 111.

¹¹⁶Gizli meclis oturumunda Mustafa Kemal'in “ ... Bizce kati olarak muayyen bir şey varsa o da hududu milli dahilinde Kürt, Türk, Laz, Çerkez vesair bütün bu İslam unsurlar müşterekülmenfaadır.” şeklinde yaptığı açıklama, vatandaşlığın temelini Müslümanlık üzerine kurulduğunu belirtmektedir. Yapılan açıklamaya rağmen İslam çatısı altında bulunan Çingenerin dahi vatandaşlık tanımı dışında tutulduğu görülmektedir. Kanuni Esasi Türkleri olarak adlandırılan ve sınırlar dahilinde yaşayan gayrimüslimlerden de ayrı tutulan Çingener, Adnan Menderes döneminde vatandaşlığa ancak 'esmer vatandaş' nitelendirmesi ile kabul edilmişlerdir. Bu kullanımı yakın tarihe dek kolluk kuvvetlerince kullanılmaya devam etmiştir. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Mesut YEĞEN, **Müstakbel Türkten Sözde Vatandaş Cumhuriyet ve Kürtler**.

¹¹⁷ Kaynak Kişi O. D., 25 yaşında, Erkek, Çingene, Edirne.

¹¹⁸ https://mirekoc.ku.edu.tr/sites/mirekoc.ku.edu.tr/files/tr_leg11.pdf, 30.08.2016.

göstergesi olarak yorumlanabilir. Çingene kelimesine yüklenmiş negatif anlamlardan biri olan suçluluk atfı bu maddedeki ifadeler ile devlet eliyle yeniden üretilmiş ve resmileştirilmiştir. Ayrıca maddeye bulaşıcı hastalıklılar ifadesinin eklenmiş olması Çingenelerin hastalık taşıma ihtimaline vurgu yapmıştır. Bu yasa maddesi ile Çingeneler sağlıklı ve sıradan birer vatandaş olamayacak bir grup olarak damgalanmışlardır.

Yine 2510 sayılı İskan Kanunu 9. maddede “Göçebeler, gezginci Çingeneler, İçişleri Bakanlığının mütalaası alınarak Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığınca uygun görülecek yerlerde yerleştirilirler”¹¹⁹ ifadesi yer almaktadır. Türkiye’ye yaşamak için gelecek, Türk soyuna ve kültürüne tabi olan kişiler Dahiliye Vekaleti emri ile kabul edilmiştir. Devlet yardımı isteyenler gösterilen yerde iskan olunmuş, istemeyenler istedikleri yere yerleşmişlerdir. Türk kültürüne bağlı olmayıp yerleşme talebinde bulunanlar ise yardım isteyip istemediklerine bakılmaksızın devletin gösterdiği yerde iskana mecbur bırakılmış¹²⁰, 10 yıl iskan zorunluluğu getirilmiş ve devlet izni olmaksızın yer değiştirmeleri vatandaşlıktan atma tehdidi ile yasaklanmıştır¹²¹. Türk kültürüne bağlılıklarını sağlamlaştırmak amacıyla sadece devlet eliyle yerleştirilebilmekte olan Çingenelerin, bulaşıcı hastalıklarla bir arada yer alıyor olması hastalıklı ve kirli damgasının resmileştirilmesine sebep olmuştur. İskan kanununun iki farklı maddesinde Çingenelerin hastalıkla birlikte anılmaları Avrupa’daki uygulamaların etkisinde gerçekleşmiş olduğunu düşündürmektedir. Zira Çingeneler, veba taşıyıp yayılmasına sebep oldukları düşünüldüğü için İspanya, Macaristan, Avusturya’nın da dahil olduğu birçok ülkede sınır dışı edilmiş, dışlanmış hatta öldürülmüşlerdir¹²². 1934 tarihli 2510 sayılı İskan Kanunu 19 Eylül 2006’da kabul edilen 5543 sayılı yeni İskan Kanunu ile geçerliliğin yitirmiştir. Yeni yasada 4. madde yerine “Türk soyundan ve Türk Kültürüne bağlı olmayan yabancılar ile Türk soyundan ve Türk kültürüne bağlı bulunup da sınır dışı edilenler ve güvenlik

¹¹⁹ https://mirekoc.ku.edu.tr/sites/mirekoc.ku.edu.tr/files/tr_leg11.pdf, 30.08.2016.

¹²⁰ İskan yasası gereği devlet eliyle yerleştirilecek Çingeneler hakkında haberin tam metni için Bkz. EK.3. “Çingeneler İskan Edilecek!”, 2.

¹²¹ İlhan TEKELİ, “Osmanlı İmparatorluğu’ndan Günümüze Nüfusun Zorunlu Yer Değiştirmesi ve İskan Sorunu”, 63.

¹²² Ayrıntılı bilgi için Bkz.(51), ARAYICI, 264-265.

bakımından Türkiye'ye gelmeleri uygun görülmeyenler göçmen olarak kabul edilmezler” ifadesi yer almıştır¹²³.

Kullanımındaki aygıtlar aracılığı ile söylem üretme, vatandaş tanımını yaparak ötekinin sınırlarını ve niteliklerini belirleme gücüne sahip olan devlet, erken Cumhuriyet döneminde çıkardığı yasalarla Çingeneleri dışlamıştır. Devlet ideolojisinin söyleme ardından eyleme dönüştüğü yasalar da, egemen grubun/ vatandaşın söylemlerine ve tutumlarına tesir etmiş, devlet bu örnekte dışlanma sürecinin lokomotif olmuştur.

¹²³https://mirekoc.ku.edu.tr/sites/mirekoc.ku.edu.tr/files/tr_leg11.pdf, 30.08.2016.

4. ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK BASINI

Van Dijk'a göre ideolojilerin toplumsal boyutu, ideolojilerin yeniden üretiminde ve gelişmesinde gruplar ve kurumlar arasında ne tür ilişkiler olduğunu açıklamaktadır. İdeolojilerin söylem boyutu ise, ideolojilerin günlük konu ve konuşmaları nasıl etkilediğini, ideolojik söylemin nasıl kullanıldığını, toplumda ideolojinin yeniden üretilmesinde nasıl rol oynadığını açıklar.¹²⁴ Devletin bireylerle etkileşimini sağlayan araçlardan biri olarak ve Althusserci bir yaklaşımla devletin ideolojik aygıtlarından biri olan gazete, söylemin inşasında, toplumsal ilişkilerin yeniden üretilmesinde etkili olmaktadır. Bu çalışmada Erken Cumhuriyet Dönemi devlet- vatandaş ilişkisi, Çingenelerin ötekiliği üzerinden okunmaya çalışılmaktadır. Teun Van Dijk' ın eleştirel söylem analizi yaparken dikkat ettiği hususlardan biri olan olayları tarihsel bağlamı ile birlikte anlamlandırmaya çalışmak adına dönemin özellikleri ve basının durumuna değinmek gerekecektir. Çalışma kapsamında incelenecek haberler Cumhuriyet gazetesinden elde edilmiştir.

4.1. Erken Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Gazetecilik

Kuvayi Milliye Anadolu ve İstanbul'a hakim olunca mevcut basın çizgisinde bir kayma meydana gelmiştir. Kimi muhalif basın ve azınlık gazeteleri teker teker ortadan kalkarken kimi gazeteler ve gazeteciler de söylemlerini ters yönde çevirip Türk milliyetçiliği düzleminde yayın hayatlarına devam etmiştir. Sabah gazetesinin değişen konjonktüre bağlı olarak milliyetçi söylemlere sahip çıkması, Peyam başyazarı Ali Kemal'in İzmit'te linç edilmesi, Aydede dergisi'nin eleştirilerinin yerini övgülerin alması, Milli Mücadele aleyhine yayın yapan yazarların çoğunun

¹²⁴Van DIJK'tan Akt. Ömer Özer, **Haber Söylem İdeoloji**, 83-86.

Yunanistan ya da Suriye'ye sığınması dönemin basınına dair genel bir çerçeveye sahip olmamız için yeterli olacaktır.¹²⁵

Muhelif seslerin hoş karşılanmadığı dönemde, 29 Nisan 1920'de kabul edilen Hıyaneti Vataniye Kanunu, 4 Mart 1925'te kabul edilmiş olan Takrir-i Sükun Kanunu ve 1920- 1927 arasında faal olan İstiklal Mahkemeleri eleştirilerin önünü kesecek, basını kontrol altında tutacak birer araç olarak kullanılmıştır.¹²⁶ İstiklal Mahkemeleri, çıkarılan yasalarla ifade özgürlüğü kısıtlanmış olan basın mensuplarını keyfi sayılabilecek gerekçelerle yayın hayatından men etmiş, tutuklamış, yayıncı kuruma kapatma ya da para cezaları vermiştir.¹²⁷ Hıyaneti Vataniye ve Takrir-i Sükun Kanunlarına dayanarak görülen davalarında kendileri için 6 aydan 2 yıla kadar hapis, kürek, sürgün, gazete veya dergileri için uyarı, kapatma, yayından men etme cezaları verilmiştir. Ekonomik gelişmeler ve yasalarla kontrol altına alınan basın, samimi olmayan bir özgürlükle sınanmış, her fırsatta hapis cezaları ve kapatmalarla kısıtlanmıştır. Gazetecilerin yayınları sebebiyle mahkemelik olmaları, tutuklanmaları bu tarihlerde basın özgürlüğünden bahsedemeyeceğimizi göstermektedir.

Hilafetin kaldırılması tartışmaları, gazetelerin Emir Ali ve Ağahan' ın mektubunu¹²⁸ yayınlarak halkı isyana teşvik ettikleri iddiasıyla dönemin önemli gazetecilerinden Hüseyin Cahit, Ebüzziya Velit, Ahmet Cevdet ve Ömer İzzettin Hıyanet-i Vataniye Kanunu'na göre yargılanmış ve Lütü Fikri hariç olmak üzere serbest bırakılmışlardır.¹²⁹ Gazeteciler davası olarak bilinen duruşma sonrası İstanbul basını ile hükümetin aralarındaki buzları eritmek ve Cumhuriyet' in etrafında çelikten

¹²⁵ Alpay KOLOĞLU, **Türk Basını Kuvayı Milliye'den Günümüze**, 53.

¹²⁶ <http://www.ataturkinkilaplari.com/it/135/hıyanet-i-vataniye-kanunu%E2%80%99nun-amaci---nedir---neden-cikarilmistir.html>, 26.07.2016.

¹²⁷ 1920- 1923 yılları arasında 14 İstiklal Mahkemesi faaliyet göstermiştir. Yolsuzluk, hırsızlık, saldırı, görevi kötüye kullanma, halka eziyet ve baskı, mal kaçırmak, ayaklanma, düşman ordusuna katılmak, düşman işgalinden faydalanıp kanuna uymamak suçlarının haricinde kalan vatana ihanet, casusluk, bozgunculuk ve aleyhte propaganda yapmak suçları basını etkisiz hale getirmede kullanılmıştır.

¹²⁸ Ağa Han ve Emir Ali' nin Asyalı Müslümanları temsilen İsmet Paşa' ya yazdıkları mektup, muhatabı İsmet Paşa' nın eline geçmeden 5 Aralık 1923'te Tanin ve İkdâm' da, 6 Aralık 1923'te Tevhid-i Efkâr gazetelerinde yayınlanmıştır <http://lcivelekoglu.blogspot.com.tr/2013/12/90-yil-once-bugun-iii-aga-hanin.html>, Çevrimiçi 29.07.2016.

¹²⁹ Metin KOPAR, **Cumhuriyetin Kuruluş Yıllarında Basın İktidar İlişkisi (1920- 1925)**, 119.

bir kale vücuda getirmelerini talep etmek amacıyla İzmir'de¹³⁰ ve İzmit'te toplantılar düzenlenmiştir.¹³¹

Basın özgürlüğü hakkında ilk yasal düzenleme Cumhuriyet' in ilk anayasası olan 20 Nisan 1924 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunudur. 77. maddesi "Basın, kanun dairesinde serbesttir ve yayınlanmadan önce kontrol ve denetime tabi değildir" hükmü ile basını yasa çerçevesinde özgür tutarak, yetkiyi kanun yapıcıya vermekle özgürlüğün sınırlarını belirlemiştir. Yasama organında mutlak çoğunluğa sahip olan iktidar, basın özgürlüğünü ve onun özünü çok rahat bir şekilde yok edebilmiştir. Takrir-i Sükun Kanunu¹³² çıkar çıkmaz İstanbul'da altı gazete ve dergi (Tevhid-i Efkar, Son Telgraf, İstiklal, Sebilürreşat, Aydınlık, Orak Çekiç) kapatılmıştır.¹³³

Sıkı yönetim bölgesinde geçerli olacak olan 3 Mayıs 1925 günü yürürlüğe konan 1846 sayılı kararname "Havail-i Şarkiye' de İdare-i Örfiye Mıntıkasında Tatbik Edilecek Sansür Talimatnamesi'nin 15. maddesinde "Sıkıyönetim bölgesi içinde yayımlanan bütün gazete ve dergiler basımdan önce sansüre tabidir" denmektedir. Yine aynı talimatnamede 16. maddede "Sıkıyönetim bölgesine dışarıdan ithal olunacak bütün gazete ve dergiler sansürce görüldükten sonra dağıtılır" ibaresi yer almaktadır. Talimatname kabul edildiği gibi kapatmalar başlamıştır.¹³⁴ Bu kanun ile hükümet basın özgürlüğünü dilediği gibi kısıtlamış,

¹³⁰ İkdâm' ın sahibi Ahmet Cevdet, Tevhidi Efkar' ın sahibi Velid Ebüzziya, Tanin başyazarı Hüseyin Cahit, Akşam başyazarı Necmettin Sadak, İleri gazetesi sahibi Celal Nuri, Vakıf başyazarı Mehmet Asım, Tercüman-ı Hakikat yazarı Hüseyin Şükrü, Vatan yazarı Ahmed Emin İzmir'de yapılan görüşmeye katılmıştır. Velit Ebüzziya yola çıkarken gazetesine dahil ettiği, buluşmanın reisicumhurun baskısı ile mecburiyetten yapıldığını ima eden fıkrası gerekçe gösterilerek İzmir'e gitmesine rağmen toplantıya dahil edilmemiştir. Daha ayrıntılı bilgi için Bkz. Nuri İnuğur, **Türk Basın Tarihi**, 49.

¹³¹ Hüseyin Cahit, Ahmet Emin, İsmail Müştak, Falih Rıfkı, Velit Ebüzziya, Celal Nuri, Halide Edip, Yakup Kadri, Adnan, Hakkı Tarık, Enis Tahsin buluşmaya katılmışlardır. Ayrıntılı bilgi için Bkz.(121),KOLOĞLU, 62.

¹³² 4 Mart 1929'a kadar geçerli olan Takrir-i Sükun Kanunu' na göre: "İrticaa ve isyana ve memleketin ictimai nizamını, huzur ve sükununu ve emniyet ve asayişini ihlale yol açacak bilumum teşkilat ve tahrikat ve teşvikat ve teşebbüsat ve neşriyatı, hükümet, reisicumhurun tasdiki ile, re' sen ve idareten men' e mezundur". Kabacalı, Alpay, **Türk Basınında Demokrasi**, 132, 133.

¹³³ Bkz.(126), İNUĞUR, 53-54.

¹³⁴ Tevhid-i Efkar, Son Telgraf, İstiklal, Toksöz, Orak Çekiç ile Aydınlık, Sebilülreşad, Millet, Resimli Hafta, Presse de Soir, Yolbaş, Sadayı Hak, Doğru Öz, Kahkaha, İstikbal, Sayha, Tanin ve Vatan gazeteleri, ki gün sonra beş gazete daha peş peşe kapatılmıştır. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Fahrettin KORKMAZ, **Tarihsel Süreçte Türkiye'de Basın Özgürlüğü**, 74.

kanunun yürürlüğe girmesini müteakip 5 ay içinde 15 gazete ve dergi kapatılmıştır.¹³⁵

Zekeriya Sertel de, anılarında Takrir-i Sükun döneminden "Basın sıkı bir baskı altında yaşıyordu. Telefonla gazete başyazarlarına verilen emirlerin dışına çıkılmazdı. En ufak bir hata yüzünden gazete haftalarca kapatılır, sorumlular mahkemeye verilirdi. Yani tek kelime ile halk nefes alamıyordu. Havasızlıktan ve hürriyetsizlikten boğuluyordu" diye bahsetmektedir¹³⁶. Mustafa Kemal'in "basın özgürlüğünden doğan zararları giderecek tek araç yine basın özgürlüğüdür. İdare ve hükümet mezhebine taarruz etmemek şartıyla basın özgürdür." ifadesinden dönemin tutumunu çıkarmak mümkündür.¹³⁷

Terakkiperver Halk Fırkası'nın yayın organıymışçasına yazdıkları ve hükümeti protesto niyeti taşıdıkları iddiasıyla 16 Nisan'da Tanin gazetesi süresiz kapatılmıştır. Yapılan diğer yargılamalar sonucu Tevhid-i Efkar, Son Telgraf, İstiklal, Toksöz, Orak Çekiç ile Aydınlık, Sebilülreşad, Millet, Resimli Hafta, Presse de Soir, Yoldaş, Sada-yı Hak, Doğru Öz, Kahkaha, İstikbal ve Sayha gazeteleri peş peşe kapatılmış Vatan gazetesinin yayın hayatı sona erdirilmiştir¹³⁸. Kapanmak zorunda kalan ya da hükümetçe kapatılan gazete ve dergilerin yerini Halk Fırkasına desteğini esirgemeyen Milliyet ve Son Saat gibi yayınlar almış, tek sesli basın oluşturulmaya çalışılmıştır.¹³⁹

Arap harflerinin terk edilip yerlerine 9 Ağustos 1928'den itibaren Latin alfabesinin kullanılması kararı okur yazar oranı %5'i geçmeyen bir ülke için okuyucudan ziyade basın için maddi açıdan ciddi külfet oluşturmuştur. Yeni harflerin ve yeni makinelerin satın alınmasını gerektiren bu değişiklik aynı zamanda özellikle yazı dizen ve sayfa bağlayan kadroların hızla yeni harfleri öğrenme yükümlülüğünü beraberinde getirmiştir. Gazeteler varolan tirajında ciddi düşüşler yaşarken birçok

¹³⁵ Hıfzı TOPUZ, **Türk Basın Tarihi**, 148.

¹³⁶ Zekeriya SERTEL 1977'den Akt. Bkz.(128), KABACALI, **Türk Basınında Demokrasi**.

¹³⁷ Bkz.(130), KORKMAZ, 76.

¹³⁸ Bkz.(128), KABACALI,134.

¹³⁹ Bkz.(121), KOLOĞLU,63.

gazete ve dergi de başa çıkamayıp kepenk kapatmak zorunda kalmıştır.¹⁴⁰ Zaten düşük olan okuyucu sayısının değişen alfabe ile daha da düşeceği, okuyucudan gelecek gelir azalırken yenilenecek makine ve teçhizat sebebiyle yüklenen ek maliyetlerle başa çıkmakta zorlanan basına devlet desteği gerekli hale gelmiştir. Patlak veren İkinci dünya Savaşı, hükümet politikaları ve sıkı yönetim uygulaması basın üstünde yeterince baskı oluşturmuşken kağıt ve mürekkebin kısıtlı olması sebebiyle hükümet desteğini daha elzem kılmış, makine yedek parçaları kağıt ve mürekkep temini, maddi destek derken matbaalar hükümete bağımlı hale gelmiştir.¹⁴¹ Yardımların her gazeteye eşit miktar ve usûlde yapılmadığı bilinmekte, hükümet yanlısı yayınlar devlet desteği sayesinde sıkıntıyı atlatırken destek alamayan muhalif basın mücadele edemeyip yayın hayatından çekilmek zorunda kalmıştır. Bu dönemde Mustafa Kemal'in Cumhuriyet gazetesine borç para verdiği bilinmektedir.¹⁴²

Yeni rejimin benimsenmesi sürecinde basını susturmanın bir çok yolu deneyimlenmiştir. Uyarı, gazete- dergi kapatma, hapis, kürek ve sürgün cezalarının dışında muhalif olan etkili gazetecileri milletvekili seçtirme politikası sıkça kullanılmıştır. 1920- 1938 yılları arasında milletvekilliği yapan gazeteci sayısı 40 civarındandır¹⁴³. Falih Rıfkı Atay (Ulus Gazetesi), Yunus Nadi (Cumhuriyet Gazetesi), Asım ve Hakkı Tarık Us (Vakit Gazetesi), Mahmut Soydan (Milliyet, Politika ve İnkılap Gazeteleri), Ahmet Cevdet (İkdam Gazetesi), Ahmet İhsan Tokgöz (Serveti Fünun Gazetesi)'den başka farklı dönemlerde farklı gazete ve dergilerde çalışmış milletvekili gazeteciler de vardır. Yakup Kadri, Hüseyin Ragıp Baydur, Nafî Atıf Kansu, Refik Ahmet, Cevat Fehmi Başkut, Sadri Ethem, Nizamettin Nazif, Enver Behnan Şapolyo, Aka Gündüz, Mahmut Yesari, Celal Nuri, Necmettin Sadık Sadak, Kazım Şinasi, Enis Tahsin Til, Ahmet Şükrü Esmer, Ruşen Eşref Ünaydın, Ethem İzzet Benice, Ekrem Uşaklıgil, Yusuf Zîya Ortaç , Orhan

¹⁴⁰ 46.500 olan toplam tiraj 34.200'e, 29.500 olan satış da 19.700'e düşerek tek seferde %35 oranında gelir kaybı yaşandığının göstergesi olmuştur. 44.000lik tirajı olan Resimli Gazete'nin tirajının 100'e düşüp kapanması da dönemin basın için zorlu şartlarını göstermeye kafidir. Ayrıntılı bilgi için Bkz.(121), KOLOĞLU, 64.

¹⁴¹ Bkz.(121), KOLOĞLU, 80.

¹⁴² “Atatürk Cumhuriyet'e Borç Veriyor”, 5.

¹⁴³ Uygur KOCABAŞOĞLU'ndan Akt. Bkz.(128) KABACALI, 153.

Seyfi Orhon, Peyami Safa, Zekeriya Sertel, Sabiha Sertel, Sabahattin Ali, Suat Derviş, Arif Oruç, Vala Nurettin, Selim Ragıp Emeç, Ali Şevket Bilgin, Hakkı Ocakoğlu, Haydar Rüştü Öktem dönemin gazeteci milletvekilleri arasında yer almaktadır¹⁴⁴. Dönemin basınına bakıldığında Cumhuriyet Halk Fırkası milletvekili olan gazete sahipleri dikkat çekmektedir. İktidar partisi üyesi gazetecilerin, yapılan devrimleri gazetelerinde coşkulu biçimde savunmaları normal görülmektedir. Etkili muhalif gazetecilerin milletvekili seçtirilmesinin haricinde, mecliste bulunan nüfuzlu kişilerin gazete çıkarması, gazeteci milletvekili sayısını arttırmıştır. Dönemin önde gelen yazarlarından Sabiha Sertel 'Roman Gibi' adlı eserinde, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın kendini çağırarak "Bu fikirleri bırak, senin polis müdürlüğündeki dosyaların tavana ulaştı. Sen memleketin kıymetli bir yazarısın. Seni mebus yaparız. Fikirlerinden daha iyi faydalanırsın" dediğini anlatmaktadır¹⁴⁵.

Dönemin gazetelerine bakılacak olursa CHF ve devletin resmi sözcüsü olup 1934'ten sonra Ulus adını alan Hakimiyeti Milliye, 7 Mayıs 1924'te kurulup Türkiye'nin en eski gazetesi olan Cumhuriyet ve 1925- 1952 arası Fransızca yayın yapan La Republique, devrimlerin savunuculuğunu yanında kültürel yayınları ile fikir hayatına yön veren Vakit, özellikle İstanbul'da etkili olan Akşam ve Fransızcası L' Akcham, 7 Eylül 1924'te İzmir'de yayına başlayan Türkiye'nin ikinci eski gazetesi olan Yeni Asır ve Fransızca nüshası Le Levant, Milliyet, İkdam, Son Saat, Politika, İnkılap, Yarın, Tevhidi Efkar, Anadolu gazeteleri görülmektedir. 1935 yılında günlük olarak yayın yapan gazete sayısı 38, günlük yayın yapmayan gazete sayısı ise 78'dir.¹⁴⁶

Erken Cumhuriyet Dönemi Basını, İstiklal Mahkemeleri, Takriri Sükun Kanunu ve Hıyaneti Vataniye Kanunu haricinde matbuat kanunları ile de kuşatılmıştır. Devletin izin verdikleri haricinde söyleme yer veren basın kurumlarının kapatılması, basın özgürlüğünün olmadığına göstergesi olmuştur. Buna rağmen hükümet, basının özgür olduğuna ve basın özgürlüğünün önemine dair demeçler

¹⁴⁴Bkz(121), KOLOĞLU, 71.

¹⁴⁵ Sabiha SERTEL, 1969'dan Akt. Bkz.(128), KABACALI, 54.

¹⁴⁶ Bkz(121), KOLOĞLU 71.

vermiştir. Başbakan İnönü basın özgürlüğüne dair görüşlerini "Basın özgürlüğü çağımızın en etkili araçlarından. Basın olmaksızın halk yönetiminin bulunduğunu varsaymak mümkün olamaz. Basın özgürlüğü iyi kullanılmayan yerde memleketi mutluluğa götürmez. Ülkenin batırılmasını hızlandırır. Basın özgürlüğü devam etmeli, ama bu özgürlük memlekete zarar vermemelidir. Şimdi almamız gereken tedbir, basına özgürlük sağlayan ama aynı zamanda kötü uygulamalarının zararlarını önleyen bir yasa çıkarmaktır." şeklinde ifade ederek hükümete tabii bir basın istendiğini ima etmiştir.¹⁴⁷ 25 Temmuz 1931'de kabul edilen Matbuat Kanunun en kritik maddesi 50. maddedir. "Memleketin genel siyasetine dokunacak yayınlardan dolayı İcra Vekilleri Heyeti kararıyla gazeteler ve dergiler geçici olarak kapatılabilir. (...) Bu şekilde kapatılan bir gazetenin sorumluları, kapatılma süresince başka bir adla gazete çıkaramaz"¹⁴⁸. Maddede geçen 'genel siyasete dokunacak' ifadesi barındırdığı muğlaklık sebebiyle yıllarca basını tehdit etmiş, padişahçılık, hilafetçilik, komünistlik yanlısı yayınlar yapılması, intiharların yazılması yasaklanmış, basın özgürlüğü kısıtlanmıştır. 1931- 1938 yıllarında basın özgürlüğü hükümetin güdümünde varlık savaşı vermiştir. Hükümete gazeteleri kapatma yetkisi veren böyle muğlak bir hüküm karşısında basın özgürlüğünden bahsetmek olanaksızdır.¹⁴⁹

Sansür ya da yazılmasının arzu edilmediği haberlerin olması¹⁵⁰ basını siyaset dışı konularda haber yapmaya teşvik etmiştir. Sinema, spor, hikaye dizileri, dünyadaki ilginç gelişmeler giderek artan miktarda gazetelerde yer edinmeye başlamıştır. Genç kızlar arasında yapılan güzellik yarışmasını Türkiye'nin en ciddi

¹⁴⁷ Baki Süha EDİBOĞLU, **Falih Rıfık Atay Konuşuyor**, 81.

¹⁴⁸ Bkz.(128), KABACALI, 153.

¹⁴⁹ Bkz.(130), KORKMAZ, 78.

¹⁵⁰ 19 Eylül 1939'da Türkiye'den bahsedilen radyo haberlerinin Basın- Yayın Genel Müdürlüğünden izin almadıkça yayınlanması yasaklanmıştır. "Anadolu Ajansının haberlerinden başka haber yazılmayacaktır; sansasyonel başlık atılmayacaktır; gazetelerde büyük başlık yalnız iç haberler için kullanılacaktır; dış haberler tek sütuna dizilecek ve haberlere 12 puntodan büyük başlık konulmayacaktır. Basın Yayın Müdürlüğünden ve Anadolu Ajansının vereceği dış haberlerden başa hiçbir haber yayınlanmayacaktır. Türk rejiminin ve bu rejimin ideolojisinden gayrı, velev inceleme adı altında olsa da diğer rejimlere ve ideolojilere ait yayın yapılmayacaktır." Bkz.(130), KORKMAZ, 79.

gazetesi olarak tanımlanan Cumhuriyet gazetesince yapılması diğer basın organlarını da bu konuda heveslendirmiştir¹⁵¹.

23 Aralık 1945'e kadar devam eden sıkı yönetim sürecinde resmen sansür ilan edilmemesine rağmen birçok gazete ve dergi kapatılmıştır. Basın Yayın Genel Müdürlüğü, Sıkıyönetim Komutanlığı ve savcılıklar sık sık tebliğ, talimat, yönerge adı altında yeni yasaklamalarla yayın hayatına müdahale etmişlerdir¹⁵². 1939 Fransa-İngiltere görüşmelerine, Hitler'in doğum gününe, Stalin'in Bakanlar Kurulu Başkanlığı'na gelişine uzunca yer verilmesi, cumhurbaşkanlığına dair haberlerin puntosunun küçültülmesi, kimi haberlerin puntoların büyütülmesi uyarı hatta ceza getiren durumlar olmuştur.¹⁵³ Bazı haberlerin gazetelerde hiç yer almaması, bazılarının üstünde durulmaması konusunda müdahalelerden birkaçı örneklerdeki gibidir:¹⁵⁴

"Üniversite Talebe Birliği'nin bugün (30.3.1944) toplanan kongresi hakkında birliğin tebligatından başka neşriyat yapılmaması lazımdır."

30.03.1944

Örfi İdare Komutanı Korgeneral Sabit Noyan

"Türkiye'de vazife gören kordiplomatiğe mensup memurların içerde ve dışardaki temas ve seyahatlerine dair Anadolu Ajansı'nın vereceği haberler dışında yeni bir iş'ara (bildirime) kadar neşriyat yapılmamasını tekrar rica ederim."

10.05.1944

Basın Yayın Umum Müdür Vekili İzzettin Nişbay

Tek partili hayatın sona ereceğinin sinyalleri dahi basının cesaretini arttırmıştır. 7 Ocak 1946'da kurulan Demokrat Parti'nin tüzüğünde basın

¹⁵¹Bkz.(121), KOLOĞLU, 73.

¹⁵²Bkz.(130), KORKMAZ, 78.

¹⁵³Bkz.(121), KOLOĞLU, 81.

¹⁵⁴Murat GÜVENİR, *İkinci Dünya Savaşında Türk Basını*, 127.

özgürlüğünün yer alması basınına daha geniş alan sağlamıştır.¹⁵⁵ 1946'da Matbuat Kanunu'nda yapılan değişiklik ile hükümetin mahkeme kararı olmaksızın gazete ve dergi kapatma yetkisi sonlandırılmış, gazete çıkarmak için izin alınması ve para yatırma şartları da kaldırılmıştır.¹⁵⁶ Bu değişiklikler sayesinde basında ciddi bir canlanma olmuş, değişikliğin ilk yılında gazetelerde %100, dergilerde %30 artış sağlamış, yeni açılan gazete ve dergiler piyasayı doldurmuştur. Basın üzerinde hükümet baskısının azalması, basının özgür yayıncılık yapabildiği anlamına gelmemektedir. Halkın yazılan haberlere gösterdiği tepki bazen sınırı aşmıştır. Tan gazetesi olayı basın tarihinde kara bir leke olarak anılmaktadır.¹⁵⁷

4.2. Cumhuriyet Gazetesi

Her yeni rejim gibi Osmanlı İmparatorluğu sonrası kurulan yeni devlet de ideolojisini oturtabilmek için basının desteğine ihtiyaç duymuştur. Ayrıca gazeteler halkın yönlendirilmesi bakımından işlevsel bir araç olmuştur. Eleştirilerin önüne geçilerek, basın, yapılanların halka duyurulması için bir araç olarak kullanılmış, eleştiriye yönelen olursa cezalandırılmış ve diğer basın kuruluşlarına göz dağı verilmiştir. Mustafa Kemal de Cumhuriyet rejimini oturtmak adına basının eleştirilerini engellemeye çalışmış, kendisini ve Cumhuriyet'i desteklemeleri için yazarlarla toplantılar düzenlemiştir. Kimilerince barış görüşmeleri olarak değerlendirilen bu toplantılar beklenen etkiyi göstermemiş, eleştiriler yapılmaya devam etmiştir.

¹⁵⁵ Murat ÖZGEN, *Türkiye'de Basının Gelişimi ve Sorunları*, 32- 34.

¹⁵⁶ Bkz. (150), ÖZGEN, 30.

¹⁵⁷ Sovyetlerin Türkiye topraklarından hak talep ettiğini açıklaması üzerine Hüseyin Cahit'in 3 Aralık 1945'te kaleme aldığı "Kalkın ey ehli vatan" makalesi ve bazı resmi çevrelerin desteği ile ayaklanan gençlik Tan Gazetesi ve komünist olarak değerlendirdikleri gazeteleri ve dergileri basıp makineleri tahrip ederek yayın yapmalarına engel olmaya çalışmıştır. Ayrıntılı bilgi için Bkz.(121), KOLOĞLU, 101.

Cumhuriyet'in ilanından sonra halifenin yanında yer alan İstanbul basınından hilafetin kaldırılacağını anlayan kimi yazarlar Ankara hükümetini ve Cumhuriyet' i eleştiri bombardımanına tutmuşlardır. Diktatörlük doğduğuna dair imaları, Ankara hükümetini ve cumhuriyeti eleştirileri sebebiyle, güvenilir ve sadık bir gazetenin İstanbul'da faaliyete geçirilmesi düşünülmüştür¹⁵⁸. Alanında deneyimli, hükümeti ve Cumhuriyet ilkelerini benimsemiş biri olması gereken gazete sahibini çok da uzakta aramaya gerek kalmamıştır. Yunus Nadi, Sevr Antlaşması'nın ağır şartlarına bir başkaldırı olarak Anadolu'da sürdürülen Milli Mücadelenin desteklenmesi ve Mustafa Kemal'in görüşlerinin anlatılmasında önemli bir araç olarak kullanılmış olan gazetesini barış döneminde Cumhuriyet rejimini anlatmak ve çatlak sesleri susturmak üzere tekrar açmak istemiştir. Mustafa Kemal'in milletvekili olarak mecliste görevi olan, ayrıca en yakın arkadaşlarından biri olarak güvenilirliği ve gazetecilikteki deneyimi sebebiyle Yunus Nadi' ye “Nadi Bey, sen Yenigün yerine Cumhuriyet adlı bir gazete çıkar” demesi üzerine mecliste rejimi savunduğu gibi İstanbul'da da savunmak üzere Cumhuriyet gazetesinin kurulmasına karar verilmiştir¹⁵⁹. Cumhuriyet gazetesi kurucularından ve ilk baş yazarı olan Yunus Nadi, Zekeriya Sertel ve Nebizade Hamdi ile birlikte 10'ar binlik sermaye ile kurdukları gazetelerini İttihat ve Terakki Partisi'nin eski binası olan pembe konakta vücuda getirmişlerdir. Bir süre sonra anlaşmazlık yaşadıkları sebebiyle ortaklık bozulmuş ve Yunus Nadi yönetiminde tek kalmıştır.

Yunus Nadi İkdâm gazetesinde yazı işleri müdürlüğü, Selanik'teki Rumeli gazetesinde baş yazarlık, Tasvir-i Efkar gazetesinde yazı işleri müdürlüğü ve baş yazarlık yapmıştır¹⁶⁰. 2 Eylül 1918'de Yenigün gazetesini İstanbul'da kurmuş, işgal kuvvetlerinin İstanbul'u işgalinden sonra gazetesini Anadolu'ya taşıyarak 20 Ağustos 1920'den itibaren 'Anadolu'da Yenigün' adıyla çıkarmaya devam etmiştir. Yaptığı yayınlarla Kurtuluş Savaşı ve yeni Türk devletinin kurulmasını desteklemiştir¹⁶¹. Milli mücadele bilinci oluşturmak adına hali hazırda Yenigün gazetesini çıkaran Yunus Nadi, yapılmakta olan devrimlerin de mecliste ateşli bir savunucusu olmuştur.

¹⁵⁸ Tevfik ÇAVDAR, **Demokrasi Tarihi**, 289.

¹⁵⁹ “Leyla Uşaklıgil Anlatıyor: İngilizler Eve Geldi ve...”, 7.

¹⁶⁰ Bkz.(126), İNUĞUR, 64.

¹⁶¹ Orhan ERİNÇ, “Nice 90 Yıllara”, s.3.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 1. dönem Muğla- Menteşe, 2. ve 6. dönem Muğla milletvekili olarak bulunmuş, Teşkilatı Esasiye'yi hazırlayan kadro arasında yer almıştır¹⁶².

Cumhuriyet gazetesinin yayın anlayışı, okuyucu taleplerini göz önünde bulundurularak oluşturulmak istenmiş ve okuyucunun beklentilerini tanımlamak için anket yöntemi ile bilgi toplanmaya çalışılmıştır. Anketle birlikte yapılan açıklamada "Cumhuriyet, Türkçe yevmi gazete, İdarehanesi İstanbul Cağaloğlu'nda, yakında sabahları yayımlanacak Cumhuriyet gazetesi, şimdiye kadar Türkiye'de çıkmış gazetelerin en güzeli ve en mükemmeli olmak emelindedir. Bu emelini temin için okuyucularımızın arzu ve ihtiyaçlarını tatmin edebilmek mecburiyetinde bulunduğuna kaniiz. Okuyucuların bugünkü gazeteler tarafından tatmin edilmemiş birçok ihtiyaçları olduğuna emin olduğumuz için bu arzu ve ihtiyaçların tespit ve takdiri ve onların mümkün olduğu ölçüde tatmini elzem vezaruridir. Herşeyden önce halkın ve okuyucuların fikir ve hissiyatına makes olmak isteyen Cumhuriyet'in bu olgunluğa ulaşmasında siz de aşağıdaki soruları cevaplandırmak suretiyle yardım edebilirsiniz. " ifadeleri ile okuyucunun talebine uygun bir gazete çıkarılmasının hedeflendiği görülmektedir. Gazetenin adı, kurulmadan dahi birçok eleştiriye sebep olmuş, Cumhuriyeti desteklemekten vazgeçilmeyecekse de adının değiştirilmesi tavsiyelerinde bulunmuştur. Bu sebepledir ki okuyucunun desteği ve beklentisinin karşılanarak hoşnut edilmesi ayrıca önem taşımıştır. Yunus Nadi ve ekibi okuyucunun kendilerinden beklentilerini anlayabilmek ve mükemmeliyeti yakalayabilmek adına yayınladıkları anket sorularının cevaplanarak gazeteye postalanmak suretiyle toplanan veriler içeriğin geliştirilmesinde etkili olmuştur¹⁶³.

Yapılan ön çalışma sonrası yayına hazır hale gelen gazete, 7 Mayıs 1924'te basılan ilk sayısında okuyucuya gazeteyi tanıtırken " Cumhuriyet' in siyasi programı, isminin anlamı ve onu yayınlayanların siyasi hayatlarıyla belirlidir. Cumhuriyet, Türkiye'de büyük mücadeleler sonucunda elde edilmiş tarihi bir zorunluluktur. Biz

¹⁶² “Yunus Nadi Bey”, 217.

¹⁶³ Anket soruları için Bkz. EK 1.; Bkz.(126), İNUĞUR, 64-65.

elde edilen bu amaç uğrunda fiilen çalışmış insanlarız. Memlekette bu muzaffer ve galip fikrin çok kuvvetli taraftarları vardır... Cumhuriyet memlekete mal olmuş bir fikirdir. Biz onun temsilcileri ve koruyucusuyuz. Bu temel düşünce göz önünde tutulduktan sonra kesin olarak söyleriz ki, gazetemiz ne hükümet gazetesi ne de bir parti gazetesidir. Cumhuriyet sadece Cumhuriyet'in, daha bilimsel ve kapsayıcı ifadesi ile demokrasinin savunucusudur. Cumhuriyet ve demokrasi fikir ve esaslarını çiğneyen, yıkan ve yıkmaya çalışan her kuvvetle mücadele edecektir. Memlekette halkın halk için idaresi bizim idealimizdir ve biz yalnız bu idealin esiriyiz: başka hiçbir kuvvetin değil. Bize göre gazete, sahiplerinin değil okuyucunun malıdır. Okuyucu her şeyden önce gazetesinde tarafsız ve ön yargılara göre yorumlanmamış haberler görmek ister " ifadelerini kullanan Yunus Nadi, zamanla teker teker gerçekleşen inkılapları da gazetenin ilkeleri arasına dahil etmiştir¹⁶⁴. Cumhuriyet rejimini savunurken aynı zamanda hükümeti ve CHF' yi savunması, Yunus Nadi' nin de CHF'nin ve meclisin bir parçası olması sebebiyle “parti gazetesi olmadığına”, bağımsızlığına dair yapılan açıklamanın pek de tatmin edici olmadığı söylenebilmektedir.

Gazete, planlandığı üzere İstanbul'da hilafet propagandalarına karşı Cumhuriyet'in savunucusu olmak ve rejimi halka tanıtip sevdirmek için yayın yapmıştır. Türkiye'de yapılan devrimlerin yurt dışında da anlatılması için kurulan Le Republique gazetesi de 25 yıl boyunca Cumhuriyet gazetesi gibi hükümet sözcülüğü ve devrimlerin savunuculuğunu yapmıştır.¹⁶⁵ Nadir Nadi, babasının gazeteyi kurma gayesinden bahsederken gazetede ki köşesinde “...Hedef halkın, halk tarafından, halk için idaresini sağlamaktır. İşte Cumhuriyet, bu ilkenin gerçekleştirilmesine yardımcı olmak üzere Atatürk'ün önerisiyle kurulmuş, 7 Mayıs 1924 günlü ilk sayısında da bunu açıkça ilan etmiştir.” ifadelerine yer vermiştir¹⁶⁶.

Cumhuriyet gazetesi hükümete ve rejime hizmet adına yapılan devrimlerin halka benimsetilmesinin yanında atılacak önemli adımların öncesinde kamuoyu

¹⁶⁴ Nadir NADİ, “Cumhuriyet'i Okurlara Takdim”, 4.

¹⁶⁵ Bkz.(126), İNUĞUR, 68.

¹⁶⁶ “Nadir Nadi”, 1.

oluşturmuştur. Örneğin tatil gününün cuma yerine pazar günü olması gerektiğine dair yazılar yazmış, değişiklik yapıldığında verilecek tepkiyi azaltmıştır. Latin alfabesine geçiş sürecinde diğer gazete ve dergilerden önce karma yayına başlamış, eski ve yeni alfabeyi bir arada kullanarak halkın alışmasını temin etmiştir. Arap harflerinin yerine Latin harflerinin kullanılmaya başlanması ile tirajın düşerek gelirin azalması, yeni makine ve teçhizat alımı, diğer yazılı basın unsurları gibi Cumhuriyet gazetesini de ciddi derecede zorlamıştır. 8 sayfalık gazete, İkinci Dünya Savaşı sebebiyle yaşanan kağıt kıtlığı nedeniyle 4 sayfaya inmiş, tirajı ciddi şekilde düşmüştür. Öyle ki ancak 10 yıl sonra tirajı 25 bine, 1939'da 62 bine çıkmıştır¹⁶⁷. Basının kriz dönemini kolay atlatması için birkaç yıl süre ile gazetelere devlet yardımı sağlanmıştır. Cumhuriyet gazetesinin bu sıkıntılı süreci daha kolay atlatması için Atatürk, Yunus Nadi'ye İş Bankasındaki kendi hesabından vadesiz ve faizsiz borç vermiş, tahsilatı Yunus Nadi'nin vefatından sonra ailesi tarafından yapılmıştır. Nadir Nadi, Atatürk'ün verdiği borcun ödendiği ancak vefa borcunu ödemenin mümkün olmadığını sık sık dile getirmiştir.¹⁶⁸

Ülkenin uygarlık yolundaki atılımlarını desteklemek ve kadına verdiği değeri göstermek amacıyla düzenlenen güzellik yarışmaları büyük ses getirmiştir. Uzun süre gazetede tam sayfa haberlerine yer verilerek gündemde tutulan güzellik yarışması, ideal Cumhuriyet kadınının inşa sürecinde rol oynamış, kadın ve çocuk bakımı köşelerinde tasarruftan ev dekorasyonuna kadar farklı birçok konuda bilgi verilmiş, zevkli, bilgili aynı zamanda anaç cumhuriyet kadını inşa edilmeye çalışılmıştır. Okuma yazma bilmeyenler için ekler¹⁶⁹ yayınlarak eğitimci rolüne de bürünen gazete, ideal Cumhuriyet toplumu için her sınıfa, her bireye ulaşmayı hedeflemiştir. Yunus Nadi, gazetesine kadınları, gençleri, çocukları da çekecek bölümler ekleyerek onların da 'medenileşmesini' sağlamaya çalışmıştır. Batı uygarlığına erişmede araç olarak kullanılacak ansiklopedilerle halkı tanıştırmış, 1932 yılında Hayat ansiklopedisinin neşriyatı başlamıştır. Ansiklopedi kelimesinin ilk kez kullanıldığı dönemde Yunus Nadi ansiklopedilerin gerekliliğine dair yazısında “...beşeriyetin

¹⁶⁷ [https://tr.wikipedia.org/wiki/Cumhuriyet_\(gazete\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/Cumhuriyet_(gazete)), 01.08.2016.

¹⁶⁸ “Atatürk Cumhuriyet'e Borç Veriyor.”, 5.

¹⁶⁹ [https://tr.wikipedia.org/wiki/Cumhuriyet_\(gazete\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/Cumhuriyet_(gazete)), 01.08.2016.

bugün ulaşabileceği bilgi derecesini en faydalı şekillerinde derli toplu olarak bize verebilecek, hepimiz için tedariki kabil, başka bir vasıtaya ihtiyaç vardır. Bu vasıta ansiklopedidir... Bugünün hayatında medeni insanın varlığı ancak eli altında bulunacak bir ansiklopedi ciltleriyle tamam olur desek hata olmaz.” ifadeleri ile batılı yaşama entegre olabilecek kültürel seviyeye ulaşılmasını gazetesine vazife bildiğini aktarmıştır¹⁷⁰. Hayat ansiklopedisi yazarları arasında Cumhuriyet Gazetesi kurucularından olup anlaşmazlık sebebiyle gazeteden ayrılan Zekeriya Sertel de bulunmaktadır.

Kültürel bir gelişme olarak değerlendirilecek bir diğer unsur da gazetenin sayfalarında yer verilen karikatürlerdir. Tanıtım yazısı ile verilen anket sorularında da yer verilen karikatürler, gazetenin olmazsa olmazları arasında yer almıştır. Özellikle 1920- 1944 yılları arasında Cemal Nadi' nin çizdiği 'Amca Beye Göre' adlı karikatür köşesi, markalaşmış, gündeme mizahi bir eleştiri katmıştır¹⁷¹.

Cumhuriyet, ilk sayısında belirttiği ilkelerine sadık kalmış, yayına başladığı dönemlerde 7 bin tiraja ulaşmıştır. Yazar kadrosu Yunus Nadi, Ziya Gökalp, Aka Gündüz, Yakup Kadri, Selim Sırrı, Nebizade Hamdi, Kemal Salih gibi ünlü ve güçlü kalemlerden oluşmaktadır. Cenap Şahabettin, Kemal Ragıp, Ahmet Rasi, Halit Ziya, Selahattin Enis, Vedat Nedim, Mehmet Fuat, M. Agah, Ahmet İhsan, Feridun Osman, Hüseyin Rahmi, Mümtaz Faik de sonraları bu güçlü kadroya dahil olmuşlardır¹⁷².

Sıkıyönetim komutanlığının kararı ile yaşanan kapatmalardan, cumhuriyete sağladığı araçsallık, ve kurucusunun Mustafa Kemal'in yakın arkadaşı ve Dış İşleri Komisyon Bakanı olmasına rağmen, Yunus Nadi' nin gazetesi Cumhuriyet bile uzak duramamıştır¹⁷³. Cumhuriyet gazetesi de gazete kapatma cezalarından nasibini almıştır. Devletin genel politikasına aykırı yayın yaptığı için gazete 29 Ekim 1934'te 10 gün süreyle ve 11 Ağustos 1940- 8 Kasım 1940 tarihleri arası 90 gün süreyle, devletin dış politikasına aykırı yayın yaptığı için ise 7 Aralık 1941 günü 1 gün süre

¹⁷⁰ “Cumhuriyet’in Toplumdaki Öncü Rolü”, 8.

¹⁷¹ Turgut ÇEVİKER, “Cumhuriyet’in Mizah Kültürümüze Katkıları”, 40.

¹⁷² Bkz.(126), İNUĞUR, 68.

¹⁷³ Bkz.(121), KOLOĞLU, 81.

ile kapatılmıştır¹⁷⁴. 1945'te Yunus Nadi' nin vefatı sebebiyle başa geçen oğlu Nadir Nadi¹⁷⁵ döneminde bu kapatma cezaları daha sık yaşanır hale gelmiştir. Kapatmaların sıklaşmasını İnönü ve Nadir Nadi arasındaki gerilime bağlamak mümkündür. 2. Dünya Savaşı döneminde yazdığı yazılar sebebiyle Almanya taraftarı olarak anılmaya başlayan Nadir Nadi, Nazi taraftarı olmakla itham edilmiştir. Yunus Nadi ve Nadir Nadi Almanya'dan para almakla suçlanmış, basın ve iktidardan hemen herkes Nadir Nadi' ye karşı cephe almıştır.¹⁷⁶ Nadir Nadi o dönemde eleştirilere verdiği cevaplarda ve yazdığı kitaplarda Nazi taraftarlığını ve para aldıkları iddialarını kabul etmemiş, yaşanan gerilimli süreçten sonra kendi deyimiyle “suya sabuna dokunmayan” yazılar yazmıştır.

Nadir Nadi, Cumhuriyet Gazetesi'nin yayın hayatına girmesiyle İstanbul'a gelen ünlü sanatçılarla röportajlar yaparak giriş yaptığı gazetecilik hayatına resmen başladığı yılı 1930 olarak belirtmektedir. 1935 yılında Cumhuriyet' te köşe yazarı olmuş, 1 Nisan 1936'da ilk baş yazısı yayınlanmıştır.¹⁷⁷ Verdiği bir demeçte “Türkiye gibi gelişecek olan bir ülkede basının görevi halkın düşünce seviyesini yükseltmek olmalıdır¹⁷⁸” diyerek babasından devraldığı eğitici gazetecilik çizgisini takip ettiğini göstermiştir. Yine babasının mirası olarak Türklük odaklı yazılarla ulus devlet çerçevesinde yayıncılığa devam edilmiştir. Cumhuriyete hizmet etmesine ve Nadir Nadi' nin Demokrat Parti' nin Muğla bağımsız milletvekili olarak seçilmesine rağmen, gazetesinin sansüre maruz kalmasını engelleyememiştir¹⁷⁹. Tek parti döneminde çıkarılan yasalar ile susturulan sadece basın olmamış, başta Kürtler olmak üzere etnik grupların homojenleştirilmesi de amaçlanmıştır. Hükümet yanında

¹⁷⁴ Bkz.(126), İNUĞUR, 72.

¹⁷⁵ Cumhuriyet Gazetesinin özelliklerinden biri olarak başyazarlarının çok uzun süre gazetenin başında olmasını saymak mümkündür. Kurulduğu günden bu yana gazetenin başyazarlığını Yunus Nadi' nin (1924-1945) ve Nadir Nadi' nin (1945- 1991) yönetimi elinde tutması, gazetenin çizgi değiştirmemesinde etkili olmuştur.

¹⁷⁶ Yunus Nadi, Nadir Nadi'ye ve Cumhuriyet Gazetesi'ne yapılan bu saldırı ve iftiralar karşısında durumu izah etmek için İsmet İnönü ile görüşmeye Ankara'ya gitmiştir. Ankara Garı'nda İsmet İnönü, kendisini karşılamaya gelen kalabalık içinde Yunus Nadi' ye “sen biraz dur” diye seslenmiş, kalabalık dağılınca Yunus Nadi' ye dönüp ve çok sert bir şekilde “ticari maksatlar uğruna siyasi yazılar yazılmasına müsaade edemem” demiştir. İnönü, Yunus Nadi' nin anlatılanların doğru olmadığına dair savunmasını dinlememiştir. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Nadir NADI, **Perde Aralığından**, Akt. Filiz Gülsevin, **Demokrat Parti Döneminde Nadir Nadi Gazeteciliği**, 7.

¹⁷⁷ Ali Sirmen: **Nadir Nadi Cumhuriyet'i Anlatıyor**, Cumhuriyet, 11 Mayıs 1981.

¹⁷⁸ Muzaffer YAZICI, **Basın Doğru dürüst Çalışmadığı için Tiraj Kaybediyor**, 36-38.

¹⁷⁹ <http://www.biyografi.net/kisiyrinti.asp?kisiid=1469>, Çevrimiçi 28.07.2016.

yer alan resmi gazete Hakimiyeti Milliye gazetesi ve '*resmi olmayan resmi gazete*' Cumhuriyet gazetesi muhalif basınla yazıları aracılığıyla tartışarak hükümetin uyguladığı baskı ve şiddet politikalarını desteklemişlerdir.¹⁸⁰ İstanbul'daki en önemli gazete ve dergilerden sekizi kapatılmış, ulusal gazete olarak geriye sadece Ankara'daki Hakimiyeti Milliye ve İstanbul'daki Cumhuriyet gazetesi kalmıştır. Kapatılan yayınlardan sonra mevcut yasakların da etkisiyle tek sesli bir yayıncılık ortamı sağlanmıştır. Basının özgür yayıncılık yapamayışından Nadir Nadi de rahatsız olmuş ki bir demecince şöyle yakınmaktadır:

“‘Milli Şefe, hükümete ve CHF' ye dil uzatmak yasaktı. Hükümetin genel tutumu hiç bir şekilde tenkit edilemezdi. Her gün oh ne iyi ediyorsunuz, bundan iyisi can sağlığı! diye yukarıya alkış tutacaksın. Baştaki sağa sapsa sen bir adım arkadan sağa, sola sapsa yine bir adım arkadan sola. O yerinde durursa sen de olduğun yerde mihlanacaksın; yürürse yürüyeceksin, hep arkadan...”¹⁸¹ Demeçten de anlaşılacağı üzere yayın yapabilen sayılı kuruluşlardan biri olarak geride kalmak Nadir Nadi' yi tatmin etmemiş, özgür gazetecilik yapmanın eksikliği hissedilmiştir.

İstanbullu gazetecilerin çoğu İstiklal Mahkemelerinde yargılanıp beraat etmiş ancak yayın organlarının tekrar faaliyete geçmesine izin verilmemiştir.¹⁸² Gazetecilerin, hükümetin izin verdiği alan haricinde kalem oynatmasına izin vermeyen sansür uygulamaları, Hıyaneti Vatanîye ve Takriri Sükun Kanunları bağlamında yargılanan gazetecilerin sürgün edilmesine, tutuklanmasına yol açtığı gibi bazen de ceza süreleri dolduktan sonra yayın hayatına dönmesini engelleyen bir araç olarak kullanılmıştır. Örneğin Hüseyin Cahit, bir buçuk yıllık cezasından sonra Çorum'dan İstanbul'a dönünce Yunus Nadi ile Stendhal' in Parma Manastırı adlı eserini çevirmek üzere anlaşınca, gazetenin eserin reklamını yayınlamaya başlaması ile hükümetin baskısı da artmıştır. Cumhuriyet Gazetesi bu baskılara eserin ilk sayısını yayınlayabilecek kadar dayanabilmiş ve ardından yayını kesmiştir.¹⁸³ Ankara'dan gelen yayın kesme emri üzerine yüz elli sayfalık çeviri gibi basının

¹⁸⁰ Bkz.(153), ÇAVDAR,312.

¹⁸¹Nadir NADİ, **Perde Aralığından**, Akt. Bkz.(23), YETKİN, 217- 218.

¹⁸² Eric Jan ZURCHER, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, 250.

¹⁸³Bkz.(128), KABACALI, 140.

özgürlüğüne dair taşınan umut kırıntıları da çöpe gitmiştir. Politik bağlantıları olan Cumhuriyet gazetesinde dahi içeriğe bu denli müdahale olması, diğer gazete ve dergilerde uygulanan sansürün şiddetini anlamaya yeterlidir. Ayrıca her içeriğin devletin farklı aygıtlarınca takip edilmesi, devlet politikasına ve söylemine ters yayın yapılamaması, Çingenelerin gazetede ele alınış biçimleri üzerinden devletin tutumunu ortaya çıkarmaya yarayacak bir çalışma yapmayı mümkün kılmaktadır.

Cumhuriyet Gazetesi, Yenigün Gazetesinin devamı olarak ele alındığında Bağımsızlık Savaşı ve yeni devletin kurulması sürecine birebir tanık olmuştur. Devletin kurucu gücü ile yakın ilişkide olması, milli mücadeleyi yaptığı yayınlarla destekleyip Cumhuriyet adı ile yeniden kurularak Cumhuriyet rejiminin savunuculuğuna soyunması sebebiyle dönem koşullarını anlamakta Cumhuriyet Gazetesi'ndeki verilerden faydalanılmıştır. Bu amaçla gazeteye dair bilgilerin yer aldığı bölüme genişçe değinilmiştir.

5. CUMHURİYET GAZETESİNDE ROMANLAR

Söylem, bilgi aktarımını sağlayarak ideolojilerin yeniden üretilmesi ve canlı tutulmasında büyük rol oynamaktadır. İdeolojik düşüncelerin çoğu, çevreden, günlük konuşmalardan, kitle iletişim araçlarından temin edilmektedir¹⁸⁴. Zihin yapısına nüfuz etmiş olan söylemler, günlük hayatın algılanmasında kılavuzluk ederken, olaysal bellekte temsil edilen zihinsel modeller aracılığıyla ideolojiye dönüşmektedir¹⁸⁵. Karşılaşılan bir ifade, içerdiği modeller ve örtük söylemler sayesinde mevcut olandan kat kat daha fazla bilgi içerebilmektedir. Satır aralarında gizli olan anlam yorumlanarak, asıl ifade edilmek istenenlere ulaşılabilir. Örtük anlama ulaşmak için kullanılan, Van Dijk' ın oluşturduğu eleştirel söylem analizi, siyasal ve sosyal bağlamın incelenmesi üzerine yoğunlaşan bir yaklaşımdır ve kimlik, farklılık, öteki tartışmalarını da içine alan oldukça geniş bir kavramsal ve metodolojik çerçeve sunar¹⁸⁶. Van Dijk'a göre haber, kamusal söylemin bir parçası olduğu için değerlidir. Çözümleme, ifadelerin gramer yapısı üzerinden yapılan sentatik ve söylemi bir bütün olarak ele alan semantik çözümleme yöntemlerine ayrılmaktadır. Yapı çözümlemesinde ise makro çözümleme söz konusu olduğunda başlıklar, spotlar, haber kaynakları, görseller¹⁸⁷, olay taraflarının ele alınışı incelenirken mikro çözümlemede sözcük seçimleri, retorik kullanımı, aktif/ pasif cümle yapıları göz önünde bulundurulmaktadır¹⁸⁸.Yapılan bu çalışmada Teun Van Dijk' ın geliştirdiği eleştirel söylem analizi kullanılmakla birlikte tek bir başlık dikkate alınmamıştır. Yapılmış bir incelemede makro ve mikro çözümleme, sentatik ve semantik çözümleme ile harmanlanarak uygulanmıştır. Haber seçimleri rasgele

¹⁸⁴ Bkz.(120), ÖZER, 53.

¹⁸⁵ Bkz.(2), VAN DIJK, 35.

¹⁸⁶ VAN DIJK'tan Akt. Gözde DOĞAN YALÇINER, **Eleştirel Söylem Analizi Çerçevesinde Avrupa Birliği'nde Kültürlerarası Diyalog**, 11.

¹⁸⁷ Görseli anlamlandırabilmek için bakışı anlamlandırmak gerekir. Bakış, kaba kuvvete dayanmayan gözetim araçlarından, toplumsal fenomen ve nesneler hakkında bilgi ediniminin yolu olarak bilimsel gözlem, bilgiye ulaşmayı sağlayan teknolojik gelişmelere kadar uzanan geniş bir pratikler silsilesinin dayandığı “karanlıkta olanı” açığa çıkarma fikrinin en temel gösterenidir. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Umut Tümay ARSLAN, **“Görsel Olanı Okumak: Eleştirel Görsel Okur- Yazarlık”**, 42.

¹⁸⁸ Bkz.(120), ÖZER, 83-86.

yapılmamış, var olan ötekileştirici söylemlerle ilintilendirilebilecek haberlerin analizine öncelik verilmiş, eldeki veride hangi çözümleme yöntemi uygun olacaksa o bağlamda analiz yapılmıştır.

Cumhuriyet Gazetesinde 01 Ocak 1929 – 14 Mayıs 1950 tarihlerini kapsayan zaman aralığında farklı etnilere dair elde edilen verilere bakıldığında 13.049 “Yunan”, 7.559 “Bulgar”, 6.127 “Arap- Arab” verisine ulaşılmaktadır. “Ermeni” kelimesi 2.157 kez tekrarlanırken doğuda yaşanan isyanlara rağmen “Kürt-Kürd” kelimelerinin 1000’den az olması dikkat çekicidir. Temasın sık olduğu gruplara dair verilerin daha fazla olması olağan karşılanırken “Kürt- Kürd” örneğinde görmezden gelme- görünürlüğü azaltma çabası olduğu yorumu yapılabilmektedir

Belirtilen tarih aralığında 'Çingene', 'Kıpti', 'Çingen' kelimelerini içeren 1379 adet veri bulunmaktadır. Bu veriler içinde 'Çingene', 'Çingen', 'Kıpti' kelimeleri yer alan dans gösterisi, opera, tiyatro, sirk ilanları ve birkaç kozmetik ürünü reklamı, bulmaca sorusu, haber ya da hikayeleri içermektedir. Verilerin sadece 13’ünde mağdur olarak verilen Çingeneler/ Kıptiler, genel olarak suçlu, erdemsiz, gülünç taraf olarak kaleme alınmıştır. 77 veride Çingeneler/ Kıptiler hakaret ile birlikte anılarak doğrudan ayrımcı bir söylem oluşturulurken, diğer yazılarda örtük, ima yoluyla, noktalama ve kullanılan görsel aracılığı ile dışlanmışlardır. Başlığın 'Çingene', 'Kıpti' kelimelerini içerdiği 30 adet veri bulunmaktadır.

“Çingenelere Kıymayınız İşin Alayı”, 27 Ocak 1930.¹⁸⁹

Spotta Sulukule' nin kaldırılacağı haberi bilgi arttırımı yolu ile verilirken Çingeneler’e dair bilgiler genelden özele doğru işlenmiştir. Çingene kültürüne ait

¹⁸⁹ Agah İzzet, “Çingenelere Kıymayınız İşin Alayı”, Cumhuriyet Gazetesi, 27 Ocak 1930, 3; Yazar Agah İzzet Ocak 1930- Mart 1931 tarihleri arasında Cumhuriyet Gazetesi’nde yazarlık yapmıştır. <http://www.cumhuriyetarsivi.com/katalog/192/yazar/15277-AGAH+%C4%B0ZZET/1930.xhtml> , 10.08.2016.

öğelerde örtmece yöntemi kullanılmış, alt başlıkta bu niyet “-İşin Alayı-” kullanımı ile açıkça belirtilmiştir.

“...Demek orijinal Çingene tipi yok olacak. Ne yazık...Yağız tenli, burma bıyıklı, iri kemikli Çingene erkeği,...” ifadesiyle tipik bir Çingene erkeği tanımlanmaya çalışılmıştır. Çingene kadını için de erkeğine olduğu gibi tipolojik bir tasvir yapılarak “...esmer tenli, parlak derili...Çingene kızı...” ifadeleri ile esmerliğin vurgulanması, ten rengi üzerinden ayrımcılık yapıldığını göstermektedir.

“...Çingene,... medeniyetin bütün konforlarından... müstağnidir. Medeni ve melankolik zevklerin icat ettiği renklere bile iltifat etmez...” ifadeleri Çingenelik ve yabaniliği, zevksizliği örtüşürmektedir.

“...ayı oynatılmasını yasak ettiler!... Çingene evlerinde aile efradından biri gibi muamele gören zavallı ayıcıklar, bu memnuniyetten kim bilir ne büyük zarar görmüşlerdir”. Yazar hayvan hakları cemiyetince yasaklanan ayı oynaticılığı ile halkın bu zevkten mahrum edildiğini söyleyerek yaptığı ironi ile aslında hoş olmayan görüntüden kurtuldukları için sevinmektedir. Kurduğu karşı gerçeklik ile yazar hayvan hakları derneğinin yaptığı atılımın ayıya fayda değil zarar getirdiğini yorumuna eklemiştir. Aileden biri olma şansını kaybeden ayıların mağdur edildiğine değinerek örtmece yaparken aslında üç beş fıstık için oynamak zorunda bırakılan ayılar için sevindiği belli olan yazar, ayı oynaticılığı, sepetçi, satıcı, dansöz olarak nitelendirdiği Çingeneler hakkında bilgi verirken aktör tanımı yapmıştır.

Fiziksel özellikleri ile anılan Çingene kadını için metnin başlarında kullanılan “beyaz dişli, siyah ve derin bakışlı, dolgun göğüslü, yuvarlak göbekli Çingene kızı...” ifadeleri yerini metnin devamında “Çingene güzeli” ve “Çingene dilberi”ne bırakmıştır. Kullanılan “hiç de yabana atılacak bir *mal* değildir, belki cana can katan bir *nesne*dir” ifadesinde *mal* ve *nesne* diye bahsedilmesi, muhatabı basitleştirmiştir. Cansız varlıklar için kullanılan *nesne* ve *obje* kelimelerinin seçimi Çingenelerin

insani vasıflardan noksan tutulduğunu düşündürmektedir. Bir diğer cümlede “katmerli gerdanını, dolgun göğsünü, yuvarlak göbeğini titrete titrete zillerini şıkırdatan bir Çingene dilberinin coşturucu oyunu...” şeklinde fiziksel özellikleri erotize edilerek işlenen Çingene kadını dansözlükle özdeşleştirilmiştir. Çingene kadını cinsel bir obje olarak ele alınırken yüceltilirken, yaptıkları dans, yaşam tarzları, zevkleri(yazarın iması ile zevksizlikleri) yerilmiştir. Çingene dansını “Emin olunuz! Bir gün gelecek, bütün modern salonlarda şimdiki manasız, zevksiz tepinmelerin yerine Çingenelerin kıvrak ve fıkırdak oyunları kaim olacak! Hem niçin olmasın? Çingene, çarlestonla emsali oyunları icat eden kuzguni Araplardan daha mı az zevk sahibidirler?..” cümlelerini sarf ederek yine ima yoluyla zevksiz bulduğunu ima eden yazar yine karşı gerçekliğe başvurmuştur.

“Çingene Ruhu: Başı Sıkışınca Tutup Karısını Satmış”¹⁹⁰

Fransa'da gerçekleşen olayda bir Çingene erkeği karısını başka bir adama satmak için anlaşmış, anlaşma bozulunca arbede çıkmış, satılık kadın kocasına iade edilmiştir. Haber “Çingene Ruhu!” başlığı ile verilmiş, genelleştirme yapılmıştır. Olayda adı geçen kişilerin Çingene olması ile durum tüm Çingeneleri bağlar nitelikte verilmiştir.

¹⁹⁰ “Çingene Ruhu Başı Sıkışınca Tutup Karısını Satmış”, Cumhuriyet Gazetesi, 03 Şubat 1930, 5.

Resim 1. Kocası Tarafından Satılan Kadın

“Başı Sıkışınca Tutup Karısını Satmış!” spotu ile genelden özele doğru ayrıntılandırma yoluna gidilmiş, enformasyon arttırımı yöntemi kullanılmıştır. Üst başlık olmadan olayın failine dair hiç bir bilgi içermeyen alt başlık ile “karısını satmış” olmanın etnik bağlamda normalleştirildiği görülmektedir.

“Fransa Şalan' da yaşayan Çingenerler arasında çok garip bir vak'a olmuş. Bu Çingenerlerin biri bir gün karısını bir diğerine satmaya muvafakat etmiş, pazarlık yapılmış, her iki taraf da 100 franga anlaşılmışlar, fakat biraz sonra müşteri kadını kocasına iade etmiş ve ... 100 frangı tesviye etmemiştir. ...kavga başlamış... her iki Çingenenin mensup olduğu kabileler de iştirak etmiştir. Mesele zabitanın müdahalesi ile yatıştırılmış, satılan kadın kocasında kalmıştır.”

Haberde Çingenerler için kadın alıp satmak sıradan bir hadise olarak aktarılmıştır. Ailesine sahip çıkmayan, namus kavramından yoksun ve kavgacı nitelendirmeleri örtülü şekilde yer alan Çingenerler olumsuz nitelendirmelerle birlikte verilmiştir. Haberde pazarlık yapan ve kavgaya karışanların eylemleri aktif, zabitanın

müdahalesi ve mevzu bahis olan kadın pasif dille aktararak sorumluluk alış veriş yapanlara ve kabilelerine yüklenmiştir. Kadının olayda hiç bir söz hakkı olmadığı, alınıp satılan bir meta olarak görüldüğü makaleden anlaşılmaktadır. “satılan kadın kocasında kalmıştır” kullanımı söz konusu kadının bir yük olarak değerlendirildiğini göstermektedir.

Makalede inandırıcılık ögesi olarak, satıldığı ve kavga sonrası kocasına kaldığı iddia edilen kadının fotoğrafına yer verilmiştir. Stüdyo çekimi olduğu anlaşılan ve olayla pek de örtüşmeyen fotoğraf için seçilen pozda kadının masumiyeti ve mağduriyeti ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır. Fotoğraf alt yazısında “Satılan kadın” ifadesi haricinde başka bilgi bulunmamakla beraber pasif kullanım ile olayların kadının iradesi dışında geliştiği çıkarımını yapmak mümkündür..

Kanunu ve devleti temsilen adaleti sağlamak üzere orada bulunan zabitanın pazarlık yapanlar hakkında işlem yapılmamasını iki şekilde ele almak mümkündür. Birincisi, Çingenelerde eşini ya da herhangi bir kadını satmanın hiçbir cezai yaptırım uygulamaya gerek görülmeyecek kadar normal bir davranış olduğuna zabitanın da kanaat getirdiği şeklinde yorumlanabilir. İkinci seçenek ise haberde verilen stüdyo fotoğrafı haricinde alıntı, kaynak gibi inandırıcılığı sağlayan unsurların olmamasına dayanarak manipülatif haber yapıldığıdır.

“Fransa Şalan' da yaşayan Çingeneler arasında çok garip bir vak'a olmuş...Hayret etmemeli, Çingene ruhu bu!” Haberin spotunda yaşanan olayın garipliğine vurgu yapılsa da kullanılan son cümle ile bu gariplik Çingenelikle ilintilendirilmiş, kadın alıp satmak Çingeneler örneğinde basitleştirilmiştir.

Kitap, ansiklopedi ve sözlüklerde fuhuş ve kadın alım satımı ile ilintilendirilen Çingeneler hakkındaki maddelerin yazılmasından çok önce yayınlanan bu yazının, Çingenelerin damgalanmasında etkili olduğu söylenebilir.¹⁹¹

¹⁹¹ Önceki bölümlerde Çingenelerin kitap, ansiklopedi ve sözlüklerde fuhuşla ve kadın pazarlamakla ilintilendirildiğine dair maddeler yer almaktadır. Ayrıntılı bilgi için Bkz.(106).

“Çingenelerin Teveccühü”¹⁹²

Haberde 27 Ocak'ta gazetede yayınlanan “Çingenelere Kıymayınız -işin alayı-” başlıklı yazıya ithafen çeribaşı tarafından yazılan mektup ve ona verilen cevap yer almaktadır. Fotoğrafa yer verilmeyen yazıda inandırıcılık ögesi olarak mektup kullanılmıştır.

Mektupta “...milletimiz hakkında yazdığınız sitayışkar cümleleri müteaddit defalar okuyarak mümtaz hasletlerimizi bir de matbuat sütunlerinde efkârı umumiyeye arz ve iblağ edilmiş olduğunu görmekle iftihar ettik.” denmekte, ilgili yazıda kendilerine yöneltilen nitelendirmeler için işin alayı olarak yazılsa da Agah İzzet'in 'Çingenelere Kıymayınız' yazısındaki övgüler tebrik edilmiştir. Yazar, örtmeceye bolca başvurmuştur. Mektubun devamında yazara iğneleyici bir soru ile karşılık verilmiştir.

“...Çok kuvvetle ümit ediyoruz ki siz de bizlirdensiniz, inkare ne hacet... Hem sade siz değil, hem nalına hem mihına serlavhasile yine aynı sütunda yazılar intişar eden ve imzası da çekiç olan beyefendi de naldan mıhtan dem vurduğuna, çekiç kullandığına nazaran acaba bizden olmasın?!... Ayıp değil ya, sorabilir miyiz!... Düzce'nin Çalur Kıpti Köyünden Perişan Mehmet ”

Mektupta köşe yazısının adı ve asıl yazarının kullandığı lakap, Çingenelerin sıklıkla yaptığı demircilik işi ile ilintilendirilerek yazarların da Çingene olduğu ima edilmiş, bunu saklamanın yersiz oluşundan bahsedilerek önceki yazıda Çingenelere yöneltilen olumsuz uslamamalara ortak edilerek karşı gerçeklik oluşturmuşlardır.

Köşenin asıl sahibi olan Çekiç lakaplı yazar “ Düzce Kıptilerinden Perişan Mehmet Beyin <milleti necibe> dediği Kıptiler arasına Agah bey ile beni ithal etmek

¹⁹² Çekiç takma isimli yazar, “**Hem Nalına Hem Mihına: Çingenelerin Teveccühü**”, 12 Şubat 1930, Cumhuriyet Gazetesi, 3.

istemesi Kıptilerin ... teveccühünü kazandığımızı gösteriyor. Bilmem neden '72buçuk millet' sözü ile yarım bir millet addedilerek hor görülen Çingenerler' in bu derece teveccühlerine nail olmak pek kolay iş olmasa gerek... ” şeklinde cevap vermiştir. Aktif yapı ile kullanılan 'ithal etmek' ifadesi ile çeribaşının Çingene olmayan yazarları Çingene göstermek için çaba sarf ettiği anlamı verilmiştir. Ayrıca Van Dijk' ın deyimiyle sözde bilgisizlik¹⁹³ kartını kullan yazar “...bilmem neden 72 buçuk millet...” ifadesiyle bu ötekiliğin tekrar inşa edilmesine sebep olmuştur.

“...Çingenelik etmeği bilseydik, her halde gazeteci olmaz, kendimize daha karlı birer iş bulurduk!” Haberin sonunda yadsımaya yer verilen bu cümle ile yazının tamamından da sezildiği üzere yazarın ırkçı- dışlayıcı söylemleri devam etmiştir. Çingenerler'in yaptığı işlerin karlılığına değinilerek yasa dışılık vurgusu yapılmıştır. Kullanılan 'Çingenelik' kelimesi ile etnik bir tanımlamanın ötesinde hakaretvari bir durum nitelenmesi yapılmıştır.

“Keman Çalan Hırsız”¹⁹⁴

Cami merdivenlerinde oturan Çingene Yakup'un elindeki kemanın çalındığına dair olan haber, Çingene Yakup'un mağdur taraf olması sebebiyle önem taşımaktadır. Aktif cümle yapısının kullanıldığı haberde sorumluluk hırsıza yüklenmiştir. Mağdur edilenin etnik kimliğine yer verilirken mağdur edenin etnik kimliğine değinilmemesi dikkat çekmektedir. Çalgıcı etiketini doğrular nitelikteki haberde inandırıcılık ögesi olarak hiç bir unsura yer verilmemiştir.

¹⁹³ Bkz.(2), DIJK, 93.

¹⁹⁴ “Keman Çalan Hırsız”, Cumhuriyet Gazetesi, 29 Nisan 1930, 4.

“Kasımpaşa’da Gürültü Çıkaran Çingenelerin Tarikatı”,¹⁹⁵

Haberde Kasımpaşa'da yaşanan arbedenin tarikat sahiplerinin yapmak isteyip de engellendikleri ayin sebebiyle çıktığına değinilmiştir.

Resim 2. Mahalle Halkından Biri

. “...Tarikat sahibi Çingeneler bu sene de ayinlerine hazırlanmaya başlamışlar fakat diğer bir mahallenin muhtarı Tahsin Efendi bunları gizli ayin yapıyorlar diye zabıtaya vermiştir. Bundan muğber olan tarikat sahibi Çingene kadınları cuma akşamı muhtar Tahsin Efendiye ait olan evlere, taşlarla hücum etmişler, camları, pencereleri kırmışlardır.” Olayda yer alanların eylemleri aktif cümle yapısı ile verilerek sorumluluk eylem sahiplerine yüklenmiştir. İbadetleri engellenerek mağdur edildiğini düşünen Çingene kadınlarının '*gücendikleri*' için, kendi adaletlerini sağlamak üzere cam- kapı kırmaları ile saldırganlıkları yasadışılık üzerinden vurgulanmıştır.

¹⁹⁵ “Kasımpaşa’da Gürültü Çıkaran Çingenelerin Tarikatı”, Cumhuriyet Gazetesi , 10 Haziran 1930, 2.

Resim 3. Hadiseyi Çıkaranlardan Bir Grup

Fotoğraf kullanımı, haberin inandırıcılığını artırır ve fotoğraf altı yazı ile kodlanan imaj zihinde yer edinir. Haberde inandırıcılık unsuru olarak iki fotoğrafa yer verilmiştir. Fotoğraflardan küçük olanda “mahalle halkından biri” diye gösterilen adam, üstünde yırtık ceket ve şapkasıyla pasaklı denebilecek bir halde görünmektedir. “Hadiseyi çıkaranlardan bir grup: öğle uykusunda” fotoğraf alt yazısı ile verilen büyük fotoğrafta ise sokakta oturan kadınlar ve çocuklarına yer vermiştir. Gruptan birinin arkaya yaslanmış olmasını gazetenin gruba mal ederek öğle uykusundalarmış gibi göstermesi Çingeneler için söylenen miskin, tembel söylemlerini destekler nitelikte kullanılmıştır.

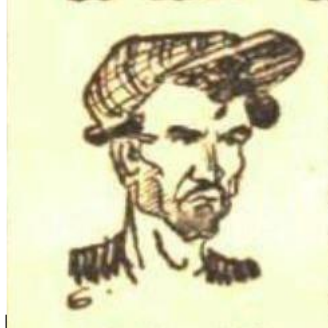
“Sabahsız Geceler”¹⁹⁶

Sütü bozuk denmesi ile sinirlenen karakterin serzenişinde yer alan “Ulan bana katil diyin, Çingene diyin, köpoğlu köpek diyin de bunu söylemeyin!” ifadeleri Çingene ile birlikte verilen kavramlar açısından değer taşımaktadır. Katil, Köpoğlu köpek ve Çingene ifadeleri bir arada anılarak Çingeneliğe katil ve köpek anlamları da yüklenmiştir. Ömer adlı karakter “Çingene”yi bir hakaret olarak, köpoğlu köpek ile birlikte vererek bir tutmuştur. Sınıflandırma yapılan bu hikayede tek başına “Çingene”liğin dahi hakaret olarak kullanıldığını görmek mümkündür.

Salih “Çingenenin nesi var? O da bizim gibi adam... hem içlerinde ne pırlanta yürekli de vardır... ” diyerek Çingeneleri iyiler ve kötüler olarak sınıflandırmıştır. “Çingenenin nesi var” diyerek empati kurmaya çalışan yazarın kullandığı “O da bizim gibi adam” söylemi, biz ve ötekini oluşturmakta, Çingeneler ile araya mesafe koymaktadır. “Bizim gibi adam” kullanımında 'biz' adamlıkla, insanlıkla özdeşleştirilmiştir. ‘Biz’i olumlarken ‘öteki’ için “içlerinde ne pırlanta yürekleri de vardır” ifadesinin kullanımıyla çoğunluğun kötü olduğunu ancak nadir de olsa iyilerin de bulunabileceğinden bahsedilerek olumsuzlanmıştır. .

¹⁹⁶ Server BEDİ, “Sabahsız Geceler”, Cumhuriyet Gazetesi, 30 Eylül 1933, 3. 1899 İstanbul doğumlu Peyami Safa’nın, Cumhuriyet Gazetesinde annesi Server Bedia’nın adından esinlenerek Server Bedi takma adı ile Ağustos 1940’a kadar yazdığı bilinmektedir. Server BEDİ, “Sabahsız Geceler”, Cumhuriyet Gazetesi, 30 Eylül 1933, 3.

“Kıptilik işte”¹⁹⁷

Resim 4. Gazeteyi
Çıkaran Kıpti Öğrenci

Belgrad'da yarı Çingene yarı Sırpça çıkarılan gazeteden bahsedilen haberde gazeteyi çıkaran Kıpti genç siyah gözlü, siyah dağınık saçlı, kirli sakallı, zayıf biri olarak resmedilmiştir. Haberin inandırıcılığını arttırmak adına temsilen verilen bu resim, zihinlerde varolan Çingene tipolojisi ile uyuşmaktadır.

Gazete abonelerinin çoğunun göçebe oluşu sebebiyle para toplamanın zorluğuna değinilirken örtülü biçimde göçebelere gazetenin ulaşmayacağı için gereksiz olduğu aktarılmıştır. Çirkeflik, cimrilik, bedavacılıkla Çingeneliğin özdeşleştirildiği, “...Çingenelik edip de para vermek istemeyenler...” cümlesinden anlaşılmaktadır. Bedavacılık, borçlu kalmak gibi durumlar bu haberde Kıptilik/Çingenelik bağlamında basitleştirilmiş, Yazarın ön yargısının haberine yansıdığı ve başlık üzerinden genellemeye giderek konsensüs ortamı oluşturmaya çalıştığı görülmektedir.

Haber, çıkarılan gazete hakkında olmasına rağmen “Kıptilik bu!” başlığı ile verilerek olay metin bağlamından koparılmıştır. Haberi ters piramit kuralına göre en ilgi çekenden en az ilgi çekene doğru sıralamayla veren yazar, haberin odak noktasını değiştirmiştir.

¹⁹⁷ “Kıptilik işte”, Cumhuriyet Gazetesi, 26 Nisan 1935, 5.

“Kıptileri Dövenlerin Muhakemesi”¹⁹⁸

“Çadır kuran Kıptilerin çadırına girerek kendilerini dövmek; para ve mallarını almakla suçlanan Cavit, Osman, Ferruh ve Cemal....” Göçebe ve çadırda yaşayan Kıptilerin saldırıya uğradığı bu haber pasif rol oynamaları ve mağdur olan taraf olmaları sebebiyle önem taşımaktadır. Aktif cümle yapısı ile verilen haberde Cavit ve arkadaşları sorumlu gösterilmiştir. Mağdur tarafın etnik kimliğine yer verilirken mağdur eden tarafın etnik kimliğine yer verilmemesi haberde ilgi çekici öge olarak kullanıldığı şeklinde yorumlanabilmektedir.

“Şarkda Evlenmiş Bir Genç Kız”¹⁹⁹

Resim 5. Falcı
Çingene Kızı

Pudra reklamında Çingene kızından güzellik tavsiyesi alan bir genç kızıdan bahsedilmektedir. Söylemlerde güzelliği ile yer edinmiş Çingene kızının fikrine danışılması olumlu bir durum olarak nitelendirilebilirken, resimde Çingene kızı önünde fal küresi ile görselleştirilmiştir. Falcı Çingene kadını imgesi resim ile pekiştirilmiştir.

¹⁹⁸ “Kıptileri Dövenlerin Muhakemesi”, Cumhuriyet Gazetesi, 22Ağustos 1935, 2.

¹⁹⁹ “Şarkda Evlenmiş Bir Genç Kız”, Cumhuriyet Gazetesi, 14 Kasım 1935, 12.

“Bahçe Duvarından”²⁰⁰

Araba ile göçen bir Çingene erkeği ve onun ninesinin zengin bir kadınla münasebetinin anlatıldığı hikayede, Çingene erkeği zihinlerde varolan tipoloji ile uyum içinde saçları ve gözleri siyah, esmer tenli tasvir edilmiştir. Sepetçilik yapan Çingene’ye, Çingene olmayan bir kadının sorduğu sorular üzerinden Çingenelikle ilgili söylemler sorgulanmaktadır.

- “Çingene misin?”

- “Göçebeyim”

Soruların muhatabı gencin kendini Çingene değil de göçebe olarak nitelendirmesi dikkat çekicidir. Merakla sorulan soruların yerini giderek hakaretler almıştır..

-“ Arabadaki o ihtiyar kadın sizin kraliçeniz mi? Fala bakar mı? Ben fala inanırım.

-“O ihtiyar kadın benim ninemdir. Ev işlerini görür, yemek pişirir. Ben de sepet örerim...”

- “Niçin yalan söylüyorsun? Siz polisi aldatmak için hep böyle sepet örer görünürsünüz... Asıl işiniz çocuk hırsızlığıdır.”

- “Ne münasebet... Biz namuslu insanlarız.”

Fala dair soru ile falcı Çingene kadını metaforu işlenmiştir. Sepetçilik ise kamufraj için yapılan bir uğraş olarak nitelendirilirken Çingeneler çocuk hırsızlığı ile suçlanmışlardır. Suçlamaları reddeden genç aynı zamanda yalancılıkla itham edilmiş, ötekinin olumsuz özellikleri ön plana çıkarılmak suretiyle ayrımcılık yapılmıştır. Çingene gencin “biz namuslu insanlarız” ifadesinde ulusal övünç bulunmaktadır. Aktör tanımının ‘biz’ ve ‘ötekiler’ olarak kurulduğu hikayede, soru soran kadının aslında Çingeneler hakkında fikir sahibi olduğu, bilmezmişçesine sorduğu sorularla

²⁰⁰ Hamdi VAROĞLU, “Bahçe Duvarından”, Cumhuriyet Gazetesi, 16 Nisan 1936, 4. Hamdi Varoğlu 1935- 1965 yılları arasında Cumhuriyet Gazetesinde hikayeler kaleme almıştır.

konuşmaya girizgah yaparak Van Dijk' ın sözde bilgisizlik olarak adlandırdığı şekilde ayrımcılık yapılması söz konusudur.

“Günün Bulmacası”²⁰¹

Bulmacada “Çingene kadını”na karşı gelecek iki kelime sorulmakta, cevap olarak “fala bakan” verilmektedir. Kitaplar, ansiklopediler, sözlükler, gazete ve dergiler gibi bulmacalar da ideolojiyi yaymada, yerleştirmede, yeniden üretmede kullanılabilir. Bulmacada Çingene kadınının falcılık kodlanmış olması söylemin yeniden üretilmesi açısından dikkat çekicidir.

“Pirincci köyünde Halil’i öldürenlerden Kaya yakalandı”²⁰²

“Çingene Halil’i öldürenlerden Kaya yakalandı. Kaya suçunu itiraf etti. Şaki Çingene Kemerburgaz’a sevk edildi.”

Bu haberde hem mağdur olan hem mağdur eden Çingenedir. Bir diğer Çingene tarafından öldürülen Halil, haberin başlığında etnik kimliği olmadan verilirken haberde Çingene Halil şeklinde verilmiş, bilgi arttırımı yöntemi uygulanmıştır. Katilin adının geçtiği cümlelerde bir nitelendirmeye yer verilmemiştir. Etnik kökeninin verildiği cümlede 'Şaki Çingene' kullanımı ile eşkiyalıkla Çingeneliğin birlikte işlenerek, katillik ve eşkiyalığın birey ile değil Çingene oluşuyla ilgili olduğu izlenimi uyandırmaktadır.

Yakalanıp suçunu itiraf etmesi, adaletten kaçmaya çalıştığının ancak başarılı olmadığını, suçlu- katil- eşkiya olduğunu kabul ettiğini anlatmaktadır.

²⁰¹ “Günün Bulmacası”, Cumhuriyet Gazetesi, 14 Haziran 1938, 8.

²⁰² “Pirincci Köyünde Halil’i Öldürenlerden Kaya Yakalandı”, Cumhuriyet Gazetesi , 08 Ocak 1939, 2.

“Yakalanan Hırsızlar”²⁰³

“...muhtelif yerlerde hırsızlık yapan sabıkalılardan Salahaddin, Topal İsmaille Taksimde Yenişehir civarında otuz, kırk yere girerek hırsızlık yapan Ramazan, Receb ve Ali isimlerindeki Çingene çocukları yakalanarak adliyeye verilmiştir.”

Haberde yakalanan hırsızların sabıkalı olduklarının verilmesi ile yetinilmeyip, Salahaddin ve Topal İsmail’in sabıka ayrıntısına değinmeden Çingene çocukların kaç vakaya karıştığına değinilerek sayı oyunu yapılmış ve hırsızların çocuk olmasına rağmen ne kadar tehlikeli olduğu ima edilmiştir. Yakalanan çocukların etnik kökeni olmadan eksik kalmayan haberde Çingeneliğe vurgu yapılarak Çingenelik ve hırsızlık arasında ilişki kurulmuştur.

“Çingene Kızının Marifeti”²⁰⁴

“14 yaşında Zehra isminde *güzelce* bir Çingene kızı”nın bir doktorun evinden bir çift lastik çaldıktan sonra Türk Hava Kurumu Bursa şube başkanının evine hırsızlık için girip yakalanan kızıdan bahsedilirken mağdur tarafın meslekleri ile birlikte verilmesi dikkat çekicidir. Mağdur tarafın elit- egemen sınıfa tabi olması, işlenen suçun daha önemli hale gelmesine yol açmıştır. Hırsızlığın konu edildiği haberde “güzelce bir Çingene kızı” ifadesinin kullanımı bağlamın dışında genel çingene tahayyülüne dair ip uçları içermektedir. Fiziksel özellikleri erotik yorumlarla birlikte anılan Çingene kızının cezbediciliğine gönderme yapılarak haberin bağlamından kopuk bilgi verilmiştir.

²⁰³ “Yakalanan Hırsızlar”, Cumhuriyet Gazetesi, 28 Ocak 1939, 4.

²⁰⁴ “Çingene Kızının Marifeti”, Cumhuriyet Gazetesi , 14 Mart 1939, 3.

“Dayısının İntikamını Almak İstemiş! Bursa’da 16 Yaşında Bir Çocuk Muhakeme Ediliyor”²⁰⁵

Tutukluluk süresini doldurup serbest kalan bir eski mahkumun öldürdüğü kişinin ailesi tarafından saldırıya uğramasını anlatan haberde mağdur taraf kendini “Bana Çingene, gavur dediler... Çingene isem kabahat mi? Hiç Türkiye Cumhuriyetinde Çingene olur mu, mademki ben Çingene imişim. O halde dünyada Çingene memleketi varsa beni oraya gönderin reis bey....” ifadeleri ile savunmuştur. Kendine Çingene ve gavur denmesini hakaret olarak nitelendiren mağdur, Çingeneliğin bir suç olmadığına değinmiştir. Çocuğun hapse girmesini arzu etmediği için şikayetçi olmayacağını “hiçbir Türk’ün hapisanede yatmasını istemem” cümlesi ile belirtirken kendini de Türk olarak tanımlamış, yeryüzünde ayrı bir Çingene devleti olmaması sebebiyle gavur veya yabancı atıflarını kabul etmemiş, Çingene kimliğini reddetmiştir. Ulus devlet politikasının benimsendiği yıllarda yaşanan hadise ile Çingene adamın kendini Türk olarak nitelendirmesinden ve Türkiye Cumhuriyeti’nde Türkten başka etnik grubun olamayacağını ima etmesinden, uygulamanın başarılı olduğu sonucuna varılabilmektedir. Yine de Çingeneliğin hakaret olarak kullanılabilmesi ayrımcılık ve ırkçılık göstergesidir. Ayrıca Çingeneliğin gavurlukla birlikte anılması, akıllara ulus devletin homojen vatandaşının karşısına yerleştirilen, yasalara yer etmiş iki ötekiyi getirmektedir. Bu haber devlet ideolojisinin halkın söylemine yansımalarının bir örneği olarak sayılabilmektedir.

“Hakikat İksiri”²⁰⁶

²⁰⁵“Dayısının İntikamını Almak İstemiş! Bursa’da 16 Yaşında Bir Çocuk Muhakeme Ediliyor”, Cumhuriyet Gazetesi, 13 Mayıs 1939, 5.

Hikayede kadın metinden anlaşıldığı üzere Çingene olmayan “Mendebur, pis kokulu, ukala çingene herif!” diye hakaret etmektedir. Etnik köken olarak Çingeneliğin hakaret olmak için yeterli görüldüğü bu yazıda “Çingene”, pis kokulu, ukala, mendebur nitelendirmeleri ile birlikte verilerek bu olumsuz kavramlarla Çingenelik arasında bir bağ kurulmuştur.

“Çeribaşı”²⁰⁷

Hikayede sepet satmaya çalışan “Çingene güzeli”, satış yapamayıp dilenmeye başlayınca “haydi çekil oradan münasebetsiz Kıpti!” denerek kovulmaktadır. Bağlamın haricinde güzelliğine değinilen Çingene kadınına hikayede biçilen rol kitaplarda, söylemlerde yer aldığı gibi sepetçilik ve dilencilik olmuştur. Legal yollardan para kazanamayan Çingene kadını dilenmekten çekinmemiş, dilencilik Çingeneler için sıradan bir durum olarak işlenmiştir.

Çingene kadının yanındaki çocuğundan bahsederken “kara meşin derili, cin bakışlı afacan” ifadelerinin kullanımı, Çingenelere dair tipolojik tasvir içermektedir. Çingeneler koyu renkli, parlak tene sahip olmalıdır.

Hikayede kapıdan kovulan Çingene kadın giderken kendini ve çocuğunu kovanları hafızasına kazımıştır. Yıllar sonra yanındaki çocuğu, anne babasını saklayarak o kadının kızı ile evlenmiş, eşi ile balayına Mısır tarafına gitmiştir. Babasının ölümü ile çeribaşı olan çocuk, kapısından bir dilim ekmek istedikleri ve Kıpti oldukları için kovuldukları ailenin kızını, çeribaşı karısı yaparak intikam almıştır. İntikam duygusu ile yapılan evlilikle Çingenelerin hayatı zindan edecek

²⁰⁶Hamdi Varoğlu, “**Hakikat İksiri**”, Cumhuriyet Gazetesi, 17 Aralık 1940, 2.

²⁰⁷Leman AHİSHAL, “**Çeribaşı**”, Cumhuriyet Gazetesi , 28 Ocak 1940, 2. Leman Ahishal, 1940-1942 yıllarında Cumhuriyet Gazetesinde hikayeler yazmıştır.

kadar kindar ve tehlikeli oldukları anlamı çıkarılabilmektedir. Kıptilerin Mısır'dan geldiği tezine dayandırılan balayı metaforu ile Çingenelerin bu topraklara ait olmadığı ima edilmektedir.

Aynı kişi için hem Çingene hem Kıpti kullanımı, bu iki kullanım arasında bir farklılık olmadığını göstermektedir. Hikayenin başında sepetçilik, dilencilikle ilintilendirilmiş, geleneksel tema ile yük olarak görülerek beslenmekten imtina edilen Çingeneler, dramatikleştirme/ kurbanlaştırmaya başvurularak mağdur edilenken mağdur edene dönüştürülerek, suçlu ve tehlikeli konumuna oturtulmuştur.

“Tavuk Hırsızları”²⁰⁸

Çalıp bohçaladıkları tavukların gıdaklaması ile yakalanan iki Çingene kadınına dair haberde etnik kökene yer verilerek hırsızlık ile etnik köken arasında bağ kurulmaya çalışılmıştır. Ayrıca tavukları bohçaladıklarına değinerek bohçacılık yaptıkları ima yoluyla anlatılmıştır.

“Sokaktan Gelen Kadın”²⁰⁹

“...Zannedersiniz ki bu kadın,... müstekreh Çingene oğlanlarına bile tenezzül etmiş olan o korkunç kadın değildir.”

Bu haberde Çingene oğlanları müstekreh(iğrenç), kadın ise oğlanlarla birlikte olduğu için korkunç olarak nitelendirilmiştir. Vücut özellikleri değil etnik kimlikleri

²⁰⁸ “Tavuk Hırsızları”, Cumhuriyet Gazetesi , 06 Mart 1941, 2.

²⁰⁹ Esat Mahmut Karakurt, “Sokaktan Gelen Kadın”, Cumhuriyet Gazetesi , 20 Mayıs 1944, 3. Esat Mahmut Karakurt, Tercüman-ı Hakikat, İleri, İkdam, Tasvir, Yeni Sabah, Cumhuriyet gazetelerinde yazdığı hikayelerle tanınmaktadır. Ayrıntılı bilgi için Bkz. https://tr.wikipedia.org/wiki/Esat_Mahmut_Karakurt, 10.08.2016.

bu iğrençlikte rol oynamıştır. “zannedersiniz ki” kullanımı ile sözde bilgisizliğe başvurulmuştur.

“Haftanın Şakaları: Ebe Hanım”²¹⁰

Vapurda birbirlerine “Çingene” diye hakaret eden bir adam ve bir kadının kavgasının anlatıldığı hikayede kadın adama “Çingene maşası” diyerek çirkin, esmer, zayıf imasında bulunmaktadır. Demircilik ve maşa yapımı ile kodlanmış Çingenelere atıfta bulunarak, maşayı yapan kişilerin tipolojisi üzerinden edilen hakaret ile aslında Çingene erkeği tasvir edilmiştir. Tasvirdeki Çingene erkeği zayıf, çelimsiz, çirkin ve tabi ki esmerdir.

“Çingene Hırsızlık Yaparken Yakalandı”²¹¹

“....bağ bekçisi Osman Arabacıyı üzüm çalmasını mani olduğu için tabanca ile öldüren Çingene Memo oğlu Ali Kaya,... on bir kişinin duruşması...neticesinde Ali Memo haricinde kişiler muhtelif cezalara, Ali Memo da ölüm cezasına mahkum olmuştur.”

Hırsızlık ve cinayet haberi olan metinde ölen, öldüren kişi gibi olay sebebi de verilirken olaya karışan on bir kişinin haricinde sadece Çingene olanın etnik kökenine vurgu yapılması dikkat çekicidir. Çingeneler için adam öldürmenin üzüm çalmak gibi basit sebepler için bile sıradan olduğu işlenmeye çalışılmıştır. Olay anlatılırken aktif cümle yapısının kullanılmasından Ali Memo ve diğerlerinin

²¹⁰Burhan FELEK, “Haftanın Şakaları: Ebe Hanım”, Cumhuriyet Gazetesi, 16 Eylül 1945, 2. 1940-1969 yılları arasında Cumhuriyet Gazetesinde çalışmış olan Burhan Felek, 1889 İstanbul doğumludur.

²¹¹ “Çingene Hırsızlık Yaparken Yakalandı”, Cumhuriyet Gazetesi, 20 Ekim 1945, 3.

eyleminin yaşananlara sebep olduğu çıkarımı yapılabilmektedir. “Ali Memo da ölüm cezasına mahkum olmuştur. ” cümlesinde “mahkum edilmiştir” yerine “mahkum olmuştur” ifadesinin kullanılmasından ölüm cezasına kendi eyleminin sebep olduğu çıkarılmaktadır. Katillikle özdeşleştirilen Çingenelik başlıktan son cümleye kadar işlenmiştir.

“Sonsuz Panayır”²¹²

“Ali beyin sokağında oynayanlar birkaç pısırik fukara kız ve onların küçük erkek kardeşleridir. Bunların başlıca eğlenceleri çamurlu suların içinde yalınayak dolaşmak veyahut bez bebeklerini plaja götürmek oyunundan ibarettir. Şayed bu aralık sokaktan mantar ökçeli, eli çantalı bir bayan geçerse, o vakit analar pencereden başını çıkarır: ‘Gözü körolası sana daha dün takunya aldım. Çingene gibi yalın ayak gezmeyi sana gösteririm.’ Diye zahiren çocuklarını tehdit, fakat hakikat halde geçen çalımlı bayana çocuklarının ayaklarına giyeceği olduğunu anlatmak isterler.”

Hikayede çocukların sokakta çamurlu sularla, yalın ayak oynaması ile oluşturulan imajın “çingene gibi yalın ayak” ifadesi ile Çingenelere has bir durum olduğu çıkarımı yapılabilmektedir. Pis, pasaklı nitelendirmeleri ile ötekinin olumsuz yanları öne çıkarılarak ve kendini olumlayarak yapılan ayrımcılık, bu hikayede yadsıma olarak karşımıza çıkmaktadır.

²¹² Halide Edip ADIVAR, **Sonsuz Panayır**, Cumhuriyet Gazetesi, 3. 1946- 1961 yılları arasında Cumhuriyet gazetesinde tefrikalar yazan Halide Edip Adivar, yazar, akademisyen, siyasetçidir. Milli mücadele döneminde Mustafa Kemal’in yanında yer almış, Yunus Nadi ile birlikte Ankara’ya gitmiştir. Ayrıntılı bilgi içib Bkz. https://tr.wikipedia.org/wiki/Halide_Edib_Ad%C4%B1var, 10.08.2016.

“Gebe Olmadan Çocuk Doğuran Kadın”²¹³:

“Fatma Temizkan, kocasının bir çocuk babası olmak arzusunu kendisi anne olarak yerine getiremeyince, bunun için bir çare düşünmüş ve başka birisinin çocuğunu kocasına, kendisi doğurmuş gibi kabul ettirmeyi tasarlamıştır... kocası çocuğun fazla esmer olmasından... şüphelenmiştir.... Söylenenler arasında çocuğun bir Çingeneden doğma olduğu ve 5000 Lira mukabilinde elde edildiği ...vardır... Bu aileye bir Çingene karısından çocuk temin ettiğim doğru değildir.”

Resim 6. Bebeği Temin Ettiği İddia Edilen Sağlık Çalışanları

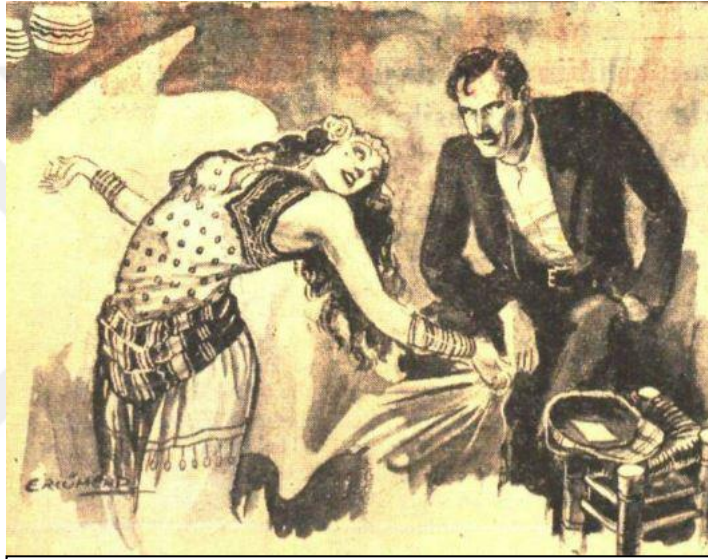
Çingene bir kadının bebeğinin satın alınmasıyla ‘çocuk alıp satan Çingene’ imgesi doğrulanmıştır.²¹⁴ Başlıkta ve spotta Çingeneliğe dair hiçbir ibare bulunmamaktadır. Mağdurun egemen sınıftan olması haberin önem derecesini arttırmış, haber 1. ve 2. sayfalarda yer almıştır. Bilgi arttırımı yoluyla işlenen haberde kocasını kandıran kadın ve kocası aktif cümle yapısıyla verilmiştir. Bebeğin temin edilmesi ve sahte doğum için hastaneye yatma süreçlerine dahil olan kişiler pasif cümle yapısı ile yer almış, tüm sorumluluk Fatma T’ye yüklenmiştir.

²¹³ “Gebe Olmadan Çocuk Doğuran Kadın”, Cumhuriyet Gazetesi, 1-2. Haberin tamamı için Bkz.EK4.

²¹⁴ Küçük çocukların “Çingeneler kaçıır” diyerek korkutulması, hikayelerde çocuk hırsızlıkları ile anılmaları, haberin içeriği ile örtüşmektedir.

Ten renginin koyu olması sebebiyle şüphelenilen ve Çingene olarak tanımlanan bebek, ‘intizaren’ kandırılan babanın bakımında kalmıştır. Ten rengi üzerinden ayrımcılığa maruz kalan bebeğin, ‘intizaren’ ifadesi ile kullanımı, Van Dijk’ın yük olma kalıbıyla örtüşmektedir.

“O Bir Melektir”²¹⁵

Resim 7. Dansı ile Cezbeden Güzel Çingene Kadını

“Bir Çingene karısı kemanla çiftetelli çalıyor... Kaşın gözün mü oynuyor yoksa bana mı öyle geliyor... ve ortada pullu elbiseler giyinmiş, esmer, ince uzun bir kadın vücudunu en ılık büküşlerle sağa sola kıvrarak... dönüyor, dönüyor.” , “...Pullu elbiselerin altından görünen bu incecik vücade alevden bir sütun gibi titriye, titriye, dalgalana dalgalana yükselen bu ateş rakkase...”, “Yaşa kara kız! Yaşa var ol!” ifadelerinde evli adamın aklını çelmek üzere mağdur eden iken önünde dans

²¹⁵ Suad Derviş, “O Bir Melektir”, Cumhuriyet Gazetesi, 29 Haziran 1935, 6. Nisan 1935, Mayıs 1936 arasında yazan Suad Derviş, roman yazarlığı, siyasetçilik yapmıştır. Avrupa’ya muhabir olarak giden ilk kadın muhabir ünvanını taşıyan Derviş, kadın hakları aktivistidir. Ayrıntılı bilgi için Bkz. https://tr.wikipedia.org/wiki/Suat_Dervi%C5%9F , 10.08.2016.

ettiği adamın kurbanlaştırılan karısı tarafından öldürülen Çingene kızı, mağdur konumuna yerleşmektedir.

“Metinde yer verilen çengin ve müzisyenin Çingene oluşu, dansöz ve çalgıcı Çingene algısını pekiştirmektedir. Ten rengi ile tasvir edilen dansözün, fiziki özellikleri erotize edilerek verilmiştir. “kaşın gözün mü oynuyor” ifadesi ile erkekleri baştan çıkarmaya hazır mesajı verilen dansöz, güzelliği ve dansının cezbediciliği ile erotize edilerek işlenmiştir.

Başlık ve spotta Çingene kızına dair bir bilgiye yer verilmezken, metne eklenen görselde uzun siyah saçları ve belirgin vücut hatlarıyla dans ederken görülen dansöz resmedilmiştir. Böylece oluşturulan imaj görsel yardımı ile pekiştirilmiştir.

“Çocuk Hırsızları”²¹⁶

“...Avrupa şehirleri, zaman zaman, seyyar cambaz hanelerin, serseri Çingene kabilelerinin akınına uğradı... Çingeneler giderken, oranın senyorunun yahut eşraftan birinin küçük çocuğu da ortadan kaybolmuş bulunurdu... Çingeneleri yakalamak kabil olsa dahi, hilekarlıkları ile başa çıkmak kolay olmadığı için, bütün gayretler boşa gider ve takibe çıkanlar eli boş dönerdi... Birkaç sene sonra gene aynı şehre uğrayan bir Çingene kfilesinin çocukları arasında, onlarla beraber sokak sokak gezip sepet satan aynı yaşta aynı kıyafette fakat renkçe ve simaca onlardan başka küçük kız ve erkek çocuklara tesadüf edilirdi. İsticvap edilecek olsalar Çingene çocuğu olduklarını söyleyecek kadar Çingeneleştirilmiş...bu biçareler, çergi ahalisinin, uğradıkları şehirlerden çaldıkları eşraf ve zengin

²¹⁶ H. BİLGİÇ, “Çocuk Hırsızları”, Cumhuriyet Gazetesi, 6.H. Bilgiç, Cumhuriyet Gazetesinde 1938- 1953 yılları arasında hikayeler ile yer almıştır.
<http://www.cumhuriyetarsivi.com/monitor/index.xhtml>, 10.08.2016.

çocuklarıydı...Çingenelerin, dilendirmek yahut sepet sattırmak için çalıp kendi usullerile terbiye ettikleri bu çocuklar...”

Başlık ve spotta Çingenelere dair hiçbir bilgiye yer verilmeyen haberde Çingeneler serserilik, cambazlık, çocuk hırsızlığı, hilekarlık, dilencilik ile ilintilendirilerek aktarılmıştır. Özellikle gittikleri yerlerden çocukları çalıp Çingeneleştirmeleri, dilendirilip sepet sattırılan bu çocukların şanssızlığı vurgulanmıştır. Aktör tanımının ‘onlar’ ayağında olumsuzlanan Çingeneler, fidye için çocuk kaçıranların karşısında konumlandırılmış, iyi/ kötü çocuk hırsızları ayırımına gidilmiştir.

Resim 8. **Dilendirilen Çocuklar**

Hakaretvary nitelendirmelerle verilen Çingenelerin çocuk hırsızlığının inandırıcılığı adın eklenen görselde biri dilenci biri satıcı olmak üzere iki küçük çocuğa yer verilmiştir. Beyaz tenli oldukları belli olan çocukların bu görsel için seçilmiş olması, ten rengi üzerinden tanımlanan Çingeneliğe, ayrımcılığa işaret etmektedir.

6. SONUÇ

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla kurulan Türkiye Cumhuriyeti, selefinden farklı olarak, Türklük çatısı altında homojen bir vatandaş tahayyül etmiştir. Erken Cumhuriyet Döneminin ilk yıllarında Müslümanlık üzerinden kurulan vatandaşlık, 1930larda Türklük ve Türkçe'yi kullanım üzerinden kurulmaya başlamıştır. Cumhuriyet' in vatandaş ve öteki kavramlarının içi bu dönemde dolmuş, bugüne kadar gelmiştir. Döneme bakıldığında Müslümanlık üzerinden de kurulsa, Türklük ve Türkçe konuşma üzerinden de kurulsa Çingeneler vatandaş tanımının içerisinde kendilerine yer bulamamışlardır. Yasalarda dışlayıcı ifadelerle birlikte yer verilmesi sebebiyle devlet eliyle dışlandıkları ortada olan Çingenelerin bugün varolan dışlanmışlıklarının Erken Cumhuriyet Döneminde vatandaşlık inşası sürecinde nasıl işlendiği araştırmaya değer bulunmuştur.

Cumhuriyet, ideal vatandaşını elde edebilmek için birçok yasal düzenleme yapmış, yaptığı devrimlerin anlatılması ve oturtulması amacıyla basını araçsallaştırmıştır. Söylem aracılığıyla devlet ideolojisini tekrar tekrar yeniden üretmesini sağlayan basın, devlet ideolojisinin topluma ve bireye indirgenmesini sağlamıştır. Muhalif seslerin yükselmesinin, gerçekleştirilmekte olunan devrimleri yavaşlatıp rejimi tehlikeye sokacağı endişesi ile hoş karşılamayan hükümet, basını kontrol altında tutmaya çalışmıştır. Kontrol mekanizması olarak, çıkarılan Hıyanet-i Vataniye Kanunu, Tahrir-i Sükun Kanunu, sansür talimatnameleri, matbuat kanunları, TCK' da ve diğer yasalarda yer alan maddelerin yanında, asıl kurulma sebebi düzenli askeri birliklerin oluşturulması iken, yetkileri basını denetleyecek kadar genişletilen İstiklal mahkemeleri kullanılmıştır. Hükümet ve Cumhuriyet eleştirilmedikçe "kanun dairesinde" serbestlik olan basının her yazdığı denetlenmiştir. Yasakları delen kurumlara uyarı, kapatma cezaları verilirken yazar/ yazı işleri müdürü/ gazete sahibi kürek, hapis ve sürgün cezaları verilmiştir. Yazılacak haberlerin puntolarına dahi müdahalede bulunulan dönemde, hükümetçe önemi sürekli vurgulansa da basın özgürlüğünden bahsetmek mümkün değildir. Sahipleri

veya yazarlarının bir kısmı milletvekillerinden oluşan gazetelerin hükümet yanında yer almaktansa eleştirilerde bulunması, hükümet söyleminin dışına çıkması dönemin koşullarında pek olağan gözükmemektedir. Bu sebeple dönemin gazetelerinde yapılacak söylem analizi ile devletin tutumunu ortaya çıkarmak olasıdır.

İnşa edilen yeni devlet, Türklüğü yüceltirken diğer kimlik gruplarını dışlayan bir eğilimde olmuştur. Türklük harici tüm kimlik grupları dışlanma sürecine kimi zaman asimile edilmeye çalışılarak, kimi zaman yok sayılarak maruz kalmışlardır. Çingeneler tam da bu noktada diğer kimlik gruplarından ayrılmaktadırlar. Varolan homojen vatandaş elde etme gayesi bağlamında asimile edilmeye çalışılan gruplar arasında dahi yer verilmeyen Çingeneler dışlanma sürecine diğer gruplardan daha sert tonda maruz kalmışlardır. Vatandaşlıkla aralarına yasa maddeleri konan Çingeneler, pejoratif nitelikli yasa maddelerinin yakın tarihte değiştirilmesine kadar sistemden dışlanmışlardır. Değişikliklere rağmen, adı geçen yasa maddelerinin yansımalarının halen devam ettiği söylenebilmektedir.

Dışlama politikalarıyla gerçek bir yüzleşme sağlamak günümüzde politik bir mesele halini almıştır. Türklük haricinde tüm diğer kimliklerin yok sayılması, dışlanması, asimile edilmesi üzerine inşa edilen vatandaşlık politikalarını yaşanan AB ile uyum sürecinde normalleştirme çabaları, süreçle yüzleşme gereksinimini doğurmuştur. Adı geçen normalleşme ve yüzleşme sürecinde akademik çalışmalar önemli bir işlev üstlenmektedir. Elinizde bulunan bu tez çalışması da gerçek bir yüzleşme sunma arzusu ile böyle bir dönemde ortaya çıkarılmıştır.

Dışlanmışlıklarının, kimliklerinin inşa sürecinde devlet söyleminin nasıl oluştuğunu ve yeniden üretildiğini anlamak için çalışmak üzere Cumhuriyet Gazetesine mercek tutulmuştur. Bu tercihte, 'resmi olmayan resmi gazete' olarak nitelendirilebilmesi, Mustafa Kemal'i desteği ve teşviki ile kurulmuş olması, yayınının halen devam etmesi gibi etmenler etkili olmuştur. Latin alfabesine geçilen 1929 ile çok partili hayata geçiş yapılan 1950 yılları arası 'Çingene', 'Kıpti' ifadelerini içeren yazılar tek tek incelenmiş, Çingenelere yöneltilen pejoratif nitelendirmelere karşılık olabilecek veriler özellikle tercih edilmiştir.

Teun Van Dijk' ın geliştirdiği eleştirel söylem analizi yöntemi kullanılarak incelenen yazılarda ingenelerin suçlu taraf, cezayı hak eden taraf, hırsız, katil, dolandırıcı gibi olumsuzlamalarla birlikte verildiği görülmektedir. Ahlaki ve dini açıdan yetersizliklerini vurgulayan yazıların yanında imaları destekleyen görsellerin kullanılması da yazılarda dışlanmaya maruz kaldıklarını göstermektedir. Belli bir tipolojiye oturtulan ingenelerin erkekleri ya kara kuru, çelimsiz olarak ya da erotize edilmiş şekilde kara yağız, kaslı olamk üzere iki şekilde tasvir edilmiştir. Çingene kadınları ise dilencililiği ve cezbediciliği haricinde erotik öğelerle tanımlanmıştır. Bazı yazılarda ingene kadınının *mal*, *obje*, *nesne* olarak nitelendirilerek insani vasıflardan uzak tutulduklarını, 'buçuk' tabirinin de insani vasıfların eksikliği olarak yorumlandığını gözlemlemek mümkün olmuştur.

Dönem zellikleri gereği basına yoğun baskı uygulandığı, yazı içeriklerine kadar denetime tabi olduğu, Cumhuriyet'in savunuculuğu ile hükümetin savunuculuğunu özdeşleştirdiği için Cumhuriyet Gazetesinde yazılanların devlet ideolojisiyle örtüştüğünü söylemek mümkündür. Ayrıca Althusserci yaklaşımla ele alacak olursak gazeteler, devletin söylemini oluşturup topluma ve bireylere aktarabilmesi için kullanılan ideolojik birer aygıttır. Söylemlerin mevcut dışlayıcı, ötekileştirici dil haricinde ifade edilebileceği platform olmaması sebebiyle aslında kullanılan, devletin dili ve söylemleridir. Bu durumda ingeneleri ötekileştiren, günümüzde dahi kullanılan olumsuzlamalara temel olacak ya da onları destekleyecek nitelendirmeler içeren gazete yazıları değil, söylemin asıl sahibi olup gazeteleri araç olarak kullanan devlettir. ingeneler hakkında varolan ötekileştirici, hakaretvari nitelendirmeler devlet eliyle ya oluşturulmuş ya da var olan ayrımcı söylem yeniden üretilmiştir.

EKLER

EK 1. Cumhuriyet Gazetesi Anket Soruları

- S1. Günde kaç günlük gazete ve hangilerini okuyorsunuz?
- S2. Bu gazeteleri niçin okuyorsunuz?
- S3. Gazetenizde en evvel ve en ziyade ne gibi şeyler arıyorsunuz? Ba makale mi, havadis mi, hususi makale mi, tarih yazıları mı ?
- S4. Bu gazeteleri niçin diğerklerine tercih ediyorsunuz?
- S5. Gazetenizde ne gibi şeyler bulunmasını istersiniz?
- S6. Gazetenizde resim ister misiniz?
- S7. Karikatür ister misiniz? Ve kimlerin karikatürlerini tercih edersiniz?
- S8. En ziyade sevdiğiniz yazarlar kimlerdir? Hangi yazarların yazılarını gazetenizde görmek istersiniz?
- S9. Ne gibi tefrikalar bulunmasını istersiniz?
- S10. Gazetenizde en ziyade ne gibi şeylere ehemmiyet verilmesini istersiniz?
- S11. Gazetenizde iktisadiyata, içtimaiyata, kadınlara ve spora ait hususi sütunlar bulunmasını ister misiniz?
- S12. Sizce mükemmel bir gazete ne gibi özellikleri bünyesinde toplamalıdır?²¹⁷

²¹⁷Bkz.(126), İNUĞUR, 65.

EK 2. Karıma Mektup²¹⁸

Bir tanem!

Son mektubunda:

'Başım sızlıyor yüreğim sersem! ' diyorsun.

'Seni asarlarsa seni kaybedersem; diyorsun; 'yaşıyamam! '

Yaşarsın karıcığım,

Kara bir duman gibi dağılır hatıram rüzgarda;

Yaşarsın kalbimin kızıl saçlı bacısı

En fazla bir yıl sürer yirminci asırlılarda ölüm acısı.

Ölüm

Bir ipte sallanan bir ölü.

Bu ölüme bir türlü razı olmuyor gönlüm.

Fakat emin ol ki sevgilim;

Zavallı bir çingenenin kıllı, siyah bir örümceğe benzeyen eli

Geçirecekse eğer ipi boğazıma,

Mavi gözlerimde korkuyu görmek için

Boşuna bakacaklar Nazıma!

Ben,

Alaca karanlığında son sabahımın dostlarımı ve seni göreceğim,

Ve yalnız yarı kalmış bir şarkının acısını toprağa götüreceğim...

Karım benim!

İyi yürekli altın renkli, gözleri baldan tatlı arım benim:

Ne diye yazdım sana istendiğini idamımın, daha dava ilk adımında

Ve bir şalgam gibi koparmıyorlar kellesini adamın.

Haydi bunlara boş ver.

Bunlar uzak bir ihtimal.

Paran varsa eğer bana fanila bir don al,

Tuttu bacağımın siyatik ağrısı,

Ve unutma ki daima iyi şeyler düşünmeli

Bir mahpusun karısı.

Nazım Hikmet RAN

11-11-1933

Bursa Hapishanesi

²¹⁸ Nazım Hikmet RAN, **Karıma Mektup**, <http://siir.sitesi.web.tr/nazim-hikmet/karima-mektup.html>, 10.08.2016.

EK 3. “Çingene Türküsü”²¹⁹

Yarabbi, bütün insanları sen yaratmadın mı?
 Biz de senin kulun değil miyiz?
 Neden bize buçuk derler?
 Onlardan neyimiz eksik?
 Bizi de Sen yaratmadın mı Allah'ım?
 Sen Bir'sin, biz de Seni Bir biliriz.
 Bize neden buçuk derler Yarabbi?
 Ulan çingene, sen niye hırsızlık yapıyorsun?
 Ben mi?
 Hiçbir kimse bana ekmek kapısı tanımıyor ki.
 Çalmayayım da ne yapayım? Aç mı kalayım?
 Peki, sen niye okula gitmiyorsun?
 Okul, okula mı?
 Beni kimse buçukum diye okula değil
 Yanına bile almıyor.
 Peki sen kendine göre bir iş bulamadın mı?
 Buldum, buldum,
 Sadece bana cellatlık vazifesini verdiler.
 Çingenenin ellerinde kalburu vay vay...
 Bir elinde kalbur birinde deri vay vay...
 Bunu seven yokmu insanın biri vay vay...
 Çingene çingene hayat sana mengene
 Âlemoturur kalkar serserisin gene
 Eşek pastırması sucuk olur mu vay vay...
 Gelip giden böyle cacık olur mu vay vay...
 Ey insanlar insan buçuk olur mu vay vay...
 Çingene çingene dara düştün sen gene
 Çingene çingene dara düştün sen gene
 Mahzuni çingene adamdır o gene
 Adamdır ama neden adı olmuş çingene
 Çingene çingene dara düştün çingene
 Birçare çingene çingene çingene

²¹⁹ Mahsuni ŞERİF, **Çingene Türküsü**, <http://sarkisozuceviri.com/asik-mahzuni-serif-cingene-mahzuni-sarki-sozleri/>, 10.08.2016.

EK 4. “Çingeneler İskan Edilecek”²²⁰

Resim 9. Çingeneler İskan Edilecek

²²⁰ “Çingeneler İskan Edilecek”, Cumhuriyet Gazetesi, 21 Temmuz 1934, 2.

EK 5. “Gebe Olmadan Çocuk Doğuran Kadın”²²¹

“Son zamanlarda bir babaya karısı tarafından kendisinin olmıyan bir çocuğun mal edilmek istenildiği ve bu hususta bir doktorla iki hemşireni bu neticeyi temin eder mahiyette rol oynadıkları şeklinde bir iddia ortaya atılmıştır...Fatma Temizkan, kocasının bir çocuk babası olmak arzusunu kendisi anı olarak yerine getiremeyince, bunun için bir çare düşünmüş ve başka birisinin çocuğunu kocasına, kendisi doğurmuş gibi kabul ettirmeyi tasarlamıştır...Kadın muayyen bir zaman evvel kocasına gebe kaldığını müjdelemiştir. Bu suretle normal olarak doğum zamanının gelmesi beklenilmiştir. Bu sırada da babaya mal edilecek çocuk aranmıştır. Kendisinin doğurduğu beyanı ile de, Münire Kara’nın kısa bir müddet önce doğurduğu çocuk Ahmet Temizkan’ın kucağına verilmiştir. Fakat Fatma Temizkan’ın kocası çocuğun fazla esmer olmasından, şekil ve şemailinde kendisine ve annesine en ufak bir benzerlik olmamasından şüphelenmiştir. Vaziyeti yadırgadığını karısına açmış karısı evvela kendisinin doğurduğunda ısrar etmişse de sonra ağlamağa başlamış ve bu işi kocasının arzusunu yerine getirmek, ana baba olmak zevkini tattırmak endişesiyle yaptığını anlatmıştır...Söylenenler arasında çocuğun bir çingeneden doğma olduğu ve 5000 Lira mukabilinde elde edildiği şikayetçi tacirin karısının çocuk doğuramaz durumda bulunduğu ve bu hadisenin geçtiği tarihlerde doğurmamış olduğuna dair Dr. Tefik Remzi Kazancıgil’den rapor alındığı da vardır...Dr. Asım Onur kısaca şöyle söylemiştir: Benim bu aileye bir çingene karısından çocuk temin ettiğim doğru değildir. İhtimal kadın, böyle bir şey tasarlamış ve kocasına başka bir çocuğu kendi çocuğu gibi tanıtmıştır...”

²²¹ “Gebe Olmadan Çocuk Doğuran Kadın”, Cumhuriyet Gazetesi, 29 Kasım 1946, 1-2.

EK 6. “Satılan Çocuk Davasının Bütün Sırları Dün Çözüldü”²²²

“Çocuğu Doğurduğu İddia Edilen Kadın, Dün Mahkemede, Bu Çingene Yavrusunun Kendisine 5000 Lira Mukabilinde Nasıl Verildiğini ve Kocasının Bunun Farkına Nasıl Vardığını Tafsilatıyla Anlattı.”

“Ahmet Temizkan adında bir tüccarın karısı Fatma Melahat Temizkan’a hariçten tedarik ettiği bir çingene çocuğunu, hastanesinde Melahat Temizkan doğurmuş gibi göstererek sahtekarlık ve neshep değiştirmekten sanık olarak ikinci ağır ceza mahkemesinde verilen Ortaköy Şifa Yurdu sahibi Dr. Asım Onur, Başhemşire Hikmet Soysal, Hemşire Flonen Abroyan ve bu işe karışan Fatma Melahat Temizkan’ın muhakemelerine dün devam edilmiştir...Dr. Asım Onur’un muayenehanesine gittim. Dr...bana her kadının, babasına ait çocuk doğurmadığını söyledi. O sırada, tanımış olduğu ve başından bir kaza geçen bir aile kızının çocuğunu bana evlat olarak temin edeceğini bildirdi...Nihayet, Asım Onur bir gün telefonla arayarak beni hastanesine çağırdı. Ortaköy’deki Şifa Yurduna gittiğim zaman bana bir çocuk temin ettiğini söyledi. Bende evvelce istemiş olduğu 5000 Liranın 2000 Lirasını peşin verdim ve birkaç gün sonra yine hastaneye giderek çocuğu gördüm ve geri kalan 2650 Lirayı da kendisine ödedim. Ayrıca kocam doğum ücreti olarak 350 Lira ödeyecekti. Bu anlaşımdan sonra yeni doğurmuş gibi hastaneye yattım. Kocam çocuğu görünce fazla esmer bularak şüphelendi...Nihayet itiraf ettim.”

²²² “Satılan Çocuk Davasının Bütün Sırları Dün Çözüldü”, Cumhuriyet Gazetesi, 15 Temmuz 1947, 1,4.

EK 7. “Çocuk Hırsızları”²²³

“17.Asır Ortalarına Kadar Avrupayı Titreten Çocuk Hırsızları Şimdikilerden çok Daha Haindiler”

“Tayyareci Lindberg’in çocuğunu kaçırıp öldüren Amerikalı haydutlardan sonra, Amerika, sayısız şöretlerinin ve ihtisaslarının yanına, birde çocuk hırsızlığını ilave etmiş oldu. Herşeyin azametlisi, acibi, işitilmemiş ve görülmemişi yapılan Yeni Dünyada, çocuk hırsızlığı da büyük mikyasta yapılıyor; çalınan çocuklar, büyük bir servet ifade eden fidyei necat mukabilinde iade ediliyor.

Hırsızlıkların en çirkini olan çocuk hırsızlığına karşı, yalnız Amerika’da değil, bütün dünya isyan etmiştir.Fakat, doğrusunu söylemek lazım gelirse, bugünkü Amerika gangsterlerinin çocuk hırsızlığı, 17.Asır ortalarına kadar Avrupa’yı tir tir titreten profesyonel hırsızların habaseti yanında zemzemle yıkanmış kadar temiz kalır. Amerikalı gangsterin çaldığı çocuğu, ekseriya, hatta umumiyetle, büyükçe bir para mukabilinde ana babasını iade ettiğini nazarı dikkate alınca, ve bunu, o dediğimiz devirdeki çocuk hırsızlarının faaliyetile mukayese edince, bu neticeye varmamağa imkan yoktur.

17.Asrın ortalarına kadar diye tarif ettiğimiz o devirde, Avrupa şehirleri, zaman zaman, seyyar cambaz hanelerin, serseri çingene kabilelerinin akınına uğradı. Bunlar, büyük şehirlerin civarına gelip konaklar, bir müddet kalırlar oyunlar verip ahaliyi eğlendirdikten sonra bir gece yarısı pılıyı pırtıyı toplayıp giderlerdi. Çingenelerin gidişini ertesi sabah mutlaka şehirde büyük bir telaş takip ederdi. Zira, çingeneler giderken, oranın senyorunun yahut eşraftan birinin küçük çocuğu da ortadan kaybolmuş bulunurdu.

Telefon, telgraf, otomobil, tayyare gibi medeniyet nimetlerinden mahrum olan o asrın insanları için çocuklarının çalınması iki katlı bir felaketti. Saatlerce evvel yola çıkmış, ne tarafa gittiği malum olmayan çergi halkını, dağlara dökülüp köy köy kasaba kasaba aramak izlerini keşfetmeye çalışmak kolay bir iş olmadığı için çalınan çocuğu ele geçirmek hemen daima imkansız kalırdı. Çingeneleri yakalamak kabil olsa dahi, hilekarlıkları ile başa çıkmak kolay olmadığı için, bütün gayretler boşa gider ve takibe çıkanlar eli boş dönerdi.

Birkaç sene sonra gene aynı şehre uğrayan bir Çingene kafilesinin çocukları arasında, onlarla beraber sokak sokak gezip sepet satan aynı yaşta aynı kıyafette fakat renkçe ve simaca onlardan başka küçük kız ve erkek çocuklara tesadüf edilirdi. İsticvap edilecek olsalar çingene çocuğu olduklarını söyleyecek kadar çingeneleştirilmiş, hatta bazı usullerle, çocukluklarının ilk senelerini hatırlayamayacak kadar hafızaları zayıflatılmış olan bu biçareler, çergi ahalisinin, uğradıkları şehirlerden çaldıkları eşraf ve zengin çocuklarıydı.

²²³ H. BİLGİÇ, “Çocuk Hırsızları”, Cumhuriyet Gazetesi, 05 Ocak 1939, 6.

Çingenelerin, dilendirmek yahut sepet sattırmak için çalıp kendi usullerile terbiye ettikleri bu çocuklar bilhassa İngiltere’de ve İskoçya’da dolaşan seyyar cambaz haneler tarafından çalınmış çocuklara nazaran, gene bahtiyar sayılabilirlerdi...”²²⁴

²²⁴ H. Bilgiç, “Çocuk Hırsızları”, 5 Ocak 1939, Cumhuriyet Gazetesi, 6.

EK 8. “Çingenelere Kıymayınız!- İşin Alayı”²²⁵

Geçen gün Cumhuriyette şöyle fena bir haber vardı: ‘Şehremaneti Sulukule’yi kaldırmak, oradaki kulübeleri istimlak ve hedmetmek tasavvurundadır...’ Demek yerlerinden sökülüp atılarak İstanbul’un dört bir tarafına dağılacak olan orijinal çingene tipi yavaş yavaş ortadan kaybolacak...Ne yazık!

Çingene demek, hayat ve tabiat demektir. Çingene, hayatın ve tabiatın evladıdır. O, medeniyetin bütün konforlarından, bütün dekorlarından müstağnidir. Medeni ve melankolik zevklerin icat ettiği donuk, soluk ve karışık renklere bile iltifat etmez. Onun renkleri, bir tabiat cilvesi olan alaimi semadan alınmıştır: sarı, mor, pembe, mavi kırmızı...

Yağız tenli, burma bıyıklı, iri kemikli bir çingene erkeğinin elindeki zilli tefi şıkırdatarak kocaman bir ayıya göbek attırmasındaki hususi cazibeyi inkar edebilir misiniz?

Fakat işin aslı tuhaf noktası şudur ki, hayvanların hukukunu muhafaza için yapılacak başka bir iş kalmamış gibi ayı oynatılmasını yasak ettiler! Her gün bir iki gerdan kırıp göbek atma mukabilinde, seyircilerin verdikleri fıstık, fındıkla beslenen çingene evlerinde aile efradından biri gibi muamele gören zavallı ayıcıklar, bu memnuiyetten kim bilir ne büyük zararlar görmüşlerdir! İşte himayeyi hayvanat cemiyetinin bu iş kıtlığında kemali ehemmiyetle meşgul olabileceği bir mesele...

Ya Çingene güzellerine ne dersiniz. Çocuk oyuncaklarına benzeyen küçücük ve zarif sepetlerde kıpkırmızı koca yemiş satan bir çingene kızı sanki bahardan bir tablodur. Şehrin kızgın kaldırımlarında ellerinde keskin kokulu lavanta çiçekleriyle dolaşan genç bir çingene kadını sanki yazdan bir levhadır. Hulasa esmer tenli, parlak derili, beyaz dişli, siyah ve derin bakışlı bir çingene güzeli hiç de yabana atılacak bir mal değildir, belki cana canlar katacak bir nesnedir!..

Tango, çarleston, blaktobon...Katmerli gerdanını, dolgun göğsünü, yuvarlak göbeğini, mevzun kalçalarını baştan aşağı titrete titrete zillerini şıkırdatan bir çingene dilberinin o coşturucu oyunu yanında bu salon zıplamaları kaç para eder!..Emin olunuz, bir gün gelecek, bütün modern salonlarda şimdiki manasız ve zevksiz tepinmelerin yerine çingenelerin kıvrak ve fıkırdak oyunları kaim olacak! Hem ne için olmasın? Çingene, çarlestonla emsali oyunları icad eden kuzguni Araplardan daha mı az zevki salimidirler?: Sulukule’yi kaldırmayınız çingenelere kıymayınız!”

²²⁵ Agah İZZET, “Çingenelere Kıymayınız- İşin Alayı” , Cumhuriyet Gazetesi, 27 Ocak 1930, 3.

EK 9. “Çingene’lerin Teveccühü”²²⁶

“Ara sıra işim çok olduğu veya mevzu yok olduğu günler sütunumu, bizim nüktedan arkadaşlardan İlhamcı Baş Agah Beye ariyet veririm. Birkaç gün mukaddem Agah B. Arkadaşımız bu sütunda gönlüne sanih olan bilmem hangi ilhamla ‘Çingene’lere kıymayınız!’ diye bir yazı yazmıştı. Bu yazı üzerine Agah beye gelen bir mektubu imlasını da muhafaza ederek aynen neşrediyorum:

Cumhuriyet Gazetesi Muharrirlerinden Agah İzzet Beyefendiye
Muhterem beyefendi!

Seve seve okuduğumuz Cumhuriyetin 27-1-930 tarihli nüshasında ‘Günün İlhamları’ sütununda necip milletimiz hakkında yazdığınız sitayişkar cümleleri müteaddit defalar okuyarak mümtaz hasletlerimizi bir de matbuat sütunlerinde efkari umumiye arz ve iblal edilmiş olduğunu görmekle iftihar ettik.

Her ne kadar zatı alileri ‘İşin Alayı’ serlavhai saniyesile bu meziyetleri kısmen alay tarzında göstermek istemişseniz de; bunların ruhumuzun en derin ve en samimi köşelerinden doğduğuna şüphemiz yoktur. Binaanaleyh, size tebrik ve takdis ederiz.

Agah İzzet beyefendi!

Çok kuvvetle ümid ediyoruz ki siz de bizlerdensiniz, inkare ne hacet...

Hem sade siz değil, hem nalına hem mihına serlavhasile yine aynı sütunda yazıları intişar eden ve imzası da çekiç olan beyefendi de naldan mihdan dem vurduğuna, çekiç kullandığına nazaran acaba bizden olmasın?!..

Ayıp değil ya, sorabilir miyiz!...

Düzce’nin Çalır Kıpti Köyünden Perişan Mehmet

Düzce Kıptilerinden Perişan Mehmet Beyin ‘Milleti Necibe’ dediği Kıptiler arasında Agah B. Beni ithal etmek istemesi Kıptilerin, o serahat insanların teveccühünü kazandığımızı gösteriyor. Bilmem neden “Yetmiş iki buçuk millet” sözü ile yarım bir millet olarak hor görülen çingenelerin bu derece teveccühlerine nail olmak pek kolay iş olmasa gerek. Çünkü çingenelerin bu tevcihi vecihine mazhar olan Çingeneler pek azdır.

Çekiç kullanmakla beraber Perişan Mehmet çeribaşının ırkından ve çergisinden değilim...

Eğer her elinde çekiç bulunan muharrir, çingene olmak lazım gelseydi, akşam refikimizde “İskara, Maşa”yı yazan Hikmet Feridun beye bu yarım milliyetin en katmerlisinin isabet etmesi lazım gelirdi.

Fakat ne meslektaşlarım, ne de ben çingenelik etmeyi bilseydik herhalde gazeteci olmaz, kendimize daha karlı birer iş bulurduk!”

²²⁶ Çekiç takma isimli yazar, “Çingenelerin Teveccühü”, 12 Şubat 1930, 3..

EK 10 “Küçük Hikaye: Bahçe Duvarından”²²⁷

“Bahçenin üstü sarmaşıklar yabancı otlarla örtülü köhne yüksek duvarı yolun dönemecinde bir köşe yaptıktan sonra ormana doğru dalıp uzanıyordu. Tam o köşede metruk hissini veren bir kapı vardı.

Ormanın başladığı noktada bahçe duvarına yakın bir yerde bir araba duruyordu. Arabada çingene kılıklı bir ihtiyar kadın çıktı ve kasabaya doğru uzaklaştı.

Onun arkasından, sırtında kırmızı bir gömlek, ayağında kaba bezden bir pantolon, uzun boylu esmer, 18 yaşlarında bir delikanlı göründü.

Siyah saçlarını tembel tembel yukarı kaldırdı, gerildi, esnedi; kendi kendine keyifli keyifli güldü ve beygirin yanına gitti. Sonra bir meşe ağacının dibine oturdu ıslık çalarak sepet örmeye koyuldu.

Birden bire bir hışıltı işitti ve hayretle başını kaldırdı. Duvarın üstünde bir çehre peyda olmuş onu seyrediyordu. Bu hareketsiz çehre çocuk yüzünü andıran bir kadın çehresiydi. Bir yığın çözülmüş kızıl saç darmadağın; yanaklarının kenarından boynunu ve omuzlarını örterek aşağı doğru dökülüyor yalnız altın sarısı renginde bir çift iri gözle kırmızı bir dudağı meydanda bırakıyordu.

Delikanlı ayağa kalktı ve elini kalbine koyarak sahnede selam verir gibi yerlere kadar eğildi.

Duvarın üstünden billur gibi ses geldi.

-Sen Çingene misin?

Delikanlı elini ileri doğru uzatarak ufukları gösterdi ve şen bir sesle:

-Göçebeyim, dedi.

Dağınık saçların altından, ateşli bir çift göz, haris ve mütecessis ona bakıyordu.

-Demek böyle canınızın istediği yerlerde dolaşırsınız...İsterseniz dünyanın öbür ucuna kadar giderseniz öyle mi?

-Hayır, hayatımızı nerede kazanabileceksek oraya gideriz...Canının istediği yere gitmek sizin gibi zenginlere vergidir.

Duvardaki kadın başını salladı.

-Ben canımın istediğini bilmem ki dedi, sokağa çıkmayı sevmem zaten bahçeyi daha çok severim tenhadır. Uzakları görmek istediğim zaman bahçıvanın merdivenine tırmanırım...Şimdi ki gibi. Etrafı gizli gizli seyrediyorum, daha iyi.

Bir saniye sustu, sonra devam etti.

-Sizin prensleriniz, dukleriniz varmış öyle mi? Lisanınız da kendinize mahsus bir lisanmış. Gizli bir takım adetleriniz varmış. Arabadaki o ihtiyar kadın sizin kraliçeniz mi? Fala bakar mı? Ben fala inanırım.

²²⁷ Hamdi VAROĞLU, “Bahçe Duvarından”, Cumhuriyet Gazetesi, 16 Nisan 1936, 4.

-O ihtiyar kadın benim ninemdir. Ev işlerini görür, yemek pişirir. Ben de sepet öreri. Sepet ister misiniz? Ucuzdur...

-Niçin yalan söylüyorsun? Siz polisi aldatmak için hep böyle sepet öreri gibi görürsünüz. Ama ben biliyorum. Asıl işiniz çocuk hırsızlığıdır...Harkulade vakalarınız vardır...

-Ne münasebet...Bunlar hep yalan...Biz namuslu adamları.

-Sus...Yalan söyleme... Ben biliyorum...

Kadın şimdi hararetli hararetli konuşuyor, solgun yanakları al al oluyordu. Birden bire saf ve hayran bir ifadeyle:

-Ne güzelsiniz! Dedi.

Alaycı bir kahkaha işitildi. Duvarın üstündeki çehre kaybolmuştu. Biraz evvelki billur ses:

-Allaha ısmarladık yarın görüşürüz! Diye bağırdı.

Delikanlı yere oturdu, tekrar sepetini örmeğe koyuldu. Bu macera pek garibine gitmişti. İhtiyar çingene karısı kasabadan döndüğü zaman deli kanlı bu macerayı ona da anlattı. Kadın çok alakadar oldu, birçok tafsilat istedi. Yemek yediler, yemekten sonra, delikanlı sigarasını içerken, kocakrı ona, alçak sesle uzun uzun birşeyler tembih etti ve iyice anladığına emin olmak için bu sözleri birkaç defa tekrar ettirdi.

Ertesi gün saat 4'te ihtiyar çingene karısı tekrar kasabaya gitti ve delikanlı sepetini alıp gene aynı ağacın dibine oturdu. Söyleyeceği sözleri ders ezberler gibi tekrar ediyordu. Sırtında gene eski elbiseleri vardı. Süslenmek, bayramda seyranda giydiği kahverengi kostümlerini giymek istemiş, fakat, kocakarı mani olmuştu.

-Bonjour!

Kabarık kızıl saçlı ince çehre duvarın üstünde gene peyda olmuştu. Delikanlı biraz şaşırtılarak ayağa kalktı yanaklarını esmer yüzüne çok yakışan bir pembelik kapladı. Duvardaki kadın bir gün evvelki sualleri tekrar sormağa başlamıştı. Çocuk o gün onun her sualine fazla tereddüt etmeden cevap verdi. Mısırlı düklerin sülalesinden geldiğini günün birinde kendinin de göçebe kabilelerden birine kral olacağını söyledi; bir sürü tontıraklı masallar anlattı. İçinden çıkılmayacak kadar çapraşık projelerden bahsetti. Fakat duvardaki onun kısık ve ahenkli sesinden o kadar hoşlanıyor ve o sesi öyle zevkle dinliyordu ki anlattığı şeylerin aykırılığını fark etmiyordu bile.

10 gün arka arkaya hep aynı saatte aynı kadının başı duvarın üstündeki loş gölgeli yeşilliklerin arasından görüldü. Delikanlı hep aşağıdan ona bakıyordu. Bir defasında yanına gelmek için duvara tırmanmağı teklif edecek oldu; fakat kadın bu teklifi gözlerinde öyle gazablı bir ifadeyle reddetti ki çocuk bir daha onu göremeyeceğini zannetti.Maamafih, ertesi gün gene geldi. Aralarındaki samimiyet git gide artıyordu. Delikanlı şimdi ona hergünkü hayatını anlatıyor, uzun, ıssız yollarda yaptığı sonsuz yolculukları naklediyordu. Arasına onun güzel olduğunu da söylüyor ve kadın artık bu sözlere öfkelenmiyordu.

İhtiyar çingene karısı bütün bunları delikanlılardan sorup öğrenmekteydi. Düşünüyor kafasında hazırladığı plana göre ona nasihatler veriyor yol gösteriyordu. Bir akşam artık harekete geçmenin sırası geldiğini düşündü. Delikanlı koca karının yanına yere oturmuş ağaç dallarının arasından süzülen ay ışığında sepet örüyordu. Kocakarı ertesi gün yapacağı işi ona kısık sesle izah esiyordu. Çocuk o kadar şaşırdı ki elinden sepetini bıraktı.

-Kabil değil ona cesaret edemem dedi. Kocakarı omuzlarını silkti.

-İnsan tehlikeyi göze almazsa hiçbir işte muvaffak olamaz. Fırsattan istifade etmeli. Ninem sana baki değil oğlum. Bir parça kurnaz ol...Zengin insanlar, rezalet çıkmasın diye ne istersen verirler...Duvarın üstüne çıkıp da onu çağıran sen değilsin ya...Hem senin gibi güzel delikanlıya hangi güzel kız yakışmaz?:

Ertesi günü o kadın çehresi duvarın üstünde görüldüğü zaman göçebe çocuk öyle meyuz bir bakışla baktı ki kadının derhal nazarı dikkatini celbetti. Delikanlı o yumuşak cana yakın ses ile:

-Artık sizi bir daha göremeyeceğim, diye inledi. Gidiyoruz...Uzaklara...Bizi bekliyorlar...Malum ya göçebe olduğumuz için...

Kadın irkildi ve kızıl saçlarının altında çehresinin rengi öyle uçtu ki delikanlı onun ne kadar heyecanlandığını hissetti. Çocuk sözüne devam ediyordu:

-Bizim hayatımız işte böyle hep uzaklaşıp gitmekten ibarettir. Fakat sizi bir daha göremezsem benim halim ne olacak.

Kadın hafif sesle sordu:

-Ne zaman gidiyorsunuz?

-Bu akşam. Ninem kasabada. Gidip onu bulacağım. Burada mahsus kaldım...Size diyecektim ki...diyecektim ki...

Başını eğdi yanakları mahcubiyetten al al oldu ve nihayet cesaret etti:

-Sizi seviyorum...

Kadın ona bakıyordu. Kızarmadan pek hafif bir sesle

-Bende sizi seviyorum, dedi.

-Öyleyse gelin beraber gidelim.

-Deli misin?

-Evet biliyorum zaten benimle eğleniyorsunuz! Benim bedbaht olmam size vız geliyor. Sizin gibi zenginlerde kalp ne gezer? Göçebe olduğum için, fakir olduğum için beni hakir görüyorsunuz değil mi?

Dedi ve gözleri yaş dolu, bir ağaca dayandı. Kadın dalgın dalgın ona bakıyordu. - Kapiya gel dedi, anahtar bende!

Delikanlı koştu. İki dakika sonra köhne kapı gıcırdayarak açıldı. İçeri doğru atılmağa hazırlanırken birden bire, hayret içinde, olduğu yerde durdu. Karşısında, cüce, iskelet derecesinde sıska, eğri büğrü bir mahluk ayakta duruyordu. Güzel başının harikulade güzel, kızıl saçlarını iki elile arkaya doğru atmış, biri aşağıda biri yukarıda iki cılız omzunu çukura batmış göğsünü, sırtındaki muazzam kamburunu ve bu kamburun üzerine yerleşmiş oturan incecik boynunu ve bütün bu güzelliklerin arkasındaki narin, güzel çehresini meydana koymuştu.

Vahşi bir sesle güldü:

-Ben mi seni hakir görüyorum? Dedi, ben mi? Sahi mi söylüyorsun?

Delikanlı hayretten dona kalmıştı. Kocakarı bu vaziyeti aklına getirmediği için çocuğa ona göre talimat vermemişti. Zavallı ne söyleyeceğini şaşırdı. O şaşkın şaşkın bakarken bahçe kapısı gürültü ile kapanmış, aralarına, gene duvarın esrarlı kalınlığı dikilmişti. Duvarın öte yanından, meysus bir gülüş, gülüşten ziyade hıçkırığı andıran bir ses aksetti ve uzaklaştı.

Delikanlı, şaşkın ve dalgın, kendi kendine:

-Zaten işin içinde bir münasebetsizlik olduğuna anlıyorum gibiydim ya...Diye düşündü ve bir an evvel kaçmak için koşa koşa arabaya doğru gitti."

EK 11. Kaynak Kişi Listesi

Kaynak Kişi O. D., 21 Yaşında, Erkek, Çingene, Edirne.

Kaynak Kişi S. A., 42 Yaşında, Kadın, Çingene, Edirne.

Kaynak Kişi E. Ç., 50 Yaşında, Erkek, Çingene, Edirne.

Kaynak Kişi H. K., 70 Yaşında, Kadın, Çingene Değil, Edirne

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

AKSU, Mustafa(2003), **Türkiye'de Çingene Olmak**, Ozan Yayıncılık, İstanbul.

ALTHUSSER, Louis(2015), **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, İthaki Yayınları, İstanbul.

ARAYICI, Ali(2008), **Avrupa'nın Vatansızları: Çingeneler**, Kalkedon Yayınları, İstanbul.

ASSEO, Henriette(2007), **Çingeneler: Bir Avrupa Yazgısı**,Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

BARTH, Fredrik(2001), **Etnik Gruplar ve Sınırları Kültürel Farklılığın Toplumsal Organizasyonu**, Bağlam Yayınları, İstanbul.

BERGER, Hermann(2000), **Çingene Mitolojisi**, Ayraç Yayınları, İstanbul.

BOLLIG, Michael(2004) **Metamorphoses of Peripatetic Peoples in Africa**, Praeger Publishers, Santa Barbara.

ÇAĞAPTAY, Soner(2007) “Türklüğe Geçiş: Modern Türkiye'de Göç ve Din” **Vatandaşlık ve Etnik Çatışma Ulus- Devletin Sorgulanması**, Metis Yayınevi İstanbul.

ÇAVDAR, Tevfik(2013), **Demokrasi Tarihi**, İmge Kitabevi, İstanbul

ÇINAR, Mahmut(2013), **Medya ve Nefret Söylemi Kavramlar Mecralar Tartışmalar**, Hrant Dink Vakfı Yayınları, İstanbul.

DANKA, Anita(2008), “Türkiye'de Roman Hakları ve Hukuki Çerçeve”, **Biz Buradayız! Türkiye'de Romanlar, Ayrımcı Uygulamalar ve Hak Mücadelesi**, Haz. Uzpeder E.- Danova S., vd. Mart Matbaacılık, İstanbul.

DÜNDAR, Fuat (2000), **Türkiye Nüfus Sayımlarında Azınlıklar**, Chivi Yazıları Yayınevi, İstanbul.

EDİBOĞLU, Baki Süha(1945), **Falih Rıfki Atay Konuşuyor**, Berkalp Yayınevi,Ankara.

FENTON, Steve(2001), **Etnisite, Irkçılık, Sınıf ve Kültür**, Phoenix Yayınevi, İstanbul.

GÖREGENLİ, Melek(2013), “Temel Kavramlar: Önyargı, Kalıpyargı ve Ayrımcılık”, **Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar**, Der. Çayır K.- Ceyhan M., 2, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

GÜVENİR, Murat (1991), **İkinci Dünya Savaşında Türk Basını**, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul

İNUĞUR, Nuri(1992), **Türk Basın Tarihi**, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul.

KABACALI, Alpay(1987), **Türk Yayın Tarihi**, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul.

KABACALI, Alpay(1994), **Türk Basınında Demokrasi**, Kültür Bakanlığı, Ankara.

KOLOĞLU, Alpay(1993), **Türk Basını Kuvayi Milliye'den Günümüze**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

KOLUKIRIK, Suat(2009), **Dünden Bugüne Çingener Kültür Kimlik Dil Tarih**, Ozan Yayıncılık, İstanbul.

KÜÇÜKBOYACI, Ayhan (2013), **Romanların Dünyası, Bugünü**, Karmen Matbaa ve Basım, İstanbul.

MARSH, Adrian(2008) “Etnisite ve Kimlik: Çingenerin Kökeni”, **Biz Buradayız! Türkiye'de Romanlar, Ayrımcı Uygulamalar ve Hak Mücadelesi**, Haz. Uzpeder E.- Danova S., vd. Mart Matbaacılık, İstanbul.

MARSH, Adrian(2008), “Türkiye Çingenelerinin Tarihi Hakkında”, **Biz Buradayız! Türkiye'de Romanlar, Ayrımcı Uygulamalar ve Hak Mücadelesi**, Haz. Uzpeder E.- Danova S., vd. Mart Matbaacılık, İstanbul.

MAYALL, David (1988), **Gypsy-Travellers in Nineteenth-Century Society**, Cambridge University Press, Cambridge.

NADİ, Nadir(1991), **Perde Aralığından**, Çağdaş Yayınları, Ankara.

OKELY, Judith(1983), **The Traveller Gypsies**, Cambridge University Press, Cambridge.

ÖZDEN CANKARA, Pınar(2012), “**Bir Etnik Grup Olarak Çingenelerin Statüleri Hakkında Bir Analiz Denemesi**”, Roman Olup Çingene Kalmak, (Der.)

Levent Ürer, Melek Yayınları, İstanbul.

ÖZER,Ömer(2011), **Haber Söylem İdeoloji Eleştirel Haber Çözümlemeleri**, Literatürk Yayınevi, İstanbul.

SOMERSAN, Semra(2004), **Sosyal Bilimlerde Etnisite ve Irk**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

TEKELİ, İlhan(1990), “Osmanlı İmparatorluğu'ndan Günümüze Nüfusun Zorunlu Yer Değiştirmesi ve İskan Sorunu”, **Toplum ve Bilim Dergisi**, Sayı:50, İletişim Yayınları, İstanbul.

TOPUZ, Hıfzı(2016), **Türk Basın Tarihi**, Remzi Kitabevi, İstanbul.

VAN DIJK, Teun(2015), **Söylem ve İdeoloji**, Çev. Çoban B.- Özarslan S.,vd. Su Yayınları, İstanbul.

YAĞLIDERE, Alper(2011), **İzmir Romanları: Yaşam- Kültür- Alışkanlıklar**, Ozan Yayıncılık, İstanbul.

YANIKDAĞ, Tülin(2012), “Türkiye'de Yaşayan Romanların Sorunlarına Genel Bir Bakış”, **Roman Olup Çingene Kalmak**, Der, Levent ÜRER, Melek Yayınları, İstanbul.

YEĞEN, Mesut(2012) **Müstakbel Türkten Sözde Vatandaşa Cumhuriyet ve Kürtler**, 4.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.

YOLCU, Serap(2012)“Devletsiz Avrupa Çingeneleri”, **Roman Olup Çingene Kalmak**, Melek Yayınları, İstanbul.

YOORS, Yan(2005) **Çingeneler: Opre Roma!**, Chivi Yazıları Yayınevi, İstanbul.

DERGİLER

ARSLAN, Umut Tümay (2003), “Görsel Olanı Okumak: Eleştirel Görsel Okur-Yazarlık”, **İletişim Araştırmaları Dergisi**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Cilt 1, Sayı 1, Ankara.

KORKMAZ, Fahrettin(2005), “Tarihsel Süreçte Türkiye'de Basın Özgürlüğü”, **Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, Sayı:9, Erzurum.

LEWY, Guenter(1999), “The Travail of The Gypsies, **National Interest**, Fall, Issue57.

ONUR, Oral(1995), “Çingeneler”, **Tarih ve Toplum Dergisi**, Mayıs, Sayı:137.

ÖZDEN, Pelin Pınar(2006), “Türkiye'de Kentsel Dönüşümün Uygulanabilirliği Üzerine Düşünceler”, **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Sayı 35.

ŞERİFGİL, Enver M.(1981) “16. Yüzyılda Rumeli Eyaletindeki Çingeneler”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, Sayı:15, İstanbul.

ANSİKLOPEDİLER

Tercüman Politika Ansiklopedisi(1982)

Türk Ansiklopedisi (1964)

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(1961)

BİLDİRİLER

ERGÜN C.-GÜL H.(2010), “**Barınma Hakkının İhlal Edilme Sürecinde Kentsel Dönüşüm Projeleri**”, Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu II Bildiriler Kitabı, Petrol-İş Yayını, İstanbul.

GİRGİN TOHUMCU, Gonca (2007), “**Örnek Olay Analizi Ahırkapı Romanlarında Dil, Müzik ve Kimliksel Sunum İlişkisi**”, 1. Dil Bilimi, Dil Bilgisi ve Dil Eğitimi Kongresi, Ankara.

YAYINLANMAMIŞ TEZLER

YILGÜR, Egemen (2014), “**Peripatetik Toplulukların Geç Peripatetik Topluluklara Dönüşümü**”, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

DOĞAN YALÇINER, Gözde(2011) **Eleştirel Söylem Analizi Çerçevesinde Avrupa Birliği’nde Kültürlerarası Diyalog**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

GAZETELER

Agah İzzet, “Çingenelere Kıymayınız İşin Alayı”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 27 Ocak 1930.

Ali SİRMEN, “Nadir Nadi Cumhuriyet’i Anlatıyor”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 11 Mayıs 1981.

“Atatürk Cumhuriyet'e Borç Veriyor”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 07 Mayıs 1974. .

Server, BEDİ, “Sabahsız Geceler”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 30 Eylül 1933.
Burhan Felek, “Haftanın Şakaları: Ebe Hanım”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 16 Eylül 1945.

“Cumhuriyet'in Toplumdaki Öncü Rolü”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 07 Mayıs 1974.

Çekiç Lakaplı Yazar, “Hem Nalına Hem Mihnine: Çingenelerin Teveccühü”,
Cumhuriyet Gazetesi, 12 Şubat 1930.

Turgut ÇEVİKER, “**Cumhuriyet'in Mizah Kültürümüze Katkıları**”, 07 Mayıs 2014.

“Çingene Hırsızlık Yaparken Yakalandı”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 20 Ekim 1945.

“Çingene Ruhu Başı Sıkışınca Tutup Karısını Satmış”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 3 Şubat 1930.

“Çingeneler İskan Edilecek!”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 21 Temmuz 1934.

“Dayısının İntikamını Almak İstemiş! Bursa’da 16 yaşında bir çocuk muhakeme ediliyor”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 13 Mayıs 1939, 5.

Esat Mahmut Karakurt, “Sokaktan Gelen Kadın”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 20 Mayıs 1944.

“Gebe Olmadan Çocuk Doğuran Kadın”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 29 Kasım 1946.

“Günün Bulmacası”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 14 Haziran 1938.

Halide Edip ADIVAR, “Sonsuz Panayır”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 03 Mayıs 1946

Hamdi Varoğlu, “Bahçe Duvarından”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 16 Nisan 1936.

Hamdi Varoğlu, Hakikat İksiri, **Cumhuriyet Gazetesi**, 17 Aralık 1940, 2.

H. BİLGİÇ, “Çocuk Hırsızları”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 05 Ocak 1939.

"İlk Roman milletvekili Özcan Purçu'dan açıklama", **Habertürk Gazetesi**. 7 Haziran 2015.

“Kasımpaşada Gürültü Çıkarın Çingenelerin Tarikatı”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 10 Haziran 1930.

“Keman Çalan Hırsız”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 29 Nisan 1930.

“Kıptilik işte”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 26 Nisan 1935.

“Kıptileri Dövenlerin Muhakemesi”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 22 Ağustos 1935.

Leman Ahıskal, “Çeribaşı”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 28 Ocak 1941.

“Leyla Uşaklıgil Anlatıyor: İngilizler Eve Geldi ve...”, **Cumhuriyet Gazetesi 70. Yıl Özel Sayısı**, 07 Mayıs 1994.

Nadir NADİ, “Cumhuriyet'i Okurlara Takdim”, **Cumhuriyet Gazetesi 70. Yıl Özel Sayısı**, 07 Mayıs 1994.

“Nadir NADİ”, **Cumhuriyet 90. Yıl Özel Eki**, 7 Mayıs 2014.

Orhan ERİNÇ, “Nice 90 Yıllara”, **Cumhuriyet 90. Yıl Özel Eki**, 7 Mayıs 2014.

“Pirincci Köyünde Halil'i Öldürenlerden Kaya Yakalandı”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 8 Ocak 1939.

Suad DERVİŞ, **Cumhuriyet Gazetesi**, 29 Haziran 1935.

“Şarkda Evlenmiş Bir Genç Kız”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 14 Kasım 1935.

“Tavuk Hırsızları”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 6 Mart 1941.

“Yakalanan hırsızlar”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 28 Ocak 1939, 4.

İNTERNET

<http://www.cumhuriyetarsivi.com/monitor/index.xhtml>, 10.08.2016-08-15

https://tr.wikipedia.org/wiki/Suat_Dervi%C5%9F, 10.08.2016.

https://tr.wikipedia.org/wiki/Halide_Edib_Ad%C4%B1var , 10.08.2016

https://tr.wikipedia.org/wiki/Esat_Mahmut_Karakurt , 10.08.2016

<http://www.cumhuriyetarsivi.com/katalog/192/yazar/15277AGAH+%C4%B0ZZET/1930.xhtml> 10.08.2016

<http://www.cumhuriyetarsivi.com/katalog/192/yazar/15277-AGAH+%C4%B0ZZET/1930.xhtml>, 10.08.2016

<http://www.biyografi.net/kisiayrinti.asp?kisiid=1469>, 28.07.2016.

[https://tr.wikipedia.org/wiki/Cumhuriyet_\(gazete\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/Cumhuriyet_(gazete)), 01.08.2016.

<http://lcivelekoglu.blogspot.com.tr/2013/12/90-yil-once-bugun-iii-aga-hanin.html>, 29.07.2016

<http://www.ataturkinkilaplari.com/it/135/hiyanet-i-vataniye-kanunu%E2%80%99nun-amaci----nedir---neden-cikarilmistir.html>, 26.07.2016.

Gonca ŞAHİN, <http://www.durde.org/2014/11/romanlara-yonelik-ayrimcilikla-mucadele/>, 11.08.2016.

<http://provagunlukleri.blogcu.com/cingenelerin-turkiye-deki-tarihi/2163265>, 09.08.2016.

<http://www.mazlumder.org/tr/main/yayinlar/makaleler/8/turkiyede-romanlarin-sosyal-ve-hukuki-durumu-/910>, 17.07.2016.

<http://www.ab.gov.tr/index.php?p=46224>, 20.05.2016

<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/12/20061213.html>, 19.07.2016.

<http://www.errc.org/cikk.php?cikk=2945>, 10.07.2016.

ÖZGEÇMİŞ

13 Ekim 1988 tarihinde Edirne’de doğdu. 2010 yılında Fatih Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümünden (Çift Anadal Programı) onur derecesi ile, Edebiyat Fakültesi Sosyoloji bölümünü yüksek onur derecesi ile birincilikle bitirdi. 2011 yılında Öğretim Elemanı Yetiştirme Programı kapsamında Karadeniz Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümüne Araştırma Görevlisi olarak atandı. 2013 yılında lisansüstü eğitimini tamamlamak üzere Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Sosyoloji ve Metodoloji Bölümünde görevlendirildi. Romanlarla ilgili çeşitli çalışmalarda bulundu. Halen etnik sosyoloji alanında çalışmalarına devam etmektedir.